EUROEN I KRISE?

EUROEN I KRISE?

europa bevegelsen

Europabevegelsen:
Temaheftet er økonomisk støttet av Utenriksdepartementet

1. utgave, april 2013

Redaksjon: Irene Johansen, Tor Steig, Kristian Steinnes,
Eva Cecilie Jørgensen og Ove Vanebo

Redaksjonssekretærer: Christian Pollock Fjellstad og
Øystein Holm-Haagensen

Layout og trykk: Grafisk Service as, 1940 Bjørkelangen

Opplag: 7 000

Foto forside: Shutterstock

Europabevegelsen
Kongensgate 2, 0153 Oslo
Epost: eb@europabevegelsen.no
Tlf: 22 34 15 00
www.europabevegelsen.no

Innhold

Forord, Irene Johansen 5

Kapittel 1 Euroen og krisen – en introduksjon

1.1 Eurosystemet – bakgrunn og mangler, Kristian Steinnes 8

1.2 En kompleks krise, Marius Gustavsen 26

Kapittel 2 Euroen og økonomiske utfordringer

2.1 Europa i krise, Torgeir Larsen 38

2.2 «Den late greker»; Myter og fakta om krisen i Hellas, Lars Gunnesdal 44

2.3 Eurokrisen – Hva med Tyskland, Kate Hansen Bundt 56

2.4 Et svensk perspektiv, Gunnar Hökmark 66

2.5 Et dansk perspektiv, Anne E. Jensen 70

2.6 Europeiske utfordringer, et annet perspektiv, Christian Anton Smedshaug 74

Kapittel 3 Euro og økonomiske utfordringer sett fra Norge

3.1 Den økonomiske krisen i EU og betydningen for Norge, Sigbjørn Johnsen 82

3.2 Euroen og krisen i statsfinansene i noen europeiske land, Kristin Skogen Lund 88

3.3 Euroen og europeisk økonomi sett fra Norge, Stein Reegård 94

3.4 Euro i Norge?, Steinar Holden 100

3.5 Norge, EU og euro? 108

3.5.1 Arbeiderpartiet, Torgeir Micaelsen 109

3.5.2 Fremskrittspartiet, Ketil Solvik-Olsen 112

3.5.3 Høyre, Jan Tore Sanner 114

3.5.4 Sosialistisk Venstreparti, Geir-Ketil Hansen 118

3.5.5 Senterpartiet, Magnhild Meltveit Kleppa 122

3.5.6 Kristelig Folkeparti, Hans Olav Syversen 124
3.5.7 Venstre, Borghild Tenden 126

Kapittel 4 Euroen og fremtiden
4.1 Euroen og fremtidsrettet samarbeid i Europa, Thorbjørn Jagland 132
4.2 En global krise?, Jørgen Ørstrøm Møller 136
4.3 Sentralbanken bygger bro til en stabil europeisk økonomi, Mario Draghi 140

Etterord

– Lysner det?, Tor Steig 150

Forenklet ordliste 156

Forord

Den økonomiske krisen har preget nyhetsbildet om EU-samarbeidet de siste årene. Nyheter om voksende arbeidsledighet, sosial uro og regjeringer som kaster kortene har skapt usikkerhet om Euro-samarbeidet. Politikere som møtes for å diskutere nye tiltak uten å bli enige, har forsterket usikkerheten. Svaret EU-landene etter hvert har gitt er mer fellesskap og integrasjon i Europa, og et tettere og dypere samarbeid med felles finanstilsyn, bankunion og sterkere kontroll med budsjettene. Dette gir grunn til optimisme selv om enkelte av tiltakene er omstridt.

Norge er sterkt integrert i EU-samarbeidet og påvirkes daglig av de tiltak som treffes i EU. Når nye direktiver vedtas, forvaltningsorganer opprettes, finanspakter inngås og institusjoner og strukturer endres, berører dette også oss. Norsk økonomi er sterkere påvirket av det indre marked enn mange andre land, fordi nær 80 % av norsk eksport selges der. Likevel er den gjengse oppfattelsen at Norge er i en særstilling i Europa, med sunn økonomi og penger på bok. Sammenlignet med resten av Europa har vi det veldig bra, men hvis EU-landenes økonomi igjen svekkes, vil mange norske eksportbedrifter merke svikten i sine europeiske markeder. Det blir mer krevende å unngå arbeidsledighet, også her hjemme.

Med dette som bakteppe har Europabevegelsen ønsket å lage et temahefte om krisen, økonomisk politikk og Euroens plass i Europa. Heftet skal gi en generell innføring og prøver å besvare endel av spørsmålene om Euroen og økonomien i Europa. Noe av det viktigste har vært å få fram at eurosamarbeidet handler om noe mer enn økonomisk politikk og institusjoner. Dette samarbeidet

Irene Johansen er sentralstyremedlem for Europabevegelsen og har ledet redaksjonsarbeidet for dette temaheftet. Hun representerer Østfold som stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet.
KILDE: Stortinget

hadde ikke vært mulig uten politisk vilje til å gjennomføre det. Eurosamarbeidet er et stort synlig skritt videre i integrasjonsprosjektet – et konkret symbol på fellesprosjektet for demokrati og fred, samhold og vekst i Europa.

Temaheftet er delt i fire deler. I første del gis det en grunnleggende innføring i den historiske utviklingen av økonomisk politikk i EU frem til i dag. Andre del presenterer Euroen og økonomiske utfordringer sett fra ulike europeiske lands perspektiv, mens tredje del drøfter norske innfallsvinkler til de samme tema. I siste del av heftet fokuserer vi på ulike fremtidsscenarier og presenterer det som så langt er vedtatt i EU.

Heftets 23 bidragsytere har alle skrevet ut i fra sitt unike ståsted og presenterer både like og ulike syn på historie, politikk og økonomi. Det er mange aspekter ved utviklingen, og krisen forstås og presenteres til dels overlappende og til dels sprikende. Noen av artikkelforfatterne er uenige med hverandre, men graden av enighet er langt større.

Heftet tar mål av seg å være kunnskapsbasert. Gjennom de mange ulike bidragene ønsker vi å få frem at det er flere måter å forstå økonomiske fenomener på og at forskjellig vektlegging vil gi ulike forklaringer på dagens situasjon.

Ønsker du mer informasjon om EU og Norges forhold til EU inviterer deg til å besøke www.europaskolen.no

Vi ønsker deg god lesing!
April, 2013

KAPITTEL 1
EUROEN OG KRISEN – EN INTRODUKSJON

Kilde: Shutterstock

1.1 Eurosystemet – bakgrunn og mangler

Kristian Steinnes er professor i moderne historie ved Norges teknisk-vitenskapelige universitet (NTNU) og forsker på økonomisk og politisk europeisk historie. Kilde: NTNU

Fra 2002 var Euro det eneste mulige betalingsmiddel for innbyggerne i tolv europeiske land. De hadde blitt enige om å opprette en valutaunion. Formelt trådte den i kraft i 1999 mellom elleve land. Hellas kvalifiserte seg i 2001. Med det ga de avkall på en nasjonal pengepolitikk og overførte den til europeisk nivå. Siden har flere land fulgt etter, og andre ønsker å innføre Euro.

Hvorfor har 17 ulike land valgt å gi avkall på sine nasjonale pengeenheter? Hva kunne de tjene på dette, og hva betyr det å ha en felles valuta? Det er disse spørsmålene som behandles i dette kapitelet.

Valutaunion – politikk eller økonomi?

På EF-toppmøtet i Maastricht i 1991 ble de daværende tolv medlemslandene enige om å utvide samarbeidet og opprette Den europeiske union (EU). Samtidig vedtok de å innføre en økonomisk og monetær union (EMU), altså en valutaunion. For å svare på spørsmålet om hvorfor Eurosamarbeidet oppsto, må man derfor undersøke hvorfor EMU ble vedtatt. Dette spørsmålet kan undersø-

EU hadde utviklet seg gjennom traktater, men det var med Maastricht-traktaten beslutningen ble tatt om å innføre en økonomisk og monetær union.
KILDE: Europabevegelsen

kes fra minst to innfallsvinkler. For det første kan det ikke løsrives fra den europeiske integrasjonsprosessen etter 1945. Det knytter seg med andre ord til politiske forklaringer og behov. For det andre kan man ikke forstå Eurosystemet uten å studere økonomiske konsekvenser av å innføre en felles valuta, altså økonomiske motiver og effekter.

Først til det politiske aspektet. Den europeiske integrasjonsprosessen som startet etter andre verdenskrigs slutt, blant annet ved opprettelsen av Kull- og stålfelleskapet mellom Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland og Luxembourg (1952) og videreført ved opprettelsen av det europeiske fellesmarkedet (EEC) mellom de samme land (1958), har i dag utviklet seg til et omfattende samarbeid mellom 28 stater (når Kroatia blir medlem fra 1. juli 2013). Et antall som vil øke. Selv om både Kull- og stålfellesskapet og EEC var økonomiske arrangement, skulle de først

«Sikre fred og fremgang ved overstatlig styring av økonomisk aktivitet»

og fremst sikre fred og fremgang ved overstatlig styring av økonomisk aktivitet. Det var altså primært politiske årsaker til at både Kull- og stålfellesskapet og EEC ble opprettet.

Siden har samarbeidet utviklet seg både i dybden og bredden. Da EU ble skapt hadde ikke bare antall medlemmer blitt fordoblet, men det var også vesentlig mer og tettere samarbeid på en rekke områder. Særlig viktig i denne sammenhengen var Enhetsakten midt på 1980-tallet hvor det ble besluttet å etablere indre marked innen 1993. Det indre marked var en viktig forutsetning for valutaunionen. Ikke bare fordi målsetningen om en økonomisk og monetær union ble nevnt i forordet til Enhetsakten, men særlig fordi mange mente at når man først hadde opprettet et indre marked ville det ikke få full effekt før det ble fulgt opp av en økonomisk og monetær union. I tillegg til behovet for å sikre fred og fremgang, vokste Enhetsakten og vedtaket om å innføre et indre marked også ut av de økonomiske problemene på 1970-tallet. Dessuten økte konkurransen fra andre regioner i verden. EF-samarbeidet slet også med interne økonomiske, politiske og institusjonelle utfordringer.

Det indre marked var en viktig forutsetning for valutaunionen

Det er en krevende prosess å lage et felles marked. Det er ikke bare toller som bremser handel over landegrenser, men en rekke andre forhold som ulike produksjonsstandarder, lovgivning, statsstøtte, arbeidsmobilitet, kapitalbevegelser og valutasvingninger. For å redusere disse hindringene, ble man enige om at beslutninger som angikk det indre markedet i hovedsak skulle fattes ved kvalifisert flertall. Det ville i praksis si at en medlemsstat kunne bli nedstemt i Ministerrådet. Imidlertid reduserte det muligheten for at prosessen skulle bremses eller stoppe opp. Planen hadde vært å innføre denne beslutningsmeto-

den fra midten av 1960-tallet, men på grunn av uenighet ble dette utsatt på ubestemt tid og altså ikke innført før midt på 1980-tallet.

Euroen – dypere integrasjon

Da EU og den økonomiske og monetære unionen ble vedtatt i 1991 hadde medlemslandene utviklet tett samarbeid på en rekke områder. De hadde skapt et indre marked, tatt første steg i Schengen-samarbeidet om passfrihet og utviklet en vidtrekkende landbrukspolitikk. De hadde også utarbeidet et sosialt charter for å ivareta sosiale rettigheter, gitt Ministerrådet myndighet til å fatte flere vedtak ved kvalifisert flertall, samt økt makten til Europaparlamentet.

Integrasjonsprosjektet var mer enn et tradisjonelt økonomisk samarbeid. Det overnasjonale samarbeidet i EF og etter hvert EU var selve kjernen i gjenreisningen og utviklingen av det europeiske kontinentet. Selv om det i starten begrenset seg til overstatlig styring av kull og stål – de sentrale råvarene til produksjon av våpen – la det føringer som siden har preget både aktører og institusjoner. EU-samarbeidet og utviklingen av Europa ble to sider av samme sak. Integrasjonsprosessen og EU har dermed blitt en integrert del av Europas selvforståelse og identitet. Europa og integrasjonsprosjektet kan ikke løsrives fra hverandre. Nøkkelen til å forstå Europa etter 1945 ligger derfor i integrasjonsprosjektet.

Nasjonale og maktpolitiske forhold som hadde ledet til to katastrofale kriger i begynnelsen av det tjuende århundre, skulle erstattes av åpenhet og forpliktende overnasjonalt samarbeid på tvers av landegrensene. Proteksjonismen og de høye tollsatsene som hadde vært så destruktive i mellomkrigstiden skulle erstattes av mer og fri handel

Rådet for Den europeiske union, i daglig-tale omtalt som Ministerrådet eller bare Rådet, representerer medlemsstatene i EUs beslutningsprosess. Relatert til økonomisk styring er dets hovedoppgave er å koordinere EUs økonomiske politikk og beslutte hvorvidt et land oppfyller kravene til å være en del av euro-samarbeidet eller ikke.

Europaparlamentet (EP) er en av to lovgivende institusjoner i EU-systemet, sammen med Rådet. De er delaktige i å utforme lover forbundet med euro-samarbeidet, og har en kontrollfunksjon overfor den europeiske sentralbanken (ECB), og sentralbanksjefen må levere en årlig rapport til parlamentet. Komitéen for økonomiske og monetære saker (ECON) har det overordnede ansvaret i parlamentet, og de arrangerer høringer og utformer parlamentets politikk innen områder som for eksempel finansregulering og de langsiktige økonomiske rammene for EU.

Europaparlamentet, Louise WEISS-bygget
KILDE: NO PROPERTY RELEASE PHOTO © European Union © Architecture Studio

mellom land. Selv om utviklingen hadde blitt preget av både stagnasjon og kriser frem mot slutten av 1980-tallet, hadde ingenting rokket ved den grunnleggende troen på at fremtidig fred og velstand lå i mer og tettere samarbeid med økt handel og aktivitet på tvers av landegrenser.

Samtidig skulle integrasjonsprosjekt håndtere og integrere Tyskland i Europa. Utfordringene knyttet til det store, effektive og geografisk sentralt plassert landet hadde eksistert helt siden tiden før første verdenskrig.

Gjenforeningen av Tyskland i 1990 forsterket denne utfordringen, noe som ble klart uttrykt både av britenes daværende statsminister Margaret Thatcher og Frankrikes president François Mitterand. Løsningen ble dypere integrasjon gjennom opprettelse av EU, og dermed ytterligere innveving av Tyskland i Europa.

Det er i dette lyset vi må forstå opprettelsen av valutaunionen. Felles valuta ville være et stort og synlig steg videre i integrasjonsprosjektet. Ved å overføre et av de mest sentrale og håndfaste nasjonalstatlige symbol til europeisk nivå, nemlig den nasjonale valutaen, ville Euroen bli et konkret symbol på fellesprosjektet – et symbol befolkningen i medlemslandene ville bære med seg og bruke daglig. Sett fra økonomisk ståsted, var det derimot langt fra opplagt at landene var klare for en økonomisk og monetær union. Spørsmålet er derfor hvilke økonomiske fordeler man regnet med å oppnå ved å opprette en valutaunion, og dernest hvilke betingelser som burde være til stede for at det skulle finne sted.

Fordelene med felles valuta

Vi vender oss derfor til de økonomiske motivene for å opprette valutaunionen. Hvilke fordeler kunne man oppnå ved å innføre felles valuta? Det knytter seg til reduserte transaksjonskostnader – altså kostnader og risiko knyttet til handel og investeringer over landegrenser uten faste vekslingskurser eller felles valuta. I prinsippet antas det at desto mer integrasjon og åpenhet det er mellom involverte stater, jo større er fordelene med en valutaunion.

Det er også slik at desto mer av den totale produksjon som blir produsert og handlet mellom landene, desto større vil fordelene ved en valutaunion være fordi man blir

kvitt usikkerheten knyttet til svingninger i valutakursen. Dessuten vil de nasjonale sentralbankenes mulighet til å føre en uavhengig pengepolitikk reduseres i takt med økt integrasjonen i pengemarkedene. Penger er en vare som handles som andre varer, og dess færre hindringer det er for handel over landegrenser, dess mindre kontroll har ulike land over denne handelen.

I en valutaunion vil produsenter i større grad vite hvor mye de får betalt for et produkt eller en vare som blir solgt ut av landet. De vil også kunne anslå hva et importert produkt vil koste. Det blir også enklere å beregne hva man kan forvente å få igjen av en utenlandsinvestering. Årsaken er at valutakursen ikke vil svinge etter at man har inngått en avtale slik at priser på kjøp, salg og investeringer endrer seg. Det reduserer med andre ord risikoen knyttet til handel og investeringer ved å øke forutsigbarheten og stabiliteten. Samtidig blir det enklere å sammenlikne priser i hele valutaområdet, og man slipper kostnader forbundet med å veksle valuta.

«Det indre markedet ville falle fra hverandre dersom et land kunne redusere kursen på sin valuta og på den måten skaffe seg et konkurransefortrinn ved at disse varene ble billigere enn konkurrentenes»

For EUs indre marked var det dessuten spesielt viktig at et land ikke kan påvirke valutakursen. Det indre markedet ville falle fra hverandre dersom et land kunne redusere kursen på sin valuta og på den måten skaffe seg et konkurransefortrinn ved at disse varene ble billigere enn konkurrentenes. Hovedpoenget er imidlertid klart. Man regnet med at effekten av reduserte transaksjonskostnadene ville gi økt konkurranse og skape høyere vekst enn om man fortsatte med nasjonale valutaer.

Økonomisk utvikling

De økonomiske motivene for å opprette valutaunionen er sammensatte. Imidlertid er ønsket om stabilitet og forut-

sigbarhet et grunnleggende trekk både i nasjonal og internasjonal økonomisk aktivitet. Da andre verdenskrig gikk mot slutten, ble det utarbeidet et nytt internasjonalt økonomisk system, det såkalte Bretton Woods-systemet. Målsetningen var å lage forutsigbare rammer for handel og investeringer mellom land gjennom stabile, konvertible valutakurser. Økt handel og reduserte handelshindringer skulle dessuten sikre freden og bygge velstanden. Dette systemet varte frem til begynnelsen på 1970-tallet.

Da det brøt sammen forsvant ikke behovet for forutsigbarhet og stabile valutakurser. I Europa vedtok EF-landene blant annet å innføre en økonomisk og monetær union innen 1980. Fordi dette ikke lot seg gjøre ble de enige om å forsøke å stabilisere valutaene gjennom et europeisk valutakurssamarbeid i den såkalte "slangen". De europeiske valutaene skulle bevege seg innen et bånd i forhold til hverandre (slangen), samtidig som dette båndet kunne bevege seg innenfor internasjonalt bestemte rammer for valutasvingninger (Smithsonian

Bretton Woods-systemet var et sett med regler og institusjoner som ble initiert under en konferanse i Bretton Woods, USA i juli 1944. Det etablerte regler for kommersielt og finansielt samvirke mellom verdens ledende industriland og er det første eksemplet på en fremforhandlet avtale som dekker finans- og valutaforhold mellom en rekke uavhengige nasjoner.

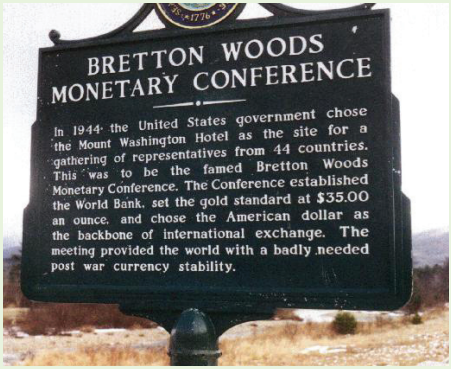

Bretton Woods-konferansen
KILDE: Europabevegelsen

Agreement). På grunn av de økonomiske problemene gjennom syttitallet fungerte dette systemet dårlig. Det ble derfor reformert og erstattet av det europeiske monetære systemet (EMS) i 1979. EMS var på samme måte som "slangen" et redskap for å begrense valutasvingninger.

EMS kom til å bli et viktig grunnlag for å etablere en økonomisk og monetær union. Prosessen som begynte med "slangen" og utviklet seg ved EMS, styrket det økonomiske og pengepolitiske samarbeidet gjennom åttitallet. Mange mente EMS førte til at økonomiene ble mer stabile og tilpasset seg hverandre fordi inflasjonsraten og det langsiktige rentenivået gikk ned, vekslingskursene svingte mindre og kursjusteringene ble sjeldnere og mindre. Den sterke tyske økonomien var hele tiden en underliggende utfordring. I praksis var hele det europeiske pengesystemet dominert av den sterke tyske marken.

Samtidig som økonomiene ble mer stabile i forhold til hverandre, økte enigheten om makroøkonomisk politikk. I pengepolitikken ble målet om stabil inflasjon viktigere enn økonomisk vekst og full sysselsetting. Mot slutten av åttitallet pekte også de økonomiske konjunkturene oppover. Det skapte optimisme. Til sammen førte alle disse faktorene til at flere ønsket å undersøke muligheten for å opprette en økonomisk og monetær union.

EU og Valutaunion

I juni 1988 ble det derfor satt ned en komité under ledelse av den energiske presidenten for Europakommisjonen, Jacques Delors. Som tidligere fransk finansminister hadde han inngående kjennskap til de økonomiske og pengepolitiske utfordringene både i Frankrike og Europa.

Komiteens innstilling, den såkalte Delors-rapporten, og de påfølgende diskusjonene kulminerte i beslutningen om å innføre EMU på Maastricht-møtet i desember 1991. Valutaunionen skulle opprettes gjennom tre faser og være fullført senest i 1999. I 1995 bestemte landene seg for å kalle den nye valutaen for Euro. Delors-rapporten stilte også krav til den økonomiske utviklingen i de ulike landene før de kunne delta i Eurosamarbeidet – de såkalte konvergenskriteriene. Det ble stilt krav til lav inflasjon, lavt rentenivå, stabile vekslingskurser, samt at gjeld og budsjettunderskudd i forhold til BNP skulle holdes innen gitte rammer.

Et sentralt spørsmål i diskusjonene om opprettelsen av en økonomisk og monetær union – som det hadde vært da EMU første gang ble diskutert i 1970 – var debatten om den monetære unionen skulle opprettes ved at medlemsstatenes valutaer ble låst i forhold til hverandre og økonomiene deretter gradvis tilpasset seg valutaunionen (monetaristene), eller om man skulle vente til medlemsstatenes økonomier ble samkjørt for så å innføre felles valuta (økonomistene). De førstnevnte bestod av Frankrike, Italia, Belgia, Luxembourg og Kommisjonen mens Tyskland og Nederland frontet de sistnevnte.

I følge monetaristene ville medlemsstatene bli nødt til å tilpasse sin økonomiske politikk til den felles valutaen, mens økonomistene mente at en monetær union først ville være mulig etter at medlemsstatene hadde tilpasset seg den økonomiske utviklingen. I følge økonomistene ville opprettelsen av en valutaunion uten en nødvendig forutgående økonomisk harmonisering utgjøre en risiko for hele EMU-prosjektet. Likevel var det monetaristens løsning som ble valgt i Maastricht.

Kommisjonen har ansvar for fremme EU-systemets helhetlige interesser og som hovedregel er det Kommisjonen som foreslår nye EU-lover. Den har også ansvar for innføring av og kontroll med at medlemslandene følger de regler man har blitt enig om i fellesskap. Dersom Kommisjonen mener et land bryter EU-reglene, kan den reise sak og prøve den for EU-domstolen. Kommisjonen er også ansvarlig for forvaltningen av EUs budsjett.

Jacques Lucien Jean Delors (født 20. juli 1925) er en fransk økonom og sosialistisk politiker. Han var finansminister i Frankrike i perioden 1981-1984, men er mest kjent for å sitte som president for Europakommisjonen fra 1985 til 1995. Han var en sentral pådriver for dypere integrasjon og opprettelsen av Euro-samarbeidet.

Jacques Delors
KILDE: PHOTO © European Union

Bak disse posisjonene skjuler det seg ulike oppfatninger av et optimalt valutaområde – et område som har gode forutsetninger for og dermed fordeler av å gå sammen i en valutaunion. Spørsmålet er derfor hvilke betingelser som bør være på plass for at stater skal danne en valutaunion? Er disse betingelsene på plass i Eurosonen? Og hvorfor kunne for lite økonomisk samkjøring utgjøre en risiko for hele EMU-prosjektet?

Betingelser for en valutaunion

For å diskutere hvilke betingelser som kreves for å gå sammen i en valutaunion er det nødvendig med et lite innblikk i makroøkonomiske forhold. På statlig nivå har man grovt sett to instrumenter for makroøkonomisk styring – pengepolitikk og finanspolitikk. Finanspolitikk er regjeringens mulighet til å påvirke og styre økonomien gjennom skatte- og avgiftspolitikk, men også til å forta overføringer mellom regioner. Pengepolitikk regulerer rentenivå, pengemengde og vekslingskurs, og blir utført av sentralbankene

i de ulike landene. De opererer vanligvis relativt uavhengige av regjeringene.

Stater med felles valuta, slik tilfellet er med Euro, gir dermed fra seg muligheten til å styre etterspørselen i økonomien ved pengepolitiske tiltak – altså styre rentenivået, regulere pengemengden eller påvirke valutaens verdi i forhold til valutaer utenfor valutaunionen. Pengepolitikken er flyttet til et overstatlig nivå, og pengepolitiske beslutninger fattes på grunnlag av retningslinjer til den overstatlige sentralbanken. Den europeiske sentralbankens mandat er å holde prisstigningen stabil, og den utøver sin pengepolitikk i hovedsak på grunnlag av en samlet vurdering av den økonomiske utviklingen i Eurolandene.

Det er ikke enighet om hvilke betingelser som bør være oppfylt før man kan innføre en valutaunion, noe EMU-forhandlingene og diskusjonene mellom monetaristene og økonomistene viste. Men ifølge teorier om optimale valutaområder, er det visse betingelser som bør være på plass.

For det første bør stater som går sammen i et valutaområde ha stor arbeidsmobilitet. Dersom en stat i en valutaunion blir rammet av økonomiske problemer, bør det være mulig for innbyggerne å ta seg arbeid i andre land i valutaunionen.

For det andre bør statene produsere varer over et bredt spekter. Dersom en sektor blir rammet, blir det ikke avgjørende for landets økonomiske utvikling.

For det tredje er land med åpne økonomier bedre egnet til å gå sammen i en valutaunion enn land som har lite utenrikshandel. I åpne økonomier vil konkurransen føre til harmonisering av prisene, og dermed redusere kostandene ved å gi slipp på muligheten til å justere valutakursen.

«Den europeiske sentralbankens mandat er å holde prisstigningen stabil, og den utøver sin pengepolitikk i hovedsak på grunnlag av en samlet vurdering av den økonomiske utviklingen i Eurolandene»

Den europeiske sentralbanken er Sentralbank for euroen og fører monetær politikk på vegne av medlemslandene i eurosonen. Banken har som hovedformål å sørge for pris-stabilitet, det vil si en årlig inflasjon på ca. 2 % i eurosonen.

Den europeiske sentralbanken
KILDE: Rob Wilson/Shutterstock

For det fjerde bør medlemmene være enige om å kunne foreta økonomiske overføringer fra land som går bra til de som blir rammet av økonomiske problemer.

For det femte bør deltakerne i en valutaunion ikke være for ulike i politisk og kulturell forstand fordi det bør være enighet om hovedlinjene i hvilke pengepolitiske virkemidler som skal prioriteres dersom noen får økonomiske problemer. Skal for eksempel lav inflasjonen prioriteres foran full sysselsetting, eller skal valutakursen tilpasses eksportørenes eller konsumentenes ønsker og behov?

Det siste punktet går på solidaritet. Felles valuta kan utfordre nasjonale interesser, og medlemmene i en valutaunion må være villige til å akseptere denne kostnaden for å oppnå felles mål.

Eurosystemets utfordringer

Kriteriene for et optimalt valutaområde er ikke på plass i Eurosonen slik de for eksempel er i USA. Det forsterker de utfordringene Eurolandene har strevd med de siste årene. Når de økonomiske problemene oppsto i kjølvannet av finanskrisen, så eksisterte det verken overføringsmekanismer eller felles ansvar for gjeld. Overføre skattepenger fra et land til et annet er krevende og stiller store krav til solidaritet. For befolkningen blir gjerne spørsmålet: Hvorfor skal vi betale for andre lands problemer, eller for andre staters uforsvarlige bruk av penger? I en valutaunion er landene imidlertid knyttet sammen på en måte som gjør at ett lands problemer fort blir felles problemer. Det medfører at landenes økonomiske politikk ikke bør være for ulik samtidig som det finnes overførings- og sikringssystemer. I 1991 besluttet EF-landene å innføre både en økonomisk og en monetær union. Men den monetære unionen (valutaunionen) under styring av den europeiske sentralbanken ble ikke fulgt opp av en økonomisk union. Derfor ble Vekst- og stabilitetspakten vedtatt i 1997. Hensikten var å begrense gjeld og underskudd i budsjettene. Landene kunne bli pålagt sanksjoner dersom de brøt reglene. Likevel var det ikke tilstrekkelig. Vekst- og stabilitetspakten ble underminert fordi de store og tunge landene Tyskland og Frankrike ikke fulgte reglene, uten at det førte til sanksjoner. Dette har bidratt til å forsterke gjeldskrisen ved at noen land har fått veldig høy gjeld som andel av BNP. De kan ikke låne mer for å stimulere til produksjon og vekst eller betale for velferdsgoder og sosiale ytelser.

Årsaken til disse problemene sammensatte. Dersom vi går tilbake til tidlig på 2000-tallet, så hadde rentene på statsobligasjoner (statslån) mellom Eurolandene blitt til-

«Hvorfor skal vi betale for andre lands problemer, eller for andre staters uforsvarlige bruk av penger?»

En valutaunion – betingelser og mekanismer

En hovedutfordring i et valutaområde er såkalte asymmetriske sjokk – at en eller flere stater blir rammet av økonomiske problemer. Det kan ha ulike årsaker, fra endringer i hva konsumenter ønsker å kjøpe til utvikling av ny teknologi. Hva skjer dersom et eller flere land i en valutaunion får økonomiske problemer?

Dette kan illustreres ved et eksempel med to land som har felles valuta. La oss si at det ene landet produserer mye øl og det andre mye vin, og at disse produktene er viktige for landets økonomi. Landet som produserer vin vil gjøre det bedre dersom etterspørselen etter vin øker på bekostning av øl. Det motsatte vil være tilfelle for øl-landet. I et slikt tilfelle vil det ikke være behov for samme pengepolitiske virkemidler. Vinlandet vil ha behov for høyere rentenivå for å bremse veksten, mens øl-landet vil ha behov for det motsatte for å stimulere veksten. Hvilke pengepolitiske hensyn skal sentralbanken i så fall ta?

For det andre vil lønnsnivå og arbeidsmobilitet – altså hvor enkelt det er for arbeidstakere å flytte fra et land til et annet – ha betydning for vurderingen om landene bør gå inn i en valutaunion. I vårt tilfelle skulle lønnsnivået gått ned i øl-landet. Det ville senket prisene på produksjon av øl og økt konkurransekraften. Det kunne bremset eller til og med snudd utviklingen. Men å redusere lønninger er i praksis svært vanskelig. Derimot kunne arbeidere som ble arbeidsledige på grunn av redusert ølsalg flyttet til vinlandet.

Det ville lette trykket begge steder ved at det ble færre arbeidsledige i øl-landet og flere til å håndtere den økte aktiviteten i vinlandet. Men flytting over landegrenser er begrenset av både språklige, sosiale, kulturelle og andre forhold. Det er ikke bare å flytte dersom man ikke snakker samme språk eller mangler sosialt nettverk. Man kan også flytte produksjon av vin til øl-landet, men det vil møte utfordringer blant annet fordi det tar tid å bygge nye produksjonslinjer og lære opp folk.

For det tredje, dersom verken arbeidstakere eller produksjon flytter, burde det foretas økonomiske overføringer fra et land til et annet. I prinsippet skulle lav arbeidsledighet og dermed høy skatteinngang i vinlandet kunne brukes til å betale arbeidsledighetstrygd til arbeiderne i øl-landet, fordi det vil få mindre inntekter på grunn av fallende ølsalg og dermed økende arbeidsledighet og mindre skatteinngang og større utgifter til arbeidsledighetstrygd. Men det vil kunne svekke insentivene for å foreta endringer og til-

pasninger i øl-landet for å rette på situasjonen, og da kan overføringen fra vinlandet til øl-landet bli mer eller mindre permanent. Skal dette være mulig må arbeidstakerne i vinlandet føle solidaritet med befolkningen i øl-landet. Slike bånd tar det tid å utvikle. Det er imidlertid slike mekanismer som eksisterer i godt integrerte økonomiske områder som for eksempel USA og Tyskland.

For det fjerde, dersom slik overføring ikke er mulig, så vil kanskje øl-landet ha behov for å låne penger for å betale arbeidsledighetstrygd, stimulere økonomien og samtidig oppfylle andre forpliktelser. Da vil underskuddet på budsjettet og den totale gjelden som andel av landets samlede produksjon (BNP) øke. Gjelden kan bli så høy at det blir vanskelig å betale renter og avdrag. Og dersom det fremdeles er vanskelige tider, eller at det dukker opp en ny krise, vil det ikke være mulig å låne mer penger for å stimulere økonomien eller gi sosiale ytelser.

Dersom gjelden i forhold til BNP blir for høy, vil det også kunne virke negativt inn på valutaunionen. Et lands problemer kan spre seg til andre, for eksempel ved at finansinstitusjoner (banker) i hele valutaområdet som har lånt store beløp til et land med problemer vil kunne tape sine investeringer. Det kan true hele finanssektoren. I EU argumenteres det derfor med at en bankunion vil være en naturlig fortsettelse av Det indre marked og Valutaunionen fordi det kan motvirke en slik utvikling.

Det vil heller ikke være mulig å øke pengemengden (trykke penger) for å skape inflasjon, fordi det er et pengepolitisk instrument som styres av sentralbanken og dermed er flyttet til overstatlig nivå. Dersom muligheten hadde vært til stede, ville en økning i pengemengden i øl-landet, med påfølgende inflasjon, økt konkurransekraften fordi varene (ølet) ville blitt billigere i utlandet. Stor gjeld kan også oppstå fordi lånebetingelsene blir så gunstige at det lånes mer enn forsvarlig for å investere i velferdsgoder og ivareta et sosialt sikkerhetsnett.

Til sist er det også slik at stor bredde i det som blir produsert i de ulike land ville kunne motvirke problemer på ett område eller i en sektor. Dersom både øl- og vinlandene har en rekke andre store produksjonssektorer i sine land, ville de ikke bli rammet så hardt av problemer i en sektor – i vårt tilfelle fall i ølsalg til fordel for vinsalg.

Vi ser at det er mange og sammensatte faktorer som bør være på plass for at en valutaunion skal være levedyktig. Kort sagt, medlemmene bør ikke være for ulike verken i økonomisk, politisk, sosial eller kulturell forstand.

I dag består Eurosonen av 17 land: Belgia, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Kypros, Luxemburg, Malta, Nederland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spania, Tyskland og Østerrike. I tillegg bruker følgende stater euro: Kosovo, Monaco, Montenegro, San Marino, Andorra og Vatikanet.

Eurosonen
KILDE: Europabevegelsen

nærmet like. Det vil si at finansinstitusjonene som lånte ut penger til for eksempel Hellas og Tyskland oppfattet risikoen ved å gi dem lån som relativt lik fordi begge hadde innført Euro. Et tiår senere var dette snudd på hodet. Da hadde situasjonen økonomistene advarte mot oppstått, nemlig at Euroområdet ikke var tilstrekkelig økonomisk harmonisert. Det fantes heller ikke garanti- og overføringssystemer på tvers av landegrensene, til tross for at man hadde innført felles valuta. Dermed er vi tilbake til utgangpunktet, og spørsmålet om hvorfor valutaunionen ble innført.

Eurosystemet – et politisk prosjekt

Dette kapitlet har vist at det ikke er mulig å forstå Europrosjektet uten å forstå den europeiske integrasjonsprosessen og de underliggende politiske motivene. Den økonomiske og monetære union var uferdig da den ble

innført. Bare ved å rette på dette vil Eurolandene kunne sikre Euroen og håndtere fremtidige kriser. Det er imidlertid dette vi ser konturene av i dag. Eurolandene har etablert et krisefond og inngått en pakt for å koordinere budsjettene. En bankunion er på beddingen, og det diskuteres ulike måter å kollektivisere gjelden på – med andre ord lage et system der Eurolandene i større grad tar felles ansvar for nasjonal gjeld. Tiltakene vil etter all sannsynlighet bidra til å stabilisere Euroen på lang sikt, men de bidrar i mindre grad til å løse den akutte gjeldskrisen.

Selv om valutaunionen i høyeste grad er et økonomisk prosjekt, er det usikkert om Euroen ville eksistert uten den politiske viljen til mer og tettere integrasjon. Det forklarer langt på vei hvorfor det var monetaristenes løsning som ble valgt da EMU ble vedtatt. Hvis man innførte felles valuta, ville det være både vanskelig og kostbart å gå tilbake til nasjonale valutaer. En nasjonal valuta er også et viktig nasjonalstatlig symbol. Å oppgi den var derfor et svært tydelig tegn på viljen til ytterligere å bygge ned grenser og løfte frem felles løsninger, ikke minst for Tyskland der den tyske mark siden den ble innført i 1948 hadde vært selve symbolet på vekst og stabilitet. Overgangen til felles valuta betydde at man bandt seg enda fastere til det europeiske prosjektet, både økonomisk, politisk og symbolsk. Den politiske kraften i prosjektet bør ikke undervurderes.

«Selv om valutaunionen i høyeste grad er et økonomisk prosjekt, er det usikkert om Euroen ville eksistert uten den politiske viljen til mer og tettere integrasjon»

«En nasjonal valuta er også et viktig nasjonalstatlig symbol»

1.2 En kompleks krise

Eurokrisen er sammensatt. Den er et sammenfall av tre pågående kriser: en gjeldskrise, en bankkrise og en realøkonomisk krise. De tre krisene virker inn på og forsterker hverandre. De største utfordringene i eurosonen synes å være politiske, ikke økonomiske. Det vil kreve institusjonelle endringer og politisk handlingskraft for at fellesvalutaen skal overleve.

Marius Gustavson er skribent og økonomisk kommentator. Han har master i historie fra Universitetet i Oslo med fordypning i økonomisk og finansiell historie. Bilde: Marius Gustavson KILDE: Civita

Gjeldskrisen

Den offentlige gjeldskrisen i periferien av eurosonen (Hellas, Italia, Spania, Portugal og Irland) har blitt viet mye oppmerksomhet. Enkelte hevder den er en følge av ukontrollert pengebruk og mangel på budsjettdisiplin. Dette er delvis riktig for noen land, spesielt Hellas, men misvisende for andre. Spania og Irland var blant de eurosonelandene som hadde de minste budsjettunderskuddene og den laveste offentlige gjelden (målt som andel av samlet verdiskaping) forut for krisen.

Den offentlige gjeldskrisen må sees i lys av den realøkonomiske krisen. Ved fall i inntekt, formue og produksjon på nasjonalt nivå, svekkes statens skatteinntekter. Svekket produksjon og etterspørsel vil i sin tur føre til et fall i sysselsettingen. Økt arbeidsledighet betyr økte utbetalinger av arbeidsledighetstrygd.

Med andre ord: økonomiske kriser fører til et betydelig fall i statens inntekter kombinert med en kraftig økning av

Hellas var det første av EU-landene i krise, men Italia, Spania, Portugal og Irland fulgte raskt etter.
KILDE: Shutterstock

statens utgifter. Disse ”automatiske stabilisatorene” demper de depresjonslignende tilstandene, fordi fall i privat pengebruk veies opp av økt offentlig pengebruk. De automatiske stabilisatorene er hovedforklaringen på de store budsjettunderskuddene i de kriserammede europeiske landene, på samme måte som i USA.

Dynamikken knyttet til privat og offentlig gjeld gjør det vanskelig å stramme inn i budsjettene. Forsøk på å stramme inn i den offentlige pengebruken i møte med svekket privat etterspørsel vil forsterke de depresjonslignende tilstandene. Det vil i sin tur bety enda lavere skatteinntekter og mer utbetaling av arbeidsledighetstrygd. Dermed blir resultatet en svakere økonomi og fortsatt svekkede statsfinanser.

Et godt eksempel er Japan. Etter et finanskrakk på starten av 90-tallet, opplevde landet et ”tapt tiår” og det som kalles ”japansk syke”—fallende formue og gjeldsreduksjon i privat sektor fulgt av svekket innenlandsk etterspørsel, lav prisvekst med tilløp til deflasjon og voksende statsgjeld. Da japanske myndigheter forsøkte å stramme

«Ved fall i inntekt, formue og produksjon på nasjonalt nivå, svekkes statens skatteinntekter»

inn i statsbudsjettet i 1997 var resultatet en kraftig økonomisk nedgang og forverrede statsfinanser.

På samme måte som i Japan, henger den økte offentlige gjelden i Europa og USA sammen med en privat gjeldskrise. Og i likhet med Japan, er den private gjeldskrisen et resultat av for rask kredittvekst og for høyt gjeldsopptak i forkant av krisen.

Kredittboblen

Kredittveksten forut for krisen henger sammen med lave renter og pengepolitisk ekspansjon. Denne utviklingen var delvis et resultat av at Tyskland opplevde japansk syke i første halvdel av 2000-tallet. Under IT-boblen tok tyske bedrifter opp betydelige lån for å investere i teknologiaksjer. Da boblen brast satt bedrifter og til dels husholdninger igjen med svekket formue og for mye gjeld. Dermed skiftet privat sektor fra samlet sett å øke sin gjeldsbyrde til å redusere gjeldsnivået. Det førte til sviktende etterspørsel i den innenlandske økonomien og lav prisvekst.

«Da boblen brast satt bedrifter og til dels husholdninger igjen med svekket formue og for mye gjeld»

Den europeiske sentralbanken svarte ved å sette ned renten og stimulere til kredittvekst. Siden tyske bedrifter og husholdninger i liten grad ønsket å ta opp lån, strømmet kreditten inn i periferien av eurosonen. Det bidro til voksende gjeldsopptak i disse landene. Utviklingen skapte samtidig større pris- og lønnsvekst, slik at landene som deltok i kredittboblen fikk svekket sin konkurranseevne.

Den økte etterspørselen i periferilandene hjalp Tyskland å eksportere seg ut av sin krise. På starten av tusenårsskiftet hadde Tyskland verken underskudd eller overskudd på handelsbalansen i noen betydelig grad. I årene etter innføringen av fellesvalutaen, økte det tyske handelsoverskuddet i raskt tempo. Lav lønnsvekst i

Tyskland har i mange år hatt overskudd og som gjør at landet nå kan bidra til å hjelpe EU-landene som sliter med store underskudd. KILDE: Shutterstock

Tyskland og høy lønnsvekst i periferilandene innebar en årlig styrking av den tyske konkurranseevnen vis a vis periferilandene.

Innføringen av euroen skapte i tillegg en forventning om at medlemslandenes banker og myndigheter var garantert mot å feile – en stilltiende garanti som långivere antok ville tre i kraft hvis noe skulle gå galt. Forventningene knyttet seg til at det var investert mye politisk prestisje i valutaprosjektet samtidig som investorer satte sin lit til den nyopprettede europeiske sentralbanken.

Disse forventningene gjorde at rentenivået i eurolandene sank ned mot samme nivå som i eurosonens sterkeste økonomi – Tyskland. Kombinert med den europeiske sentralbankens lavrentepolitikk, innebar det lave lånekostnader, noe som stimulerte til økt låneopptak i privat sektor (Spania og Irland) og offentlig sektor (Hellas).

Opptakten til krisen bar preg av stadig større økonomiske og finansielle ubalanser. Dette dreier seg blant annet om ubalanser i flyten av varer og kapital eurolandene i mellom. Mens Tyskland (og andre land i nord) opplevde store over-

«Opptakten til krisen bar preg av stadig større økonomiske og finansielle ubalanser»

«Underskudd på handelsbalansen betyr at et land importerer mer enn det eksporterer og at det tar opp lån i utlandet som dekker deler av forbruk og investeringer»

skudd på handelsbalansen (med tilhørende eksport av kapital), bygget landene i sør opp store underskudd på handelsbalansen (med tilhørende import av kapital).

Underskudd på handelsbalansen betyr at et land importerer mer enn det eksporterer og at det tar opp lån i utlandet som dekker deler av forbruk og investeringer. Hvis underskuddene vedvarer og er av betydelig størrelse, vil det si at underskuddslandet lever over evne, spesielt hvis pengene som lånes fra utlandet i hovedsak brukes på forbruk og investeringer i bolig og andre spekulasjonsobjekter framfor investeringer som kan øke framtidig verdiskaping.

De store ubalansene i vare- og kapitalflyten eurosonelandene i mellom skaper behov for omstilling og rebalansering. Normalt sett vil forskjeller i lands konkurranseevne kunne justeres ved endringer i valutakursen. Problemet er at eurosonelandene har samme valuta. Dermed må justeringen skje internt, det vil si gjennom fallende priser og lønninger i sør (intern devaluering) og stigende priser og lønninger i nord (intern revaluering).

«En svakere valuta vil umiddelbart stimulere eksportsektoren»

Alternativet for landene i sør er å bryte ut av valutasamarbeidet, gå tilbake til gammel valuta og la den falle i verdi (depresiering). Det vil avhjelpe de umiddelbare problemene med svekket konkurransekraft og eksterne ubalanser. En svakere valuta vil umiddelbart stimulere eksportsektoren og dermed dempe de depresjonslignende tilstandene. Oppløsning av fellesvalutaen vil samtidig utløse en rekke kriser av finansiell og politisk art og skade det europeiske økonomiske samarbeidet.

Finansielle ubalanser

De finansielle aspektene ved ubalansene som ledet til dagens krise kan delvis forstås ved å se på balansen til

bedrifter og husholdninger. Denne balansen består av formue (aktiva) og gjeld (passiva). Under en kredittboble vil begge sider av balansen stige. Dermed opprettholder privat sektor tilsynelatende sin finansielle styrke.

Under en boble tar bedrifter (finansforetak og ikke-finansielle foretak) opp lån for å investere i verdipapirer. Det fører til stigende formuespriser, noe som styrker bedriftenes balanse. Dermed kan de ta opp enda mer lån for å investere i enda flere verdipapirer, noe som fører til høyere formuespriser etc.

Husholdninger tar opp lån for å investere i boliger og for å gjeldsfinansiere forbruk. Lave renter og lett tilgang til kreditt vil bidra til vekst i boligprisene. Så lenge boligprisene stiger, vil begge sider av husholdningenes balanse stige. Verdistigningen på boliger kan også hentes ut gjennom forbrukslån med pant i egen bolig.

Banker vil være mer tilbøyelige til å yte lån når private lånekunder får styrket sin balanse gjennom stigende priser på eiendom og verdipapirer. Dermed blåser også bankene opp sin balanse – det vil si at de låner ut mer (enten ved å gi direkte banklån eller ved å investere i gjeldspapirer) samtidig som de henter inn midler (ved å utstede gjeldspapirer eller ved å ta i mot større innskudd fra bankkunder).

Problemene oppstår når kredittveksten stopper opp og privat sektor har tatt opp for mye gjeld. Høyere renter og redusert tilgang på kreditt fører til at formuesprisene faller, hvis de har blitt holdt kunstig oppe av kreditt. Et krakk vil svekke husholdningenes og bedriftenes finansielle stilling, fordi gjelden forblir den samme mens formuen faller. Dermed må de redusere gjeldsnivået. Det har negativ innvirkning på den samlede pengebruken i samfunnet fordi

«Et krakk vil svekke husholdningenes og bedriftenes finansielle stilling, fordi gjelden forblir den samme mens formuen faller»

mesteparten av pengemengden består av kreditt, skapt av bankvesenet ved utstedelse av lån.

Bankkrisen

I opptakten til finanskrisen rettet europeiske banker sin virksomhet mot tre forretningsområder som siden har skapt stadig større problemer. For det første investerte mange av bankene i gjeldsinstrumenter basert på amerikanske bolig- og forbrukslån. For det andre lånte de stadig mer til boligkjøpere og boligbyggere i eurosonen. Og sist, men ikke minst, lånte bankene ut til europeiske statsmakter ved å plassere penger i statsgjeld.

Så kom det første sjokket: fallende boligpriser i USA og stadig flere forfall på amerikanske lån. Det reduserte verdien på boligbaserte obligasjoner og lignende verdipapirer. Dermed fikk bankene svekket sin balanse. Usikkerheten knyttet til amerikanske gjeldsinstrumenter førte i sin tur til at banker og andre finansselskaper ble mer motvillige til å låne hverandre penger, slik at interbankmarkedet gradvis stoppet opp. Den amerikanske og europeiske sentralbanken svarte på kredittskvisen ved å forsyne markedet med likviditet.

Likviditetskrisen viste seg imidlertid å være del av en mer dyptgripende krise fordi stadig flere finansselskaper fikk svekket sin balanse. I USA møtte myndighetene denne soliditetskrisen med tiltak for å styrke bankenes egenkapital i månedene etter at investeringsbanken Lehman Brothers gikk overende. Europeiske myndigheter har vært trege med å iverksette tiltak for å rydde opp i banksektoren, noe som har resultert i vedvarende usikkerhet knyttet til de europeiske bankenes finansielle stilling.

«Europeiske myndigheter har vært trege med å iverksette tiltak for å rydde opp i banksektoren, noe som har resultert i vedvarende usikkerhet knyttet til de europeiske bankenes finansielle stilling»

Mange anser banken Lehman Brothers' konkurs 15. september 2008 som starten på de økonomiske krisene som har grepet verden siden.
KILDE: Thomson Datastream

Det andre sjokket var fallende boligpriser og stans i byggeaktiviteten i de europeiske landene som deltok i den økonomiske boblen. Det svekket bankenes balanse ytterligere fordi stadig flere lånekunder ble ute av stand til å betjene gjelden sin.

Det tredje sjokket var den statsfinansielle krisen som startet i Hellas og som forplantet seg til andre land i eurosonen, spesielt Spania, Portugal, Irland og Italia. Den greske krisen skapte usikkerhet rundt betalingsevnen til disse landene og avdekket svakheter ved eurosamarbeidet.

De statsfinansielle problemene ble dermed fulgt av et enda større sjokk – det politiske sjokket. Krisen tydeliggjorde mangel på stabiliseringsmekanismer i eurosonen og den ble møtt med politisk handlingslammelse. Det viste i sin tur at risikoen knyttet til gjeldsinstrumenter som kanaliserte midler til myndigheter, husholdninger og bedrifter i periferilandene var større en tidligere antatt, noe som førte til fallende verdi på disse gjeldspapirene og stigende renter.

«Det er vanskelig å hente inn privat kapital i en bankkrise»

Bankenes svekkede finansielle stilling betyr at deler av bankvesenet har behov for kapitalinnsprøytinger. Det er vanskelig å hente inn privat kapital i en bankkrise. Derfor

må myndighetene tre støttende til. Men myndighetene i de kriserammede landene har svekket sin statsfinansielle stilling, noe som gjør det vanskelig for dem å skyte inn kapital i bankene.

Bankene er på sin side blant de viktigste finansieringskildene til myndighetene, fordi bankene i betydelig grad investerer i statsgjeld. Det innebærer at europeiske myndigheter er avhengige av banker som i stadig større grad er insolvente, samtidig som bankene er avhengige av myndigheter som i stadig større grad har svekket sin finansielle stilling.

Veien ut av krisen er derfor en kombinasjon av tiltak som på en og samme tid styrker bankenes balanse, hjelper statsmakter som har problemer med å låne i private markeder og demper de depresjonslignende tilstandene i de kriserammede landene. Det innebærer institusjonelle reformer i eurosonen som kan sikre en større grad av finansiell og økonomisk stabilitet.

«Hvorfor har ikke USA opplevd lignende statsfinansielle problemer som i Europa?»

For svake institusjoner

Hvorfor har ikke USA opplevd lignende statsfinansielle problemer som i Europa? Og hvorfor har den realøkonomiske krisen vært mildere? Forklaringen ligger i ulike institusjoner. En vesentlig forskjell mellom USA og eurosonen er at USA består av 50 stater som samlet sett anser seg for å være en nasjon, mens eurosonen består av 17 nasjonalstater med en liten grad av solidaritet på tvers av landegrensene.

De forente stater er en monetær union og samtidig en finanspolitisk union. Det vil si at det er automatiske stabiliseringsmekanismer ved realøkonomiske kriser. Hvis for eksempel staten California opplever en nedgang i produk-

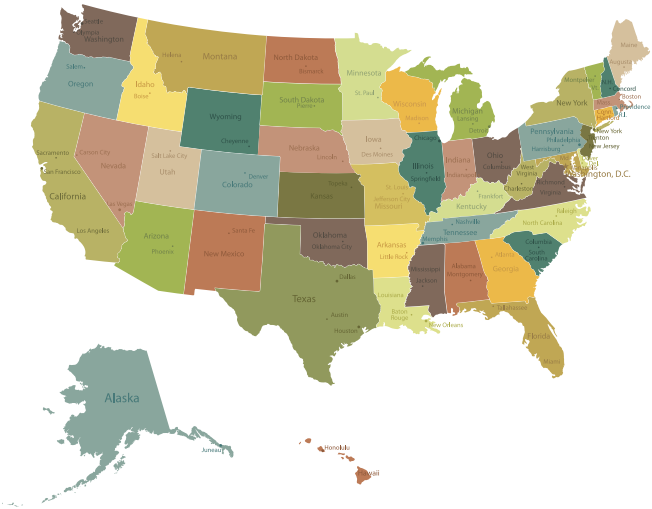

Et samlet USA av 50 stater er bedre rustet til å møte kriser enn det et delvis integrert EU anno 2013. KILDE: Shutterstock

sjon og sysselsetting, vil bedrifter og husholdninger betale inn mindre i skatt til myndighetene i Washington. Samtidig vil de få større overføringer fra de andre delstatene via de føderale myndighetene. Det vil dempe den økonomiske krisen.

I Europa er det ingen slike overføringsmekanismer. I stedet må penger kanaliseres via overnasjonale fond, noe som er overlatt til skjønnsmessige vurderinger. Dagens fond er underdimensjonerte for denne type krisehjelp. Slike krisetiltak vil også møte motstand blant velgere i de landene som finansierer overføringene.

I USA har føderale myndigheter opprettholdt historisk store budsjettunderskudd gjennom krisen til tross for politiske konflikter mellom administrasjonen og Kongressen. Den offentlige lånefinansierte pengebruken har dempet de depresjonslignende tilstandene. I eurosonen har kreditorlandene i nord stilt krav om budsjettinnstramminger blant skyldnerlandene i sør, samtidig som investorer har krevd

høyere renter ved kjøp av statspapirer fra de kriserammede landene.

USA har sin egen valuta og en sentralbank som kan garantere landets statsgjeld. Et stort og stabilt marked for amerikanske statspapirer gjør det attraktivt for utenlandske investorer, inkludert utenlandske sentralbanker, å plassere penger i amerikansk statsgjeld.

«Eurosonen har ikke et felles marked for offentlig gjeld»

Eurosonen har ikke et felles marked for offentlig gjeld. Videre er den europeiske sentralbanken i stor grad avskåret fra å gripe inn i markedene for statsgjeld med sikte på å hjelpe spesifikke statsmakter. Disse problemene kan løses ved at det opprettes et marked for euroobligasjoner – offentlige gjeldspapirer på overnasjonalt nivå – samtidig som man gir den europeiske sentralbanken mandat til å gripe inn i dette markedet.

USA er en bankunion. Det vil si at det er føderale garantiordninger og felles reguleringer av bankvesenet – selv om finanskrisen har avdekket store svakheter ved det amerikanske reguleringsregimet. I Europa forhandles det om opprettelse av en bankunion, men det vil ta tid før den vil være fullt operativ og det er utfordringer knyttet til spørsmål om nasjonal suverenitet og vilje til overføringer på tvers av landegrensene.

«Det vil kreve en større grad av politisk handlingskraft enn det vi har vært vitne hittil»

For å redde fellesvalutaen må det iverksettes kortsiktige krisetiltak og dyptgripende institusjonelle reformer som sikter mot en større grad av politisk og finansiell integrasjon. Det vil kreve en større grad av politisk handlingskraft enn det vi har vært vitne hittil. Videre må europeiske ledere forklare egne velgere hvorfor slike tiltak og reformer er nødvendige og hva som er nytten ved videre valutasamarbeid.

KAPITTEL 2
EUROEN OG ØKONOMISKE UTFORDRINGER

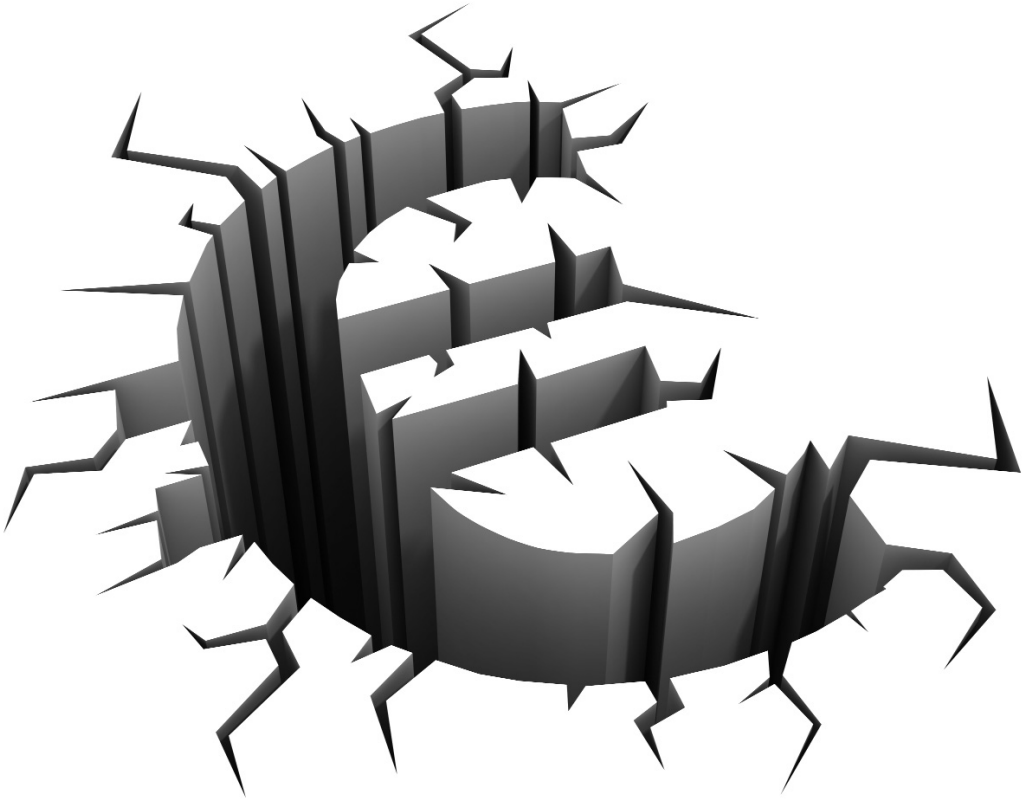

Kilde: Shutterstock

2.1 Europa i krise

Torgeir Larsen er statssekretær for Arbeiderpartiet i Utenriksdepartementet. Han har tidligere vært aspirant i utenrikstjenesten og jobbet som ambassadør i Spania. KILDE: Utenriksdepartementet, Per Thrana

«Det letes etter virkemidler som kan gi langsiktig stabilisering uten å skape for sterke kortsiktige, negative effekter»

Dagens EU domineres av krise. Arbeidsløsheten i de hardest rammede krise-landene er på 20-25 prosent. For ungdom er tallene langt høyere og tendensen er klar: Ledigheten stiger fortsatt. Vi må derfor forvente at situasjonen i Europa blir verre før den blir bedre.

Det som startet som en finanskrise og fortsatte som en realøkonomisk krise, er i dag en sosial krise med massearbeidsløshet som sitt tydeligste uttrykk. Resultatet er svekket tillit til politikk, både nasjonalt og på EU-nivå.

Et økende antall europeiske land registrerer svak eller negativ økonomisk vekst. Statsbudsjettenes underskudd er ikke under kontroll og gjeldsbyrden i de mest utsatte landene blir stadig tyngre å bære. Konsekvensene av innstrammingspolitikken viser seg å bli sterkere enn antatt, noe blant annet IMF nylig har påvist. Når reduksjon i offentlige utgifter skjer samtidig med at privat sektor ser seg nødt til å konsolidere sin gjeldssituasjon og sentralbankens rente allerede er svært lav, får innstramminger dobbel effekt. Det letes etter virkemidler som kan gi langsiktig stabilisering uten å skape for sterke kortsiktige, negative effekter. Men prosessen er vanskelig og tærer på – økonomisk og politisk.

For Spania, Portugal og Hellas har ikke situasjonen vært mer dramatisk siden diktaturenes fall. I Spania førte byggeboom, drevet fram av billig tilgang på kapital, til en

eiendomsboble som da den sprakk fikk enorme konsekvenser. Bråstopp i eiendomsmarkedet ga inntektssvikt for brede grupper – og for staten – og økende tap i bankvesenet. Når så både skatteinntektene sviktet og bankene begynte å tape store penger, begynte også den spanske staten å få alvorlige problemer. Tidligere hadde den hatt god kontroll på både utgiftssiden og inntektssiden. I dagens Spania er veksten negativ, arbeidsløsheten rekordhøy, de regionale spenningene stigende, tilliten til politikken dalende og faren for en tapt generasjon unge spanjoler reell.

Så spørsmålet må stilles: Hvordan havnet Spania og resten av kriselandene i den situasjonen de nå befinner seg i? Var det euroens skyld?

«Det er få enkle og sikre svar»

Det er få enkle og sikre svar. Vi lever midt i dramaet og vil ikke kjenne fasiten før om fem, ti eller tjue år. Noe kan vi likevel løfte fram: Innføringen av euroen skjedde parallelt med avgjørende endringer i både den globale og den europeiske økonomien:

Kinas inntreden på verdensmarkedet, etter hvert som WTO-medlem, medførte dramatisk økt konkurranse for eksisterende industrinasjoner. Hardest rammet ble land med en stor tekstil-, konfeksjons- og skotøyindustri og annen lettindustri som Portugal og Hellas, men også i noen grad Spania.

Murens fall og de sentral- og østeuropeiske lands EU-medlemskap ga økt konkurranse på en rekke industriområder, med følger særlig for søreuropeiske land.

Innføringen av euroen gjorde at sammenhengen mellom underskudd i utenrikshandelen og valutaens utvikling ble brutt. Det var ikke lenger slik at underskudd ga rentepress mot en svekket valuta.

«Når krisen var et faktum, merket landene i sør for alvor konsekvensene av svekket konkurransekraft»

«Kriselandene må derfor kutte dramatisk for å generere ny vekst i økonomien»

En kombinasjon av svakere utsikter for industrien og billig kreditt som følge av et felles rentenivå i euroområdet, gjorde at investeringene i boligmarkedet tok av. Da krisen kom, stanset etterspørselen etter bolig opp og eiendomsprisene begynte å falle. I Irland har prisene hittil falt med minst 50 prosent. I Spania faller prisene fremdeles. Ved en slik utvikling smuldrer formuer opp, private tar tap, etterspørselen i samfunnet faller, bankene vakler og sysselsettingen går ned.

Når krisen var et faktum, merket landene i sør for alvor konsekvensene av svekket konkurransekraft. Lønnsnivået i Sør-Europa og i Irland hadde økt langt mer enn for eksempel i Tyskland – uten at produktivitetsutviklingen egentlig ga grunnlag for det. Kriselandene må derfor kutte dramatisk for å generere ny vekst i økonomien. Underskuddene må ned for å betjene gjeld samtidig som lønnsnivåene også skal ned for å øke konkurransekraften. Det betyr mindre å leve for, velferdskutt og usikkerhet. Men kostnadene er ulikt fordelt fordi krisen rammer ulikt – mellom land, regioner, folk og generasjoner.

I Spania er det hovedsakelig stopp i eiendomsinvesteringene som har medført krisen som spesielt.
KILDE: Shutterstock

Forskjellene i de fleste europeiske land har økt det siste tiåret, og krisen har akselerert denne forskjellsutviklingen. OECD, som tidligere var mest opptatt av liberalisering for å generere vekst, er i økende grad opptatt av forskjellsutvikling som hinder for stabil økonomisk vekst. Også magasinet The Economist gjorde økte forskjeller og synkende sosial mobilitet i den vestlige verden til hovedtema i et av sine nummer i høst. Denne utviklingen truer nemlig utsiktene til snarlig økonomisk vekst i Europa.

Tallmateriale fra både OECD og Den europeiske utviklingsbanken viser at det er sammenheng mellom forskjellsutvikling og krise. Et land som Spania er i utgangspunktet et av Europas største forskjellssamfunn – og krisen forsterker trenden. Norge har små forskjeller og mye høyere sosial mobilitet enn alle europeiske kriseland. Med andre ord: I Norge betyr det langt mindre hvem foreldrene dine er enn i Spania.

Hvorfor er økende ulikhet og avtagende sosial mobilitet i mange europeiske land et problem? Jo, fordi ulikhet øker interessemotsetningene og minsker et samfunns fellesfølelse og endringskraft. I krisetider betyr det mindre reformkraft. Den skjeve utviklingen i Europa påfører særlig unge og de som er avhengig av sosial støtte enorme sosiale kostnader. Den svekker også tilliten i de internasjonale finansmarkedene. Rentene som kriselandene nå betaler for nye lånopptak i markedet er mer enn dobbelt så høye som de Tyskland avkreves.

Hva er konsekvensen for det europeiske integreringsprosjektet? Er det euroens skyld at landene har fått problemer?

Det er for enkelt å skylde på euroen, men krisen har illustrert at en valutaunion som ikke akkompagneres av en

«Den skjeve utviklingen i Europa påfører særlig unge og de som er avhengig av sosial støtte enorme sosiale kostnader»

«Ulike målinger viser at tilliten til politikken er svekket i dagens Europa»

finanspolitisk union er krevende. Derfor er eurolandenes regjeringer også samstemte på at mer forpliktende samarbeid og dypere integrasjon er nødvendig for å sikre eurosamarbeidet. Samtidig er den folkelige støtten til hele integrasjonsprosjektet under press. Ulike målinger viser at tilliten til politikken er svekket i dagens Europa. Det gjelder både troen på EUs integrasjonsprosjekt og tilliten til EUs institusjoner. Krisen har i tillegg ført til klarere skillelinjer mellom nord og sør, mellom land innenfor og utenfor eurosonen og mellom gamle og nye medlemsland i EU. Et EU i flere hastigheter har lenge vært et faktum, men krisen forsterker denne utviklingstrenden. Betyr det at EU er i grunnleggende krise?

Ikke nødvendigvis – krisene har vært mange i EUs historie. Likevel er dagens krise på flere måter mer grunnleggende enn tidligere kriser. EU er i dag stort. Større interessemotsetninger skal forenes. Tilliten til EUs institusjoner er lavere enn tidligere, men den folkelige oppslutningen om prosjektet er ikke dramatisk svekket.

«Jeg er overbevist om at EU kommer ut av krisen, men krisen vil forandre EU»

Det er likevel utfordrende å utvikle EU i dybden samtidig som tilliten til politikken avtar. Tettere integrasjon framstår som nødvendig for å møte krisen, samtidig som det vil være mer kontroversielt enn tidligere i flere av EUs medlemsland. Jeg er overbevist om at EU kommer ut av krisen, men krisen vil forandre EU. Nøyaktig hvordan, er det for tidlig å ha bastante meninger om. Men det vil være spesielt viktig at EU over tid enes om effektive og solidariske tiltak som bringer fellesskapet framover – samt at Europa får drahjelp av den internasjonale økonomien på veien mot ny økonomisk vekst.

Boblen sprakk i Spania og nå står mange bygg tomme og halvferdige.
KILDE: Shutterstock

2.2 «Den late greker» – Myter og fakta om krisen i EU

«Selg øyene deres, blakke grekere! Og sleng gjerne på Akropolis», dundret det fra den tyske avisa Bild i oktober 2010.[1] Den greske staten var i alvorlige pengeproblemer, og tyske medier mente landet hadde seg selv å takke.

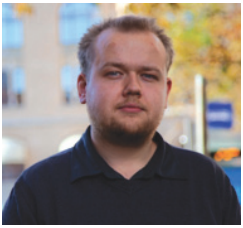

Lars Gunnesdal er utdannet samfunnsøkonom fra Universitetet i Oslo. Han skrev hovedoppgave om privat og offentlig eierskap i barnehagesektoren, i samarbeid med SSB. Han har jobbet som vitenskapelig assistent i SSB og ved forskningssenteret ESOP ved Økonomisk institutt, UiO. KILDE: Manifest Analyse

Mot slutten av 2009 hadde den greske statsminister George Papandreou måttet vedgå at det greske budsjettunderskuddet hadde blitt pyntet på over lengre tid under den forrige regjeringen.[2] Underskuddet for 2009 ble først oppjustert fra 6 % til 12 %, senere til 15 %, og var dermed mer enn dobbelt så stort som tidligere antatt.

Finansmarkedene reagerte med å sende renta på greske statsobligasjoner i været. Den greske gjelda ble med ett umulig å bære, og Papandreou måtte vende seg til EU og IMF for hjelp.

Betingelsene for å få lån var på papiret enkle: Kraftige kutt i landets offentlige utgifter, færre offentlige ansatte, og privatisering dersom kuttene ikke strakk til. Og det måtte gå fort. Slik skulle budsjettene komme i balanse, og lavere kostnader ville sørge for bedret konkurransekraft. Hellas måtte sørge for å vokse seg ut av underskuddene.

[1] Bild, 27.10.2012
[2] Der Spiegel 02.08.2010

Hellas er det EU-landet som har vært utsatt for hardest kritikk gjennom hele krisen siden 2008.
KILDE: Europabevegelsen

For det var grekerne selv som hadde havnet der de var på grunn av laber arbeidsinnsats og slepphendt pengebruk. Landene i «Europas kjerne» burde derfor egentlig ikke hjelpe til, mente den nederlandske politikeren Geert Wilders: «Man burde aldri gi penger til ”junkies”, fordi det er penger du aldri ser igjen», sa han til den nederlandske avisa De Telegraaf.[3]

Det tyske magasinet Focus stemplet Hellas som «forræderen i eurofamilien». På forsiden av bladet figurerte den kjente greske statuen «Venus fra Milo», som for anledningen hadde blitt utstyrt med en handlekratig arm som viste resten av Europa fingeren.[4]

Den tyske forbundskansler, Angela Merkel, mer enn antydet også ved flere anledninger at de late grekerne hadde levd livets glade dager på resten av Europas regning.

«Den greske gjelda ble med ett umulig å bære, og Papandreou måtte vende seg til EU og IMF for hjelp»

[3] De Telegraaf, 18.05.2011
[4] Focus Magazin, 22.02.2010

Angela Merkel, Tysklands kansler. KILDE: Cinemafestival/ Chutterstock

Det måtte det bli en slutt på: «Vi kan ikke ha en felles valuta, der noen tar mer ferie enn andre», hevdet kansleren i mai i 2012, og fortsatte: «I land som Hellas, Spania og Portugal kan man ikke pensjonere seg tidligere enn i Tyskland», og mente at «alle må anstrenge seg like mye, det er viktig».[5]

Enkel løsning

Avisa Bild hadde løsningen klar i mars 2010: «Tyskland har også høy statsgjeld, men den kan vi håndtere. Det er fordi vi står opp tidlig om morgenen og jobber hele dagen lang».[6]

Men statistikken viser at grekerne har kortere ferier og har lengre arbeidsuker enn de fleste europeere. Gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid i 2010 var, ifølge Eurostat, 41 timer i Hellas, om lag 4 timer mer enn gjennomsnittet for alle eurolandene sett under ett.[7]

---

[5] Der Tagespiegel, 18.05.2011
[6] Bild, 05.03.2010
[7] Tall for «Average number of actual weekly hours of work» fra Eurostat
[8] Eurostat: Labour market Statistics, 2011

Pensjonerer de seg for tidlig? Ja, greske kvinner pensjonerer seg ifølge statistikken riktignok noe tidligere enn tyske, men greske menn står lenger i arbeid enn i Tyskland. Det samme gjelder både i Spania og Portugal.

Ser man på andelen yrkesaktive grekere, kommer Hellas dårlig ut sammenlignet med driftige Tyskland, der 77 prosent av befolkningen 15-64 år deltok i arbeidsstyrken i 2010. Samme år var andelen grekere i arbeidsstyrken betydelig lavere, og særlig gjelder det kvinnene. Bare i overkant av 68 prosent av befolkningen, mot 71 prosent i EU totalt, var yrkesaktive i 2010.[8]

Med en så lav yrkesdeltakelse må grekerne kanskje tåle å bli kalt for late? Ikke helt. Faktum er at hver sysselsatte greker i 2011 arbeidet mer enn 2100 timer i året, høyest i Europa. Nivået for antall årlige arbeidstimer i Hellas ligger også 20 prosent over snittet for alle OECD-land.

Figuren under viser arbeidsinnsatsen målt i timer per sysselsatt (blå søyler), og også hva som skjer om man fordeler disse timene utover hele den voksne befolkningen

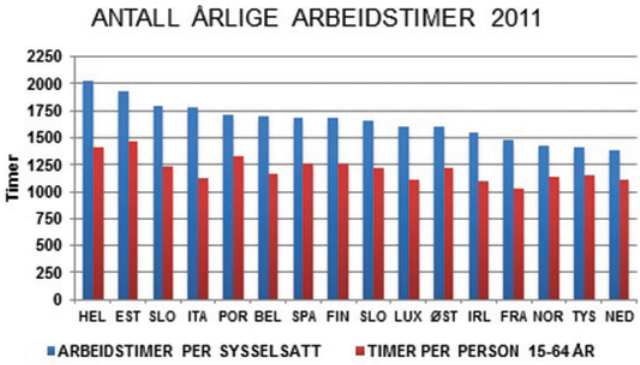

Arbeidstimer per person 15-64 år er beregnet ved å multiplisere antall arbeidstimer per sysselsatt med deltakelsesraten.
KILDE: OECD og Eurostat

[8] Eurostat: Labour market Statistics, 2011

«Grekerne i sum arbeider nest mest blant alle land i Europa»

(røde søyler). Det viser seg faktisk at grekerne, på tross av sin (altfor) lave kvinnelige arbeidsdeltakelse, i sum arbeider nest mest blant alle land i Europa.

Er det likevel velferd over evne?

Selv om grekerne i snitt arbeider mye, kan man ikke dermed bevilge seg ekstravagante velferdsordninger.
Men det greske systemet er ikke spesielt sjenerøst. Som andel av BNP brukte Hellas i 2007 totalt 21,3 prosent på offentlige trygdeordninger og helsevesen. I figuren under ser vi at det plasserer Hellas under gjennomsnittet i eurosonen.

Hellas har heller ikke mange offentlige ansatte, i 2008 bare 8 % av arbeidsstyrken, milevis under OECD-gjennomsnittet på 15 %.[9]

At grekerne må klare seg selv i så stor grad, og blant annet ta vare på familiens eldre, bidrar selvsagt til landets lave kvinnelige arbeidsdeltakelse.

De beskjedne velferdsordningene, i kombinasjon med den høye arbeidsmengden, sliter på den greske befolk-

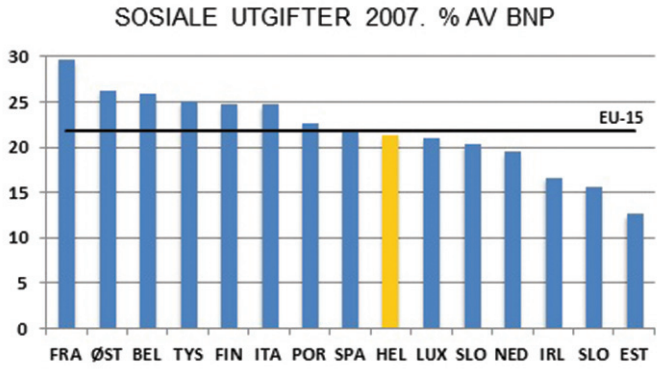

Sosiale utgifter 2007. Prosent av BNP KILDE: OECD

[9] OECD – Government at a glance 2011

ningen. En ny rapport fra en britisk tankesmie setter opp en indeks som rangerer en rekke europeiske land etter nivået på arbeidspress som befolkningen lever under. Hellas kommer her klart dårligst ut.

Rapporten finner at den jevne greker ofte jobber i helger og om natta, har liten mulighet til å tilpasse egen arbeidstid og oppgir å ha et høyt stressnivå på arbeidsplassen. Videre har Hellas en høy andel barnefamilier som sliter økonomisk og har mange som opplever å ha store problemer med å kombinere jobb og familie.

«Den jevne greker ofte jobber i helger og om natta»

Men hvor har det blitt av pengene?

Det er en kjensgjerning at svart økonomi, korrupsjon og systematiske skatteunndragelser er et stort problem for den greske statskassa, som dermed går glipp av store inntekter hvert år.

Et viktig forklaring er kapitalflukt. Den greske eliten har lenge pleiet kontakten med skatteparadis som Sveits, og noen estimater anslår at den greske eliten til sammen har mellom €200 og €600 milliarder på sveitsiske bankkonti.[11] I tillegg investerer den greske eliten hvert år milliarder i luksuseiendommer i utlandet (for eksempel eies 10 prosent av alle utenlandske eiendomsinvesteringer i London av personer fra Hellas og Italia).[12]

Det er med andre ord ikke slik at de nødvendige ressursene ikke finnes. Greske private formuer ble for eksempel nylig anslått til over €700 milliarder[13], det dobbelte av landets problematiske statsgjeld.

---

[10] «Family Pressure Gauge», Relationship Foundation, 2011
[11] der Spiegel, 07.02.2011 og Financial Times Deutschland, 18.10.2011
[12] Financial Times, 18.11.2011
[13] Credit Siusse: Global Wealth Databook 2011

Lave offentlige inntekter finner man igjen i flere av landene i Sør-Europa som inntil relativt nylig hadde fascistiske regjeringer. De aller rikeste betaler en mye lavere andel skatt enn i de nordeuropeiske landene. Manglende skattebetaling er et utbredt fenomen i hele befolkningen, men de virkelig store summene er det overklassen som står for. To greske forskere har nylig forsøkt å tallfeste omfanget av skatteunndragelsene, og hvordan de fordeler seg i den greske befolkningen.[14] Ved å sammenligne selvangivelsene til 50.000 grekere med hva de selv oppgav at de tjente i en anonymisert husholdningsundersøkelse, fikk man et anslag på nettopp dette.

«Den rikeste ene prosenten underrapporterer inntektene sine«

Tallmaterialet antyder at den rikeste ene prosenten underrapporterer inntektene sine med så mye som en fjerdedel, og at de alene står for en femtedel av de samlede uoppgitte inntektene, mer enn den nederste halvparten av befolkningen til sammen. De rikeste ti prosentene står for om lag halvparten av all unndratt inntekt.

Figuren under gir et bilde på hvem som bidrar mest i negativ forstand til Hellas' budsjettunderskudd. Den viser at mens den jevne greker (nedre 90 %) i snitt oppga €700 lavere inntekt til myndighetene enn den reelle, er samme tall om lag €22.000 per person blant den rikeste prosenten, og over €30.000 for den rikeste promillen.

Hva har fått mest fokus i media: den begrensede «hverdagskorrupsjonen» blant vanlige grekere, eller den systematiske undergravingen av offentlige finanser fra den greske eliten?

[14] Matsaganis and Flevotomou (2010): «Distributional Implications of Tax Evasion in Greece», GreeSE Paper No 31

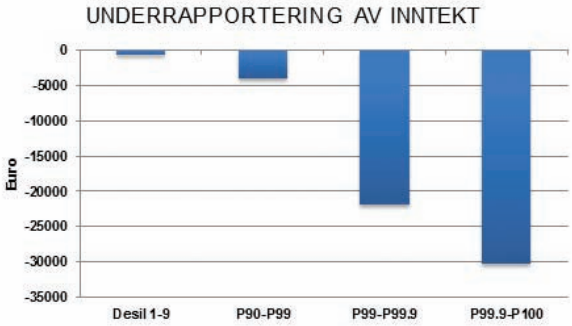

Hvem snyter på skatten? Underrapportering av inntekt til skattemyndighetene er i all hovedsak et overklassefenomen
KILDE: Matsaganis og Flevotomou, tabell 4

Kostbare militærutgifter

En annen kostbar arv etter fascststyret er en enorm politistyrke og kraftig overdimensjonerte forsvarsutgifter. Hellas har flest soldater per innbygger i hele NATO, og nest flest politifolk (etter Italia). De siste 20 årene har Hellas jevnt over brukt en dobbelt så stor andel av BNP på kuler og krutt som resten av eurosonen, og andelen har på ny skutt fart på 2000-tallet.

Det lille landet Hellas var verdens femte største våpenimportør i årene 2005-2009, ned fra 3.plass i perioden 2000-2004.[15] Det mest interessante er kanskje hvor alle våpnene kom fra: 35 prosent fra Tyskland, 26 prosent fra USA og 23 prosent fra Frankrike.

Så sent som i 2010, samme år som det lille som fantes av greske velferdsordninger systematisk ble kuttet i tråd med spareplanene, ble Hellas oppmuntret til å kjøpe fregatter og kamphelikopter fra Frankrike og ubåter fra Tyskland. Alt til den nette sum av €8 milliarder. Det siste tiåret har landet også brukt milliarder på jagerflykjøp fra både amerikanske og franske våpenprodusenter.

«De siste 20 årene har Hellas jevnt over brukt en dobbelt så stor andel av BNP på kuler og krutt som resten av eurosonen»

[15] «Trends in international arms transfers», SIPRI Fact Sheet March 2010

Hellas og Tyrkias naboskap har lenge vært en kilde til utfordringer i EU og Nato KILDE: Shutterstock

Visstnok er det NATO-medlemmet Tyrkia man ruster opp mot, et land som i fjor foreslo overfor Hellas at begge landene skulle kutte den militære pengebruken med 20 prosent. Hellas, kanskje under press fra tyske og franske myndigheter som støttet opp under sine lands våpenindustrier, avslo høflig.

Periferiens problemer er mer komplekse

En sentral årsak til at Hellas og de andre landene i eurosonens sørlige periferi har sakket akterut er den feilslåtte innføringen av felles valuta. Landene i sør har stått uten mulighet til å devaluere egen valuta for å bedre konkurranseevnen mot resten av Europa. Resultatet har blitt store tyske eksportoverskudd, og tilsvarende budsjettunderskudd i sør.

Mye av grunnen til at gresk produksjon har blitt utkonkurrert, på tross av høyere produktivitetsvekst enn Tyskland de siste 15 årene, er at mens i utgangspunktet lave greske lønninger har nærmet seg det europeiske

gjennomsnittet, så har tyske lønninger blitt holdt nede over lang tid.[16]

En gruppe forskere ved SOAS-universitetet i London beskriver det slik: «Forbedringen av tysk konkurransekraft er i sin helhet et resultat av at de nominelle lønnskostnadene har blitt holdt nede. Strukturene i eurosamarbeidet har vært til gunst for tysk kapital, men ikke for tyske arbeidere.»[17]

Feil diagnose

Hellas har en stor jobb å gjøre med å rydde opp i den politiske korrupsjonen, med absurd pengebruk på militæret og omfattende skatteunndragelser fra landets elite.

Men den stilte diagnosen var feil - det var ikke den greske arbeidsinnsatsen som har vært for lav, eller velferdskostnadene som har vært for høye. Det er inntektene som har vært for lave.

«Det er inntektene som har vært for lave»

Dermed har også betingelsene for at Hellas skulle få «hjelp» av EU og IMF vært feil – dype kutt i offentlige velferdsordninger og sparking av offentlige ansatte.

Stikk i strid med den nyliberale forestillingen om at slike kostnadskutt skulle «bedre konkurranseevnen» til Hellas, slik at landet kunne eksportere seg ut av gjeldskrisen, har effekten vært den motsatte. Kuttene har hatt en ødeleggende effekt på den greske økonomien, gjennom fallende økonomisk aktivitet og dermed enda lavere skatteinntekter.

Konsekvensen: gjelden er i dag betydelig større som andel av BNP enn det den var ved krisens utbrudd i 2009.

---

16 Brenke, K. (2009): «Real Wages in Germany: Numerous Years of Decline», German Institute for Economic Research

17 Lapavitsas m.fl (2011): «Breaking up? A route out of the Eurozone crisis», RMF Occasional Report 3, november 2011

«Innstramming ene har blitt gjennomført uten hensyn til de enorme sosiale konse-kvensene»

De som har hatt minst skyld i landets økonomiske uføre, betaler derfor dyrt for en krise de ikke selv har skapt. Innstrammingene har blitt gjennomført uten hensyn til de enorme sosiale konsekvensene, og lite har blitt gjort for å bøte på landets underliggende problemer, slik som skjev inntektsfordeling og lav kvinnelig yrkesdeltakelsen.

Mellom 2009 og 2011 har en halv million grekere mistet jobben, og arbeidsløshetsraten har mer enn doblet seg, fra 9 til over 18 %.[18] Offentlige lønninger er redusert med 30 %, mens 30.000 offentlige ansatte er satt på oppsigelseskontrakter. Bare en femtedel av offentlige ansatte som pensjonerer seg, vil bli erstattet de kommende årene.

Samtidig har ungdomsledigheten vokst til langt over 40 %. Det har blitt gjennomført store kutt innen utdanningssystemet, som allerede i lang tid hadde vært kraftig underfinansiert. Landets ungdom forlater nå landet i håp om en bedre framtid. I takt med den økte arbeidsløshetsraten, har også selvmordsraten doblet seg.[19]

«I takt med den økte arbeids-løshetsraten, har også selv-mordsraten doblet seg»

Hele veien skjermes blant annet tyske og franske storbanker, som gjennom en årrekke har tjent store summer på å låne de søreuropeiske landene penger. De siste årene har de private investorene i eurosonen tjent ?100 milliarder ekstra i «risikopremie» som kompensasjon for å tilby nye lån.[20]

Denne ekstreme omfordelingen til de rike og mektige strider mot de fleste rettferdighetsprinsipper i en slik grad at sannheten kan utfordre det rådende systemets legitimitet.

---

[18] Hellenic Statistical Authority, Labour force survey August 2011
[19] Wall Street Journal 20.09.2011
[20] Der Spiegel, 10.11.2011

Her finner vi trolig en av årsakene til at myten om «den late greker» står så sterkt hos Angela Merkel, Bild og andre innen europeisk elite, til tross for at fakta forteller en helt annen historie: Det er tross alt mer behagelig at grekerne lærer å skylde seg selv, mens andre folkeslag står rundt og krever at de tar seg sammen, enn at befolkningenes kritiske blikk rettes mot elitenes ansvar for krisa og mot det elitistiske, kapitalistiske systemet som mer og mer begunstiger 1 % av befolkningen på bekostning av nesten alle andre.

2.3 Eurokrisen – Hva med Tyskland?

Kate Hansen Bundt er generalsekretær for Den norske Atlanterhavskomité. Hun er utdannet statsviter fra Universitetet i Oslo og har jobbet som forsker og forskningsleder med fokus på integrasjonsprosesser i EU, tysk politikk og transatlantiske relasjoner gjennom NATO.
KILDE: Den norske Atlanterhavskomité

For Tyskland er deltakelse i euroen både politisk og økonomisk motivert. Politisk stadfester Tysklands deltakelse i euroen tysk vilje til innbinding i europeiske strukturer og stadig tettere samarbeid. Økonomisk har euroen gitt Tyskland stabilt lav eurokurs, lave renter og lav inflasjon. Dette har bidratt til økt tysk konkurranseevne og gavnet den tyske eksportdrevne økonomien betydelig. Eurokrisen har imidlertid stilt spørsmål ved fellesmyntens overlevelse. Uten medvirkning fra Tyskland - EUs desidert rikeste og mektigste land - er euroen tapt. Det gir tyske løsningsforslag avgjørende innflytelse over euroens fremtidige deltakere og virkemåte.

Det forente Tyskland var en viktig beveggrunn bak utformingen av euroen. Jernteppets fall og Tysklands samling forskjøv den maktpolitiske balansen i Europa i tysk favør. Spesielt følbart var dette for EUs fransk-tyske motor. Tyskland var med sine 83 millioner innbyggere, sentrale plassering midt i Europa og sterke økonomi, igjen Kontinentets mektigste stat. Det skremte både dem selv og deres naboer. En europeisering av Tysklands fremste maktmiddel - D-marken - var trylleformelen som skulle forhindre en ny tysk ”Alenegang” og gjøre Europa i stand til å leve med en samlet tysk nasjonalstat som sies å

være: ”for liten til at den kan dominere Europa, men for stor til at resten av Europa kan leve i likevekt med den.”

En felleseuropeisk mynt skulle gi Frankrike og resten av Europa økt innflytelse over Tyskland. Ut fra samme politisk-strategiske logikk avviste Frankrike ideen om en liten valutaunion bestående av Tyskland, Be-Ne-Lux-landene og Frankrike. En stor valutaunion med Middelhavslandene sikret Paris en politisk balanse med tyskerne; prisen var manglende økonomisk konvergens – eller likhet. I dag ser vi konsekvensene i Hellas, Portugal, Spania, Italia og Irland.

«For liten til at den kan dominere Europa, men for stor til at resten av Europa kan leve i likevekt med den»

Manglene

Euroen led av konstruksjonsfeil fra starten av. Man etablerte en valutaunion uten en politisk union, og en felles sentralbank, men ingen felles statskasse eller finanspolitisk verktøykasse. Med felles mynt fikk deltakerne felles sentralbank, rente- og valutapolitikk. Spesielt viktig var tapet av felles sentralbank som kunne finansiere statens underskudd ved å trykke penger i dårlige tider. Eurolandene mistet dermed nasjonale verktøy for å håndtere ulik økonomisk utvikling.

En pengeunion uten en sentralmyndighet som kan skattlegge og vedta lover som begrenser medlemmenes økonomiske handlefrihet, viste seg som en skjør konstruksjon. Det manglet ikke på advarsler. I Tyskland viste meningsmålinger rundt 70 % motstand gjennom hele 1990-tallet. Det omfattet også mange fremtredende politikere og økonomer.

«En pengeunion uten en sentralmyndighet som kan skattlegge og vedta lover som begrenser medlemmenes økonomiske handlefrihet»

Enhetskansler Helmut Kohl la dog listen skyhøyt for tysk motstand, da han sa at fellesmynten var et spørsmål om ”krig og fred i Europa i det 21. århundre”.

[21] Kate Hansen Bundt: «Eurokalypse» i Samtiden 1/2012 pp. 18-31.

Helmuth Kohl: Tysklands kansler 1982-1998 og en sterk talsperson for europeisk samarbeid. KILDE: Bundesregierung, Christian Stutterheim

«Frykten for å gjenoppleve historien med seg selv i hovedrollen er høyst reell i Tyskland»

Tyskerne fikk i stedet en euro sydd sammen over D-markens lest. En politisk uavhengig sentralbank (ECB) skulle styre ut fra ett mål: lav inflasjon. Dette skulle sikre stabil pengeverdi og stagge det tyske "inflasjonsspøkelset". Det er en velkjent middagsgjest ved de fleste tyske familiebord, hvor en bestemor eller oldefar kan fortelle om tapte sparepenger og en mellomkrigstid hvor det gikk en trillebår full av verdiløse sedler med for å kjøpe et brød. Deretter fulgte Hitler, krig og sivilisasjonssammenbrudd.

Frykten for å gjenoppleve historien med seg selv i hovedrollen er høyst reell i Tyskland. Velgerne ble dessuten lovet at ingen euroland skulle borge for hverandres gjeld. Den såkalte Stabilitets- og vekstpakten fra 1997 ga eurolandene et verktøy for å straffe de land som brøt regelen for statsgjeld over 60 % av BNP og underskudd på statsbudsjettet på mer enn 3 % av BNP. Troen på at eurolandene skulle nærme seg hverandre økonomisk etter en periode hvor de ble styrt etter felles mål for inflasjon, budsjettunder-

skudd og statsgjeld, holdt ikke stikk. Stabilitetspakten ble aldri håndhevet og i 2003 brøt Tyskland - og Frankrike - reglene uten at sanksjoner ble iverksatt.

Reformer

For Tyskland ble dette et vendepunkt. Landets budsjettunderskudd skyldtes i stor grad gjenforeningskostnadene. Parallelt økte konkurransen fra lavtlønnslandene i Øst- og Sentral-Europa og Sør-Øst-Asia. Denne "doble globaliseringen" tappet industrinasjonen Tyskland for millioner av arbeidsplasser. Under ledelse av sosialdemokraten Gerhard Schröder igangsatte Berlin omfattende arbeidsmarkedsreformer, strengere krav til arbeidsledige og kutt i bidragene. Den såkalte Hartz IV-reformen ga en minstesats for tyske arbeidsledige på 359 euro (2900 kr) per måned! Rause velferdsordninger bevilget i en etterkrigsperiode med kontinuerlig vekst, ble barbert vekk. I arbeidslivet forhandlet staten og de mektige arbeidslivsorganisasjonene frem et stort antall statssubsidierte deltidsstillinger, flere korttidsstillinger og lønninger som ble stående stille i et tiår. I samme periode økte inntektene betydelig i land som Spania og Hellas.

De tyske reformene var virkningsfulle, men kostnaden ble båret av den enkelte arbeider og velger i form av reallønnsnedgang, lavere levestandard og en økning i antallet fattige. Arbeidsledighet ble nærmest halvert fra 2004-2011. Fra godt over 5 millioner gikk arbeidsledigheten ned til under 3 millioner i 2011. Det var de laveste tall siden gjenforeningen i 1990 og utgjorde 7,1 % (2,98 millioner) av arbeidsstokken.[22] Også dette gavnet den tyske eksport-

Under Tysklands hyperinflasjon kostet 1 US Dollar 4,2 trillioner D Mark. Tyske penger var verdiløse. KILDE: Europabevegelsen

[22] Bundeszentrale für politische Bildung. www.bpd.de

maskinen som kan vise til imponerende vekst det siste tiåret. I 2011 utgjorde eksporten 1 061 milliarder Euro eller 41 % av BNP. Det er en økning på hele 11 % fra 2010. Selv om euroen har bidratt betydelig, viser tall at den sterkeste veksten i eksporten går ut av EU. Særlig til Kina og andre vekstøkonomier hvor tyske maskinvarer og luksusvarer som BMW og Mercedes er sterkt etterspurt. Eksportandelen til EU har falt til 59 % og til Eurosonen under 40 %, selv om Frankrike fortsatt er Tysklands største handelspartner.[23]

«Kun hver fjerde tysker støttet høsten 2012 redningstiltakene for euroen»

Mens Schröder strammet inn offentlig forbruk og tyske skattebetaleres livreim så mye at han i 2005 tapte kanslerposten til Angela Merkel, vokste offentlig og/eller private låneopptak betraktelig i Sør-Europa. Deler av de pengene som flommet inn til lånevillige i Sør-Europa var tyske sparepenger på søken etter størst mulig avkastning. Derfor eier tyske banker og finansieringsselskaper deler av det gjeldsberget som tynger både stater og private i Euroland. Det bidrar til tyske politikeres ønske om å redde euroen. For tyskere flest er tyske bankers bidrag til krisen underkommunisert og EU-skepsisen vokser. Kun hver fjerde tysker støttet høsten 2012 redningstiltakene for euroen.[24] Folk føler at de har spart, ofret og arbeidet hardt for sin egne velfungerende økonomi, mens land i sør har levd over evne.

Dette er et viktig bakteppe for tyske politikere som skal forhandle frem løsninger på en krise som har rullet seg større og større siden grekerne våren 2010 innrømmet at de lenge hadde skjult en statsgjeld fire ganger høyere

[23] Statistischesbundesamt deutsche Aussenhandel 2011.
[24] Tall fra september 2012 publisert i Der Spiegel og BBC Online.

enn euroens tak. Den gang ble Merkel kritisert for passivitet. Hun henviste til euroens regelverk som forbød pengehjelp til euroland i nød. Med Tyskland i front stilte EU krav til Hellas om smertelige kutt i offentlige utgifter, økte skatter og avgifter. Dette utløste sosial uro og krasse anklager mot Berlin med krigshistoriske referanser. Nordfra kom anklager om søreuropeisk skjørlevnet, latskap og juks. Denne harde retorikken har vart ved.

Euro = Politikk

Kansler Merkel ser som Helmut Kohl euroen i et politisk lys. «Euroen er mye, mye mer enn en valuta» gjentar hun og sier at hun er rede til å gjøre det "… som er nødvendig" for å sikre euroens overlevelse. Det "nødvendige" har hittil gått ut på å styrke EUs fellesregimer og meisle ut en langsiktig kurs mot en styrket økonomisk og politisk union. En lang rekke løsningsforslag er blitt lagt frem, på en like lang rekke toppmøter. Grovt sett kan initiativene kategoriseres i tre ulike virkemidler: økt kontroll og gjensidig overvåking over hverandres økonomier, økte sanksjonsmuligheter og betingede økonomiske bidrag fra fellesskapet.

Motkravet er vilje til omfattende kutt i offentlige utgifter og strukturelle reformprogrammer lik de tyskerne har gjennomført. Med andre ord, tyske redningsoperasjoner har tyske betingelser som indikerer belønning for tysk økonomisk adferd. Felles valuta krever slik flere har påpekt, felles vaner.

Med økt tysk velgerskepsis i ryggen, har Merkel hele veien avstemt sine redningsforslag med egne folkevalgte i Forbundsdagen. Ingen partier har alternativer til fortsatt euromedlemskap. Derimot har enkeltpolitikere spesielt fra

«Ingen partier har alternativer til fortsatt euromedlemskap»

Angela Merkel: dagens kansler i Tyskland, valgt i 2005. KILDE: Regierung online, Steins

Merkels egen høyreside stevnet forslag som innebærer økt suverenitetsoverføring til Brüssel inn for Forfatningsdomstolen. Denne vokter det tyske demokratiet og dets grunnlov, og prøver hvorvidt enkeltvedtak bryter med Grunnlovens tekst. Samtlige løsningsforslag har passert siden eurokrisen startet.

De to siste og mest vidtgående er etableringen av en ”finanspakt” som innebærer at eurolands budsjetter skal kontrolleres og godkjennes i Brüssel før i egne parlamenter, og et permanent redningsfond – ESM - på 620 milliarder euro (ett norsk oljefond). Dette skal fra 2014 gi gjeldstyngede euroland lån til lavere rente enn hva finansmarkedene tilbyr. Tyskland garanterer for 27 % av utlånene. Utfordringen er at blant andre garantister finner vi foruten Frankrike, de større eurolandene Italia og Spania som kanskje selv må låne fra fondet!

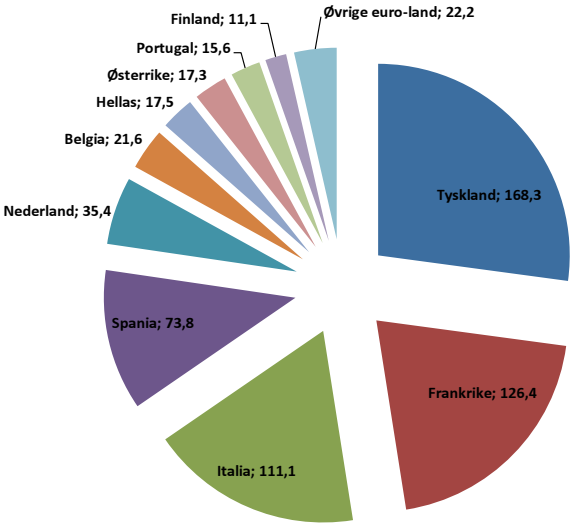

Den europeiske stabilitetsmekanismen (ESM). Det permanente redningsfondet innehar kapital og garantier for kapital av 620 mrd. euro. KILDE: Der Spiegel

Og selv om Tyskland fortsatt er den mest vekstkraftige økonomien i EU, er det grenser for hvor mange gjeldstyngede land det kan bære. Tysklands statsgjeld var ved utgangen av 2011 på 81,2 % av BNP. [25]

Merkel har mottatt mye kritikk for sine tøffe kuttkrav. Mot tysk sparekurs står oppfatningen om at EU-landene må vokse seg ut av krisen. Dette vil kreve innsprøyting av frisk kapital og spørsmålet er hvor den skal hentes fra. Skal ECB la seddelpressen gå varm slik USA, UK og Japan gjør? ECB har nærmet seg en slik kurs gjennom sine kjøp av eurosonens statsobligasjoner. Ved eventuelle tap på slike obligasjoner vil Tyskland måtte ta sin andel av kostnaden gjennom tilførsel av ny egenkapital til ECB.

«Merkel har mottatt mye kritikk for sine tøffe kuttkrav»

Det er flere årsaker til at Tyskland er kritisk til at ECB kan stimulere økonomisk vekst gjennom trykking av peng-

[25] SDA 2011.

er. Historien er en. En annen årsak er at utgiftskåte politikere som villig pøser ut penger i sin iver etter å vinne neste valg, ville mistet ethvert incentiv til fortsatt budsjettkutt og tøffe strukturreformer. Det er helt nødvendige skal Europa overleve i en globalisert økonomi. En siste årsak er Forbundsdagsvalget høsten 2013. Siden eurokrisens start har partiene i Merkels koalisjonsregjering (CDU/CSU og FDP) tapt ved samtlige delstatsvalg. Regjeringen har tapt flertallet i det mektige Forbundsrådet; delstatsforsamlingen som utøver stor innflytelse på sentralregjeringens lovgivning og politikk. Merkel vet godt at ytterligere garantier til eurosonens svakeste, er dårlig valgmat i en befolkning som er sterk motstander av en ren overføringsunion uten politisk overbygning.

«Tyskland har lenge blitt kritisert for manglende vilje til full solidaritet med resten av eurosonen»

Solidaritet og ansvar

Tyskland har lenge blitt kritisert for manglende vilje til full solidaritet med resten av eurosonen. Fremtredende økonomer har vist til at store internasjonale ubalanser er et felles ansvar: Land med overskudd på betalingsbalansen (les: Tyskland) bør bruke sin handlefrihet til å stimulere til økt etterspørsel, mens land med underskudd (les: PIIGS-landene) tvinges til sparetiltak av finansmarkedene når gjeld og rentenivå blir for høyt. Tysk statsgjeld er fortsatt for høy (over 80 %) til at staten kan føre en aktiv stimulansepolitikk gjennom økte offentlige utgifter eller skattelettelser.

Landets mektige fagforeninger har som nevnt vist stor moderasjon gjennom de siste ti års lønnsoppgjør. Nå ser de muligheten for romsligere lønnsoppgjør og at tyske arbeidstakere skal få sin del av de sterkt økte eierinntektene i tysk næringsliv. Økte lønninger vil kunne gi en

stimulanseeffekt som i begrenset grad tynger Tysklands statsfinanser, mens gapet i konkurranseevnen innen eurosonen vil kunne bli redusert noe. Noen endelig løsning på eurokrisen vil heller ikke dette være.

Tyskland arbeider derfor for løsninger som på lang sikt vil gi tettere integrasjon og økt politisk ansvar for euroen til fellesinstitusjonene i Brüssel. Dette krever traktatendringer og felles vilje fra EUs medlemsland om å godta tyske krav og løsninger. En slik løsning vil i beste fall ta lang tid. Hittil har den avfødt antityske holdninger og britiske trusler om å forlate EU. Spørsmålet er dessuten om den akutte gjeldskrisen lar seg stagge av disse planene.

På kort sikt ønsker tyskerne å unngå å ende opp med hele regningen for en euro med alvorlige mangler. De som har tatt til orde for såkalte euroobligasjoner som i realiteten betyr felles ansvar for Eurolandenes samlede gjeld, fikk svar da Angela Merkel i 2012 sa: Nicht in mein Leben! Ikke i min livstid. Om hun henviste til sitt biologiske eller politiske liv, vil fremtiden vise.

«Tyskland arbeider derfor for løsninger som på lang sikt vil gi tettere integrasjon og økt politisk ansvar for euroen til fellesinstitusjonene i Brüssel»

2.4 Et svensk perspektiv

Gunnar Hökmark er vise-president for Group of the European People's Party og representerer Moderatarna fra Sverige i Europaparlamentet.
KILDE: PHOTO © European Union

«Tvert imot ambisjonene ble EU altså mindre konkurransekraftig i forhold til omverden»

"Vi vet alle hva vi må gjøre – vi vet bare ikke hvordan vi skal bli gjenvalgt etterpå." Slik lyder Juncker-dilemmaet, oppkalt etter Luxembourgs statsminister Jean-Claude Juncker. Dette dilemmaet kan gi en forklaring på hvorfor Europa befinner seg i sin nåværende situasjon. EU har nemlig hatt atskillige storslagne mål, bakket opp av storstilte planer og gjennomarbeidede program. Problemet er at de vakre ambisjonene ikke er blitt omsatt i handling.

På begynnelsen av 2000-tallet besto EUs økonomiske strategi av to sentrale deler. Dels Lisboa-strategien, som frem mot år 2010 skulle gjøre Unionen til verdens mest dynamiske og kunnskapsbaserte økonomi. Noen år tidligere var de såkalte Maastricht-kriteriene for medlemsstatenes offentlige finanser blitt fastslått, med regler om blant annet budsjettunderskudd på høyst tre prosent og statsgjeld på maksimalt seksti prosent av BNP.

Ingenting av disse tingene ble noe av. De strukturreformene som skulle løfte EU ble aldri gjennomført. I år 2001 rangerte World Economic Forum gjennomsnittsmedlemmet i EU som verdens 27. mest konkurransekraftige økonomi. I 2010 havnet gjennomsnittsmedlemmet på 36.

plass. Tvert imot ambisjonene ble EU altså mindre konkurransekraftig i forhold til omverden.

Heller ikke når det gjelder de offentlige finansene orket de politiske lederne i EU å ta sitt ansvar. I 2001 lå den gjennomsnittlige statsgjelden hos dagens 27 medlemsstater på 61 prosent av BNP. I 2010 hadde den økt til 80 prosent. Til tross for at statsgjelden i snitt allerede i utgangspunktet lå noe over den høyeste tillatte grensen, har den altså øket. Dette skyldes ikke bare krisen. Budsjettunderskuddene er nemlig godt spredd ut over hele tiåret.

«Budsjettunderskuddene er nemlig godt spredd ut over hele tiåret»

Det har altså ikke vært noe feil med ambisjonene, derimot med den politiske viljen. Den europeiske krisen er en krise for den politiske viljen.

Nå opplever vi følgene av disse fiaskoene, politiske i sin natur men økonomiske med hensyn til konsekvensene. De land som har styrket sin konkurransekraft og hatt orden på de offentlige finansene har klart krisen best, og de som ikke har gjennomført utviklingsreformer og slurvet med de offentlige finansene har taklet krisen dårligst.

Det finnes euro-land som går bra, slik som Tyskland, som har gjennomført strukturreformer på arbeidsmarkedet. Og det finnes euro-land som ikke har gjennomført noen reformer, slik som Hellas, som går dårlig. På samme måte finnes det land utenfor eurosonen som går dårlig, som Ungarn, og slike som går bra, som Sverige.

«Det vesentlige av reformene for vekst må skje på nasjonalt nivå, i de enkelte medlemsstatene»

Det Europa hadde behov for på 00-tallet var altså et sterkt politisk lederskap, med mot til å gjennomføre det som alle visste måtte gjøres. Det samme gjelder nå, på 10-tallet. Og de beslutninger som trenger å tas er stadig de samme: statsfinansene i balanse og reformer som øker veksten. Lisboa-ambisjonen, at Europa skal være nummer én i verden, er fremdeles relevant.

«Vi har fått balanse i de offentlige finanser, og kunnet redusere vår statsgjeld»

Det vesentlige av reformene for vekst må skje på nasjonalt nivå, i de enkelte medlemsstatene. Det er der mesteparten av vilkårene for vekst, næringsaktivitet og arbeid blir satt. Her kan Sverige være et forbilde.

Vi har fått balanse i de offentlige finanser, og kunnet redusere vår statsgjeld. Videre har vi gjennomført flere strukturtiltak som har fremmet den økonomiske veksten. Ikke minst er skattetrykket blir redusert. I 2006 utgjorde skatteinntektene 48,3 prosent av BNP. I 2011 utgjorde de 44,3 prosent. Under kriseårene 2007-2011 hadde eurosonen en gjennomsnittlig økonomisk vekst på 0,5 prosent, sammenlignet med 0,6 prosent i USA. I Sverige var tilsvarende tallene 1,4 prosent. Derfor kunne skatteinntektene øke i samme periode, til tross for reduserte skattenivåer. Men også på EU-nivå er det ting som må gjøres.

Verdens største økonomi er ikke USA, og heller ikke Kina. Men EU. Forskjellen er at de to første har et integrert marked. Det har ikke vi. Til tross for at vår økonomi består av sytti prosent tjenester omfatter det indre markedet kun tretti prosent av tjenestene. Egentlig burde målet være nærmere ett hundre prosent, men hvorfor ikke sette opp et mål om 70/70. Det indre marked bør innen en tiårsperiode omfatte sytti prosent av de sytti prosentene av vår økonomi som tjenestesektoren står for.

Videre kreves det seriøse skritt mot en friere internasjonal handel. EU bør innlede forhandlinger med USA om en transatlantisk frihandelssone. I henhold til en studie fra tankesmien ECIPE skulle en slik reform øke det samlede BNP i EU og USA med 180 milliarder dollar innen en femårsperiode.

Dessuten bør WTO sin Doha-runde avsluttes. Det skul-

le øke det globale BNP med 300 milliarder dollar, i henhold til den mest pålitelige vurderingen. Men for at runden skal kunne avsluttes kreves at EU grundig fornyer systemet med støtte til og vern for jordbruket.

EUs budsjett bør videre endres fra grunnen. Idag er det primært et bidragsbudsjett. Det bør forvandles til et utviklingsbudsjett. En langt større andel burde legges til forskning og utvikling, i stedet for regionalbidrag og jordbruksstøtte. Det er ikke gjennom å bevare gamle strukturer at verdens mest dynamiske økonomi skapes.

Slik burde en agenda for å bringe EU ut av krisen kunne se ut. Bare økonomisk utvikling kan bringe EU fremover. Men for at en slik dagsorden skal bli til virkelighet kreves at det politiske lederskapet i Europa står oppreist og sier det som det er: ”Vi vet hva vi må gjøre, vi har mot til å gjøre det og vi kommer til å bli gjenvalgt etterpå.

«EUs budsjett bør videre endres fra grunnen»

«Bare økonomisk utvikling kan bringe EU fremover»

2.5 Et dansk perspektiv

Anne E. Jensen er medlem i Group of the Alliance of Liberals and Democrats for Europe og representerer Venstre for Danmark i Europaparlamentet. KILDE: PHOTO © European Union

Om bare
- Om bare EU-landene fra starten hadde erkjent at man ikke kan ha en felles valuta uten tettere økonomisk samarbeid.
- Om bare Tyskland og Frankrike ikke hadde brutt de avtalte spillereglene for økonomisk disiplin tilbake i 2003.
- Om bare EU i tide hadde vært oppmerksom på at statistikkene for gresk økonomi var manipulerte og falske.
- Om bare Spania og Irland hadde tøylet sine eiendomsbobler.
- Om bare de søreuropeiske landene hadde gjennomført reformer av sine arbeidsmarkeder og sikret konkurranseevnen.
- Om bare vi ikke hadde hatt finanskrisen.

Ja det er mange ting vi kunne ønske oss var forløpt annerledes de siste 12 årene.

I mange år kunne vi se Euroen som en stor suksess. Overgangen til en felles pengeenhet gikk bemerkelsesverdig lett, og økonomisk fremgang gjorde i de første årene alle skeptiske røster til skamme. Nå står skeptikerne og sier: "Hva sa vi? Hele prosjektet var dødsdømt fra starten!" Noen gjør det enda med dårlig skjult triumf i stemmen.

Men det er ingen grunn til å triumfere. For vi er alle avhengige av hverandre. Og de massive økonomiske problemene løses ikke ved at vi splittes eller peker nese mot hverandre, men ved at vi står sammen.

Mange ting er gått galt, både fordi spillereglene ikke er blitt overholdt, men kanskje også fordi viljen til et tettere økonomisk samarbeid ikke har vært stor nok. Har så krisen hjulpet på dette? Både ja og nei.

Krisen skaper en nødvendighet. Enkelte beslutninger må bare gjennomføres. De lar seg ikke utsette.

Akkurat nå er Eurolandene i gang med å arbeide for et tettere økonomisk samarbeid. Det skal skapes en bankunion, en finansunion og en sterkere økonomisk union. Dessuten er det også planer om en styrket gjennomføring av det indre marked. Det ligner et tettere økonomisk samarbeid, som tar deler av EU-samarbeidet inn i en ny ramme og forsterker det. Det etterlater så landene utenfor Euroen i en noe spesiell situasjon, hvor disse risikerer å bli hektet av fellesskapet - ja kanskje til og med havne i en "norsk situasjon", hvor man kan få adgang til samarbeidet, men uten innflytelse.

Dette er bakgrunnen for at jeg som danske ønsker at mitt land kjemper seg tilbake inn i alle deler av EU-fellesskapet, og at vi distanserer oss fra de euroskeptiske britene, som tilsynelatende helst ønsker å forlate EU. Det er ikke situasjonen i mitt land. Men det er en stor skepsis mot Eurosamarbeidet, fordi vi har den massive økonomiske krisen. Så det skjer ikke i morgen at vi gjennom en folkeavstemning får danskene til å bakke opp om en inntreden i Euroen. Dermed er vi med på å skape et EU i flere hastigheter.

Imidlertid er de nye tankene om en bankunion en kontant illustrasjon av at det ikke er lett å ha et EU i flere

«Krisen skaper en nødvendighet. Enkelte beslutninger må bare gjennomføres. De lar seg ikke utsette»

«Vi distanserer oss fra de euroskeptiske britene»

hastigheter. Det er en grunn til at vi har utviklet et tett samarbeid over grensene. Nemlig at vi er tett forbundet med hverandre, at næringslivet opererer på tvers av grensene. Og intet sted har dette vært mer tydelig enn i finanssektoren.

For å redde spansk økonomi og de spanske bankene legges det nå opp til at EU kan foreta kapitalinnskudd i bankene, men kun hvis EU samtidig får bedre muligheter for å overvåke bankene og gripe inn hvis de utvikler seg i feil retning. Derfor er det foreslått at Eurolandene skal ha et nytt banktilsyn plassert i den europeiske sentralbank ECB. De land som i likhet med Danmark står utenfor Euroen, kan så frivillig bli med. Men slik som forslaget ligger, får vi begrenset innflytelse, fordi vi ikke er med i ledelsen av ECB.

Dette er selvfølgelig ikke akseptabelt for Danmark eller de andre EU-landene utenfor Euroen. Men det er også vanskelig å stå utenfor det nye banktilsynet. Bankene arbeider på tvers av Euro- og ikke-Euroland. Det gjelder ikke minst i Norden. Mange østeuropeiske lands banker er eid av banker i Eurolandene. Så det er ikke helt enkelt å splitte tingene opp.

«Det er ikke meningen at Euroen skal splitte Europa»

Det skal finnes løsninger som tar utgangspunkt i at Euroen er den felles valuta i EU, ikke alle land er med der ennå, noen er i venteposisjon, og Storbritannia vil ikke være med. Det skal tas utgangspunkt i løsninger som bringer alle sammen. Det er ikke meningen at Euroen skal splitte Europa. Tvert imot. Den felles pengeenhet skal samle Europa, og vi har alle en interesse i at Euroens krise blir løst.

I Danmark sa vi i gamle dager "når krybben er tom, bites hestene". Det er vanskelig å stå sammen og være solidarisk med andre, når man selv synes at man har det

økonomisk tungt. Den stygge nasjonalismen som snakker nedsettende om andre, er på fremmarsj. Men den løser ikke problemene. Den forsterker dem bare.

- Om bare EU-landenes regjeringssjefer besinner seg, ser fremover, og modig forsvarer samarbeidet. Bare langs en slik vei vil vi kunne komme gjennom krisen. Hver for seg er vi ingenting. Kun sammen kan vi løfte oppgaven.

«Den stygge nasjonalismen som snakker nedsettende om andre, er på fremmarsj»

2.6 Europeiske utfordringer – et annet perspektiv

Christian Anton Smedshaug er daglig leder i AgriAnalyse og forfatter av boka; «Gjeld. Hvordan Vesten lurte seg selv» utgitt på Res Publica i 2011.
KILDE: Anders Henriksen

«Politikerne trosset økonomene, og de første årene så det ut til at eksperimentet var vellykket»

Euroen er et enestående historisk eksperiment der en rekke stater har felles pengeenhet og sentralbank uten å ha felles regjering. Det har ikke skjedd før, og vil neppe heller skje igjen. Nå står Europa oppe i en økonomisk krise som tegner til å bli like alvorlig som i mellomkrigstiden. Mens handlefriheten er begrenset når sytten forskjellige land bare har én sentralbank.

Den felles pengeenheten, euroen, så dagens lys 1. januar i 1999 til tross for mange økonomers advarsler. Politikerne trosset økonomene, og de første årene så det ut til at eksperimentet var vellykket. Men i etterkant av finanskrisen som startet høsten 2008 er bildet totalt endret.

Utfordringene startet gjennom felles rentesetting som felles valuta bidro til. De svært forskjellige landene i eurosonen fikk gale rentenivå ut fra den nasjonale situasjonen. Spanske foretak og privatpersoner som hadde en voldsom vekst i boligsektoren fikk låne penger til samme rente som tyske, til tross der boligprisene knapt har steget siden gjenforeningen mellom Øst- og Vest-Tyskland i oktober 1990. Dette innebar at staten økte opplåningen

da også rentene staten betalte sank med euroens innføring, siden hele eurosonen fikk ett rentenivå. Dette bidro sterkt til at stater som Hellas, Belgia og Italia i fikk for høyt gjeldsnivå, mens i Irland og Spania, på sin side så var det finanssektoren og selskapene som satt med mest gjeld.

I andre land som Nederland fikk husholdningene ekstrem gjeld. Antakelig har Nederland verdens mest forgjeldede husholdninger. Med de såkalte redningsaksjonene etter finanskrisen har de fleste land fått store problemer med statsgjelden i tillegg.

Egen valuta vs egen lønn

Ikke bare har euroen vært med å skape problemene. Den hindrer også løsningene. Hadde landene hatt egne valutaer, slik som før euroens innførsel, ville de kriserammede lands valutaer nå ha falt som følge av de alvorlige økonomiske problemene. Da ville importen blitt dyrere og eksporten billigere, og landene kunne ha gått gjennom en tøff, men nødvendig kur for å vende tilbake en økonomi i balanse.

Uten egen valuta gjenstår i hovedsak ett hovedmiddel for å bøte på situasjonen: Konkurranseevnen må økes ved å senke arbeidslønningene som utbetales i euro. Denne formen for devaluering er en ekstrem form for sparing som hittil bare har forsterket nedturen. Finansbanken Goldman Sachs anslo sommeren 2012 at Portugals lønninger måte senkes med 35 % for å bli konkurransedyktige, Hellas rundt 30 % og Spania omkring 20 %. Så lenge man ikke kan senke verdien på valutaen, må man senke verdien av det arbeidet som utføres innenlands. I tillegg til at lønningene synker så må staten også kutte i budsjettene for å kunne betjene et stadig større lån. Vanlige folk

«Ikke bare har euroen vært med å skape problemene. Den hindrer også løsningene»

«Så lenge man ikke kan senke verdien på valutaen, må man senke verdien av det arbeidet som utføres innenlands»

Goldman Sachs, en amerikansk multinasjonal investeringsbank.
KILDE: Associated Press, Richard Drew

opplever da at velferdsstaten skrumper, skattene øker og lønningene faller. I sum har dette ført til at Hellas økonomi har krympet med 20 % til nå og ser ut til å falle med ytterligere 5 % i 2013.

Når lønningene senkes faller ikke bare kjøpekraften for importerte varer, men kjøpekraften for nasjonale varer senkes også. Å handle nasjonalt produsert brød, blir relativt sett like dyrt som å kjøpe en utenlandsk bil. Slik øker armoden i de samfunn som nå gjennomgår harde innstramninger for å forsøke å betjene privat og statlig gjeld i euro. Både Spania og Hellas har ungdomsledighet på drøye 50 % og generell ledighet på over 25 %. Og ledigheten var fortsatt økende vinteren 2013.

I følge Financial Times (18.4.2012) har barn fått konsentrasjonsvansker på skolen fordi de bare får ett måltid om dagen. Deler av samfunnene kan bli funksjonelle uland om ikke trendene snus. Det er fortsatt fare for at politiske motsetninger kan føre dem mot et styringskaos på linje med Argentina, eller i verste fall en framvekst av autoritære regimer.

Gullstandarden

Situasjonen ligner mye på situasjonen tidlig på 1930-tallet da de fleste vestlige land forsøkte å spare seg til å oppfylle kravene til vekslingskurser knyttet til den internasjonale gullstandarden. De statlige innsparingene var tøffe, samtidig som skatter og avgifter måtte sikres for å bedre statens finanser til tross for dårlige økonomiske tider. Dette ga en ond sirkel med høy arbeidsledighet, fallende priser og en mengde konkurser.

Gullstandarden utgjorde en tvangstrøye for den politiske økonomien som bidro sterkt til de harde trettiårene. Paripolitikken, som det er kjent som i Norge, førte ikke fram. Til slutt måtte land etter land oppgi målet om å komme tilbake til gullstandarden. Mest kjent er "The Gold Reserve Act" fra januar 1934, da Franklin D. Roosevelt devaluerte dollaren fra 20,67 $ per unse gull til trettifem dollar per unse. En devaluering på 75 % i forhold til gull og i løpet av et halvår så falt dollaren med rundt 40 % mot britiske pund. USA var ikke det første landet som ga opp gullstandarden. Land etter land hadde resignert tidligere på 1930-tallet. Storbritannia var av de første som

Under en gullstandard består pengemengden hovedsakelig av bankkreditt som er mer praktisk for handel med store beløp, men bankenes reserver består av gull, ikke lån fra sentralbanken.
KILDE: Agence France-Presse

Heinrich Brüning, Tysklands kansler 1930-1932. KILDE: Bundesarchiv

gikk av gullstandarden i september 1931. Det skjedde etter at Den østerrikske kredittanstalten brøt sammen på forsommeren 1931.

Men Storbritannia hadde aldri mer enn drøye 15 % arbeidsledighet og Frankrike knapt over 10, selv i de harde trettiåra. USA og Tyskland, som holdt sterkest på gullstandarden nådde henholdsvis 26 og 22 % arbeidsledighet. USAs rekord er Spania nå i ferd med å passere. Det er verdt å merke seg at Storbritannia som gikk av gullstandarden ca to og et halvt år før USA, fikk en vesentlig mindre krise. I ettertid viste seg at det var de landene som først kuttet båndene til gullstandarden som greide seg best.

De harde trettiårene

Da krisen nådde Europa i 1930 satt Heinrich Brüning som kansler i Tyskland. Han måtte håndtere en stadig vanskeligere økonomisk situasjon. Han svarte med offentlige kutt og høyere skatter. De statlige innsparingene var tøffe, samtidig som skatter og avgifter måtte økes for å bedre statens finanser til tross for dårlige økonomiske tider. Sammen med fallende aktivitet i næringslivet ga dette en ond sirkel med høy arbeidsledighet, fallende priser og en mengde konkurser. Hans sparepolitikk var nok den kraftigste sparepolitikken i mellomkrigstiden. Denne bidro til å legge grunnlag for den senere maktovertagelsen til Hitler.

Nazipartiet hadde bare 2.8 % oppslutning i 1928, men allerede i valget september 1930 var oppslutningen 18 % og i valget juli 1932 da Brünnnigs etterfølger V. Papen (hadde sittet fra juni 1932) måtte gå, fikk NSDAP 37 % av stemmene dvs at 14 millioner stemte på partiet. Det er rimelig å anta at uten Brünings og Hindenburgs sparepolitikk, så ville Hitler neppe ha kommet til makten. Det var først da den økonomiske krisen ble gjennomgripende i samfunnet at nazistene ble oppfattet som et realistisk alternativ.

Ingen land gikk av den internasjonale gullstandarden før økonomien var på sammenbruddets rand. Kun skyhøy arbeidsledighet og sterkt krympende økonomi fikk fagfolk og politikere til å endre syn. Trusselen om en krise var ikke nok - man greide ikke å endre en politikk tilpasset en forgangen tid, før krisen faktisk inntraff.

«Det var først da den økonomiske krisen ble gjennomgripende i samfunnet at nazistene ble oppfattet som et realistisk alternativ»

I dag, 2013

Dessverre ser det ut til at dagens europeiske pengeunion har mange likheter med 1920 og 30-årenes gullbaserte

«Medfører at enkeltland presses ned i fattigdom og avindustrialisering som forsterker de økonomiske og sosiale problemene»

valutasamarbeid- gullstandarden. Da som nå tviholdt man på en politikk der mangel på pengepolitisk fleksibilitet (dvs, egen rentesetting, flytende valuta, pengetrykking etc.) medfører at enkeltland presses ned i fattigdom og avindustrialisering som forsterker de økonomiske og sosiale problemene. Om disse landene hadde hatt en sentralbank som kunne ha tilført kapital og sårt tiltrengt inflasjon til dagens euroland, ville det ha hjulpet på situasjonen.

Stadig tilførsel av penger gjennom Den europeiske sentralbanken, EUs redningsfond og Pengefondet (IMF), som vi har sett de siste tre årene, bøter ikke på det grunnleggende problem at gjelda er for høy til å betales tilbake. Jo lenger man venter, jo mer penger brukes på å opprettholde et system hvis problem ikke er likviditet (betalingsevne), men solvens (verdier i forhold til gjeld). Fortsetter man å utsette det uunngåelige, kan EU til slutt stå uten virkemidler, og trues av økonomisk kollaps.

En mulig løsning synes å være en delvis oppløsning av euroen der landene rundt Middelhavet får tilbake sine gamle valutaer. Dette må da kobles med en støttepakke fra Pengefondet (IMF) og Den europeiske sentralbank slik at de får tilgang til kapital i en overgangsperiode der endringene skjer og så må deres statsgjeld betales tilbake i den nye nasjonale valutaen.

KAPITTEL 3
EURO OG ØKONOMISKE UTFORDRINGER SETT FRA NORGE

KILDE: Shutterstock

3.1 Den økonomiske krisen i EU og betydningen for Norge

Sigbjørn Johnsen er finansminister for Arbeiderpartiet. Han har vært fylkesmann for Hedmark og har ledet flere sentrale statlige utredninger, blant annet Pensjonskommisjonen i 2000-2002.
KILDE: Esben Johansen

EU preges for tiden av store økonomiske utfordringer. Finansmarkedene tynges av uro og sviktende tillit, og situasjonen er vanskelig også politisk. Særlig store er utfordringene for de 17 landene som deltar i EUs økonomiske og monetære union (ØMU) og dermed har innført fellesvalutaen euro. Men også mange EU-land utenfor euroområdet sliter med svak økonomisk vekst og høy arbeidsledighet.

I den første tiden etter den globale finanskrisen brøt ut høsten 2008 så det ut til at landene i euroområdet var mer skjermet fra virkningene av krisen enn de europeiske landene utenfor. Dette bildet er nå endret. Flere euroland har måttet ta imot økonomisk krisehjelp fra EU-fellesskapet og Det internasjonale valutafondet, IMF. Som medlemmer i en valutaunion er eurolandene gjensidig avhengig av hverandre, både med hensyn til økonomisk utvikling og økonomisk politikk. De siste års erfaringer har vist at det institusjonelle rammeverket rundt ØMU var utilstrekkelig til å forebygge og håndtere en dyp økonomisk krise.

Mange av landene i Europa har havnet i en ond sirkel. Høy gjeld gir lav tillitt, noe som igjen medfører problemer med å håndtere gjelden. Oppbyggingen av gjeld i de kriserammede landene skjedde i noen tilfeller på statens hånd (Hellas, Portugal) og i andre tilfeller i privat sektor (Irland, Spania). I mange tilfeller gikk oppbyggingen av gjeld hånd i hånd med økte formuespriser, særlig på fast eiendom. Gjeldsveksten må ses i sammenheng med at det globale rentenivået var lavt, samtidig som opprettelsen av valutaunionen bidro til en markert nedgang i renteforskjellene mellom de deltakende landene. Fram til 2007 lå renten på statsobligasjoner utstedt i euro ned mot det tyske nivået også for de mer perifere eurolandene.

Som et ledd i krisehåndteringen har den økonomiske og politiske integrasjonen i euroområdet skutt fart de siste årene. Deltakerlandene er kommet til enighet om omfattende tiltak for å styrke økonomisk og finansiell stabilitet. Det er opprettet en permanent ordning for å kunne gi lån til euroland i økonomisk krise. Det økonomiske samarbeidet mellom eurolandene er også styrket og gjort mer forpliktende, blant annet i finanspolitikken. Et rammeverk for å oppdage og korrigere makroøkonomiske ubalanser er på plass. I tillegg har de fleste EU-land, herunder alle i euroområdet, vedtatt en ny, finanspolitisk traktat som stiller krav om at det underliggende, strukturelle budsjettunderskuddet må være mindre eller lik 0,5 pst. av BNP i det enkelte budsjettår. Det er også enighet om å overføre ansvar på finansmarkedsområdet fra nasjonalstatene til fellesskapet. Mye arbeid med å konkretisere og sette i verk tiltakene gjenstår.

Den europeiske sentralbanken, ECB, har en sentral rolle i krisehåndteringen i euroområdet. ECB klargjorde i

IMF – Det internasjonale pengefondet er en organisasjon av 187 medlemsland som som jobber for ordnede økonomiske forhold og samarbeid i verde. IMF ble opprette som en del av Bretton Woods-konferansen og yter lån til en rekke land i verden. KILDE: Europabevegelsen

«De siste års erfaringer har vist at det institusjonelle rammeverket rundt ØMU var utilstrekkelig til å forebygge og håndtere en dyp økonomisk krise»

Den europeiske sentralbanken ble grunnlagt i 1998 og er EUs institusjon for styring av valutapolitikk innen euroområdet. ECB vært et viktig verktøy for håndtere krisen som startet i 2008.
KILDE: European Central Bank

EUROPEAN CENTRAL BANK

EUROSYSTEM

sommer at den anser det som innenfor sitt mandat å motvirke rentepåslag som skyldes tvil om euroens videre eksistens. Slike påslag bidrar til at pengepolitikken ikke får det tilsiktede gjennomslaget i de kriserammede eurolandene. For å motvirke slike påslag etablerte ECB et nytt program for kjøp av statsobligasjoner i andrehåndsmarkedet. Et helt sentralt vilkår er at et land i krise først har søkt og fått innvilget støtte fra EUs krisefond, og at landet godtar de krav til den økonomiske politikken som krisefondene stiller. Størrelsen på EUs krisefond er begrenset. Dersom ECB støtter opp, er de tilgjengelige midlene i prinsippet ubegrensede.

«Et helt sentralt vilkår er at et land i krise først har søkt og fått innvilget støtte fra EUs krisefond, og at landet godtar de krav til den økonomiske politikken som krisefondene stiller»

Den økonomiske veksten i EU har nå stoppet opp, og i euroområdet ventes det nedgang i aktiviteten i inneværende år. Arbeidsledigheten i euroområdet er nå over 11 prosent. Det er høyere enn under den globale finanskrisen i 2008 og 2009. Men det er store variasjoner mellom landene. Oppgangen i ledighet har vært særlig kraftig de kriserammede landene i sør (Spania, Italia, Hellas og Portugal). I Tyskland er derimot ledigheten på sitt laveste nivå på over ti år og utgjør 5 prosent av arbeidsstyrken. Jeg er særlig bekymret over den høye og økende ledigheten blant ungdom i mange europeiske land. Store grupper

av ungdom mister kontakt med arbeidsmarkedet. Det svekker samfunnsøkonomien og offentlige finanser og kan gi store sosiale problemer.

Norge står i en annen situasjon enn mange andre land i Europa. Den økonomiske veksten er høy og ledigheten lav. Men Norge er en liten og åpen økonomi med et begrenset ressursgrunnlag. Vi er derfor avhengig av internasjonal handel for å kunne opprettholde vårt velferdsnivå. EU-landene er våre nærmeste og viktigste handelspartnere, og med unntak for landsbruks- og fiskerisektoren deltar vi direkte i EUs indre marked gjennom EØS-avtalen. Utenom olje og gass går 2/3 av norsk eksport til EU-land og om lag 2/3 av vår import kommer fra EU. Samtidig er vår tilknytning til EU-land gjennom finansmarkedene betydelig. Utviklingen i EU er derfor svært viktig for norsk økonomi og norske arbeidsplasser.

«Utviklingen i EU er derfor svært viktig for norsk økonomi og norske arbeidsplasser»

Gjennom vår deltakelse i det indre markedet kan EUs tiltak mot krisen også få betydning for Norge på annen måte. Flere av tiltakene innebærer overføring av beslutningsmyndighet fra medlemslandene til fellesskapet. Et eksempel er forslaget om å utvikle et mer integrert rammeverk for finansiell stabilitet, også kalt en bankunion, der blant annet etableringen av én felles tilsynsmyndighet for banker i euroområdet inngår.

Regjeringens hovedspor for hjelp til land i akutt økonomisk krise er å bidra gjennom IMF. Dette gjelder også land i Europa. Siden høsten 2008 har vi økt lånemidlene som Norge stiller til disposisjon via IMF i flere omganger. Siste gangen var i oktober i 2012, da Norges Bank inngikk en ny låneavtale med IMF som doblet Norges totale bidrag til om lag 14 mrd. euro. I tillegg har vi gitt bilaterale lån til Island og Latvia og deltar i en gruppe ledet av

Europakommisjonen som yter teknisk assistanse til Hellas (Task Force for Greece). Støtten Norge gir til mindre velstående land i EU gjennom de såkalte EØS-finansieringsordningene er ikke et krisetiltak, men tilskudd som skal bidra til sosial og økonomisk utjevning i EØS. Norge har gitt slik bidrag siden EØS ble etablert i 1994. Krisen har imidlertid økt betydningen av disse. For perioden 2009-14 er den årlige bevilgningen fra Norge 357,7 mill. euro.

Krisen en del EU-land nå opplever minner oss om hva konsekvensene kan bli dersom vi ikke sørger for at offentlige finanser er bærekraftige på lang sikt eller ikke bygger opp under vekstkraften i økonomien. Den viktigste lærdommen vi kan trekke er betydningen av å holde orden i eget hus.

3.2 Euroen og krisen i stats-finansene i noen europeiske land

Kristin Skogen Lund ble administrerende direktør i Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) høsten 2012 og har tidligere jobbet en rekke år i flere forskjellige lederposisjoner i Telenor.
KILDE: Næringslivets Hovedorganisasjon

Den mye omtalte krisen i europeiske økonomier, som kalles eurokrisen, men som egentlig er en krise for statsfinansene i noen land, vil få og får betydelige virkninger for Norge. Virkningene kommer både gjennom lavere økonomisk vekst og dermed lavere etterspørsel etter de varer og tjenester vi selger, men også gjennom vår avhengighet av de europeiske finansmarkedene og tilgang på kreditt for norske bedrifter og banker.

Norske banker må ta opp lån i det internasjonale finansmarkedet for å skaffe seg nok penger til utlån i Norge. Dersom tilliten til euroen skulle bli alvorlig svekket og risikopåslagene i markedet generelt øker som følge av det, vil norske banker og det norske kredittmarkedet også kunne bli rammet.

Det lanseres stadig nye fremtidsbilder for euroen og det økonomisk-politiske samarbeidet i EU. Kjernespørsmålet er hvordan gjeldsbyrden for noen land med for høy gjeld kan håndteres på en god måte. Mange

kommentatorer drar dette spørsmålet videre og gjør det til en diskusjon om hvordan selve valutaen euro kan være truet. Det spekuleres i alt fra totalhavari for euroen til at noen land må tre ut av samarbeidet og innføre sin gamle valuta igjen.

Totalhavari

Det mest ytterliggående av disse scenariene, totalhavariet som betyr slutten for euroen, er verdt å ta en litt nærmere titt på. Angivelig kan dette skje ved at de høye lange rentene på statsobligasjonene (statslån) til de gjeldtyngede landene fører til at finansmarkedene begynner å spekulere i et sammenbrudd (det vil si raskt og ukontrollert verdifall) for euroen.

Ideen er da at alle som sitter med utlån i euro nærmest vil panikkselge først de ”gjeldstunge” statsobligasjonene og deretter fortsette med andre aktiva. At investorene skulle ville forlate andre trygge plasseringer, må begrunnes med frykt for fall i eurokursen. Deretter må det komme politiske vedtak om å gjeninnføre de gamle valutaene i de enkelte landene. Ikke alle som drøfter dette spørsmålet offentlig legger nok vekt på at euroen er verdens nest viktigste transaksjonsvaluta og at enorme mengder verdistabile og likvide aktiva kan kjøpes for euro. De aktuelle statsobligasjonene utgjør en liten andel av det samlede tilbudet av investeringsobjekter.

Må noen ut?

At enkelte euroland kan blir tvunget til å forlate valutasamarbeidet i EU, er noe mer realistisk enn totalhavari-scenariet. Kostnadene ved å gjøre det er imidlertid meget store. Mest alvorlig er at de nye (det vil si de nye ”gamle”) valu-

«Det spekuleres i alt fra totalhavari for euroen til at noen land må tre ut av samarbeidet og innføre sin gamle valuta igjen»

«Euroen er verdens nest viktigste transaksjonsvaluta»

taene som skal erstatte euro vil bli gjenfødt med veldig lav tillit og risiko for en voldsom kapitalflukt. Det kan til og med gjøre at en ikke får brukt de nye pengene til alle transaksjonsformål som handel med andre land. Spørsmålet er hvor mye EU vil hjelpe til med introduksjonen av den nye valutaen. Med liten tilgang på lån i markedet vil landene som gir opp euroen bli tvunget til å be om krisehjelp fra det internasjonale pengefondet, IMF. Det innebærer at landene trolig blir møtt med de samme tøffe krav om å redusere statsutgiftene, øke skattene og andre upopulære tiltak for å gjenopprette balansen i økonomien.

Slette gjeld

Det tredje alternativet for de mest gjeldstyngede landene er en eller annen form for nedskriving eller restrukturering av lånene. Det finnes en rekke eksempler på at dette har vært gjennomført i andre land over hele verden slik at det tekniske ved en slik øvelse er rimelig kjent. Sentrale beslutningstakere håper likevel i det lengste å unngå dette av flere grunner.

Politisk vilje

EU har satt i gang et omfattende arbeid for å styrke politikk-koordineringen og legge grunnlag for at en ikke kommer opp i liknende kriser igjen i fremtiden. Reglene for budsjettdisiplin er styrket og det er etablert systemer for bedre samordning og overvåkning av den økonomiske politikken i medlemslandene. Stats- og regjeringssjefene i euroområdet har også blitt enige om å arbeide fram nye tiltak, som vil innebære ytterligere økonomisk integrasjon og overføring av myndighet til EUs organer. Hensikten er å motvirke uroen i finansmarkedene og få offentlige finanser

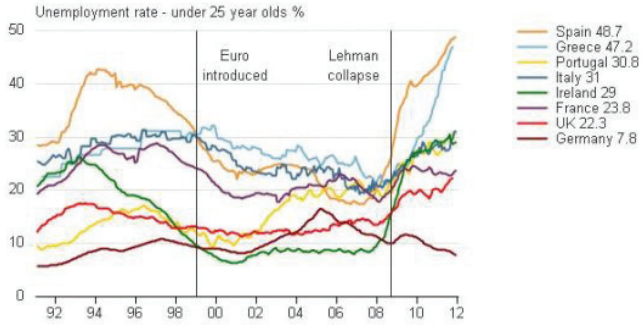

Ledigheten blant unge under 25 år i Europa har eksplodert siden krisen startet i 2008.
KILDE: Thomson Reuters Datastream, Eurostat

inn på et mer bærekraftig spor. Etter en periode med midlertidige støtteordninger for gjeldtyngede euroland, har det kommet permanente krisefinansieringsordninger som har begynt å virke.

Samtidig har ESB annonsert at det blir enklere å få tilgang til sentralbankfinansiering for banker fra land som har kriseprogram. Det synes også å være politisk enighet blant lederne i euroområdet om å ta ytterligere skritt for å styrke den økonomiske unionen. Vi venter blant annet på et såkalt veikart med tidsfrister for hvordan EU skal videreutvikle ØMU til å bli en «genuin økonomisk og monetær union», der det blant annet etableres et samlet regelverk for finansiell stabilitet i euroområdet. Det vil blant annet inneholde felles tilsyn med bankene, fellesordninger for rekapitalisering eller avvikling av kriserammede banker og felles innskuddsgarantiordning.

Den politiske viljen som ligger bak de mange prosessene vi har sett siden finanskrisen er meget sterk og imponerende. Vi ser kanskje nå, i forbindelse med diskusjonen om unionens budsjett, konturene av en ny og enda mer grunnleggende debatt om EUs utvikling videre. Kanskje må det legges mer vekt på EUs globale rolle som

Ungdomsledigheten er rekordhøy og mange unge uttrykker sin misnøye ved å demonstrere.
KILDE: Portolais/Shutterstock

demokratisk stormakt og noe mindre vekt på arbeidet med finans- og pengeunion. EU må også komme i gang med å legge til rette for vekst og reduksjon i arbeidsledigheten, særlig blant ungdom. Vi i NHO synes uansett at vi ser et handlekraftig EU som går løs på problemene, og vi synes fremdeles det er synd at Norge har valgt å stå utenfor.

«EU må også komme i gang med å legge til rette for vekst og reduksjon i arbeidsledigheten, særlig blant ungdom»

3.3 Euro og europeisk økonomi sett fra Norge

Stein Reegård er utdannet som sosialøkonom ved universitet i Oslo og har siden 1993 jobbet som sjeføkonom i LO.
KILDE: Mattis Sandblad/VG

Når en betrakter Eurokrisen fra Norge, er det slående hvor ulike landene er bare innenfor Vest-Europa. Og om vi ser på de mest krisepregede landene, var også deres vei inn i krisa preget av store ulikheter.

Vi skal her se litt på gjeldssituasjonen i de ulike landene som varierer voldsomt, men også et par andre viktige trekk i denne økonomiske ulikheten.

Gjeldskrise og ansvar

Eurokrisa er uttrykk for en blanding av enkeltlands ansvar for å skjøtte nasjonaløkonomien dårlig og en komplisert institusjonell løsning: EU og euro. Gjennom eurosamarbeidet har man langt på vei etablert en felles økonomi uten å disponere alle de virkemidler en enkeltnasjon normalt har til rådighet. Den europeiske sentralbankens vedtak om at "ubegrenset" kjøp av statsgjeld innebærer et skritt lenger i retning av å være en fullverdig sentralbank for alle eurolandene enn opprinnelig planlagt. Men den videre prosessen vil trolig enten gi ytterligere skritt i overnasjonal retning eller et "nedjustert" eurosystem.

Den type problemer vi ser for de verst utsatte landene har de selv et stort ansvar for. Hellas og Italia fordi de i

lang tid har forsømt den økonomiske styringen. Irland og Spania fordi de tillot en kortsiktig ”jappetid” litt på linje med det Norge hadde midt på 1980-tallet i forbindelse med en rask deregulering av finanssektoren. EU og den felles valuta var lenge til stor nytte for disse landene, men systemet lyktes ikke med å balansere ansvar og muligheter. Man manglet virkemidlene og undervurderte ulikhetene landene imellom.

Problemene kan oppstå når myndighetene mister styringen med budsjettene, ikke bare fordi utgiftene løper løpsk, men også fordi en ikke evner å kreve inn nok skatt til det offentlige. Akutt blir det når renteutgiftene blir så store at staten får problemer med å vedlikeholde lånene uten at renta skyter i været. Det skjer når kreditorene begynner å tvile på evnen til å innfri disse. I ytterste fall klarer man ikke å sikre lån, men må ty til hjelp fra utlandet. Det vil si det internasjonale pengefondet (IMF) som bl.a er etablert for dette formålet eller, som i Hellas sitt tilfelle: EU og den europeiske sentralbanken (ECB).

Hvor stort et gjeldsproblem er, avhenger av en rekke forhold. Gjeldas størrelse er selvsagt sentral, men like viktig er utsiktene til om den vokser eller avtar. Man kan tåle høy og kanskje kortsiktig økning i denne gjelden dersom det er troverdige utsikter til bedring om ikke altfor lenge.

Her er vi nok ved kjernen i eurokrisen. De mest utsatte landene demonstrerer svake utsikter til bedring i situasjonen. Når de kutter i budsjettene, reduserer det nok utgiftene i utgangspunktet. Men det innebærer samtidig at skatteinntektene går ned fordi folk får mindre å rutte med. Aktivitetsnivået i økonomien, faller og utgiftene til trygder og sosial innsats fra det offentlig øker.

«Men den videre prosessen vil trolig enten gi ytterligere skritt i overnasjonal retning eller et ”nedjustert” eurosystem»

«Det ene lands import gjerne er nabolandets eksport»

Det oppstår en ond sirkel i landet. Dette problemet forsterkes når det skjer i flere land samtidig, fordi det ene lands import gjerne er nabolandets eksport. At eurokrisen oppsto i etterkant av og delvis som en følge av finanskrisa i 2008 har gitt et sjeldent sammentreff av uheldige omstendigheter.

Veien inn i krisen

Under forberedelse til inntreden i Euro-samarbeidet sank rentene på statsgjelda i de nå kriseutsatte landene. Det skyldtes Maastrichtkravene for inntreden som påtvang en strammere politikk. Og det skyldtes at den store faren for devaluering (som gir et rentepåslag) ville forsvinne når alle hadde fått euro.

Etter at euroen ble dannet i 1999, og en først var kommet innenfor eurosonen, ble budsjettdisiplinen redusert. Dette skjedde til tross for at kravene til gjeld og budsjettunderskudd fra Maastricht-avtalen ble videreført. Til og med Tyskland og Frankrike har vært i brudd med regelverket.

«Til og med Tyskland og Frankrike har vært i brudd med regelverket»

Kraftig reduserte renter gjorde det fristende for de" nye" landene å låne, og gjelda til utenlandske kreditorer økte. Da finanskrisa kom, svekket det offentlige finanser direkte gjennom økt ledighet og redusert skatteinngang. Dertil kom tiltak for å stimulere økonomien og støtte bankene. Økonomien samlet sett fikk derfor store underskudd overfor utlandet. Dette bidro også til redusert tillit og økte renter. Både Hellas og Italia har hatt langvarige underskudd i statsfinansene.

Spania og Irland hadde en helt annen vei inn i krisen. Her bidro den lave felles eurorenta til jappetid med boligboble og krakk. I flere land har staten enten overtatt deler

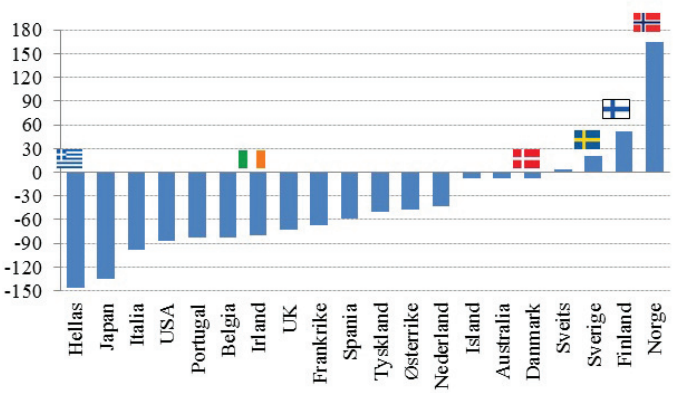

Offentlig netto tilgodehavende (gjeld) målt i prosen av BNP i 2012. KILDE: OECD Economic Outlook nr. 92 (nov. 2012)

av bankenes gjeld, eller står i fare for å måtte sprøyte penger inn i banksektoren. Dette bidrar også til å øke rentene på statslån i utsatte land. De høye rentene på statsgjeld i flere euroland reflekterer en frykt for at gjelden misligholdes og land tvinges ut av eurosonen.

Norden er annerledes

Om vi ser bort fra Island, som hadde en reise mer lik Irland, fremstår situasjonen i Norden som ganske annerledes enn i sør. Både Danmark, Finland og Sverige opererer nå med tre ganger så stor arbeidsløshet som i Norge. Men som den etterfølgende figur viser: Det er ikke bare Norge med oljeinntekter som har bedre statlig soliditet enn andre. Det er et fellestrekk ved de nordiske land at de har bedre statsfinanser enn nesten alle andre land.

Dette er et resultat av bedre økonomisk styring, som fremfor alt har betydd et høyere nivå på sysselsettingen. Ikke bare har den målte arbeidsløsheten vært lavere enn ellers, yrkesdeltakelsen er høyere; noe som reflekteres i høyere tall for antall som jobber som andel av befolkningen. Den viktigste forskjellen i forhold til land med lavere

«Det er et fellestrekk ved de nordiske land at de har bedre statsfinanser enn nesten alle andre land»

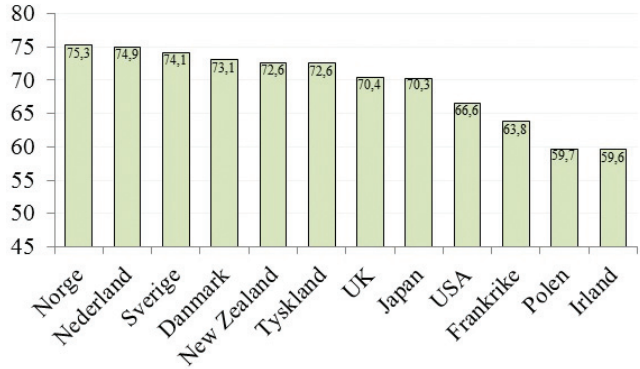

Andel av befolkningen 15-64 år i jobb, i prosent. KILDE: OECD 2012

deltakelse er blant kvinnene, men også blant eldre arbeidstakere har Norden gjennomgående et høyere nivå.

Dette summerer seg til store forskjeller. Omregnet til størrelsen på det norske arbeidsmarkedet tilsvarer forskjellen i sysselsettingsnivå mellom f eks Frankrike og Norge ca 400 000 personer eller jobber.

Et tredje område der Norden skiller seg ut og enda mer enn på andre områder er organisasjonens rolle i økonomi og arbeidsliv. Det ligger særlig i mye høyere tilslutning til det organiserte arbeidsliv rent tallmessig. I Norden er andelen organiserte 2-3 ganger så høy som i andre europeiske land, slik etterfølgende tall viser.

Det er også slik at fagbevegelsen i de nordiske land i større grad enn andre koordineres gjennom sterke hovedorganisasjoner. Det er faglig enighet om at graden av koordinering i lønnsdannelsen er viktig for samfunnsøkonomien. Høy grad av koordinering gjør at partene lettere kan ta hensyn til lønnsvekstens betydning for næringslivet som helhet. En unngår lettere et kappløp mellom lønns- og prisøkinger og et kappløp mellom ulike grupper av arbeidstakere. Samarbeidsklimaet mellom partene i

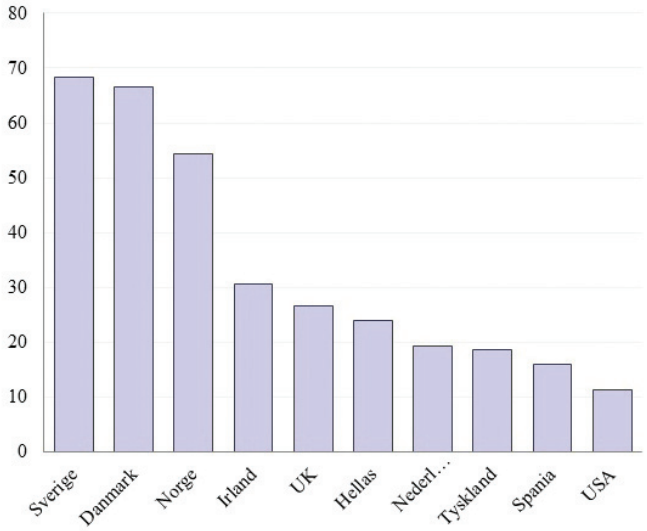

Andel arbeidstakere som er fagorganisert, i prosent. KILDE: OECD 2012

arbeidslivet kan sees som ett element i denne konsensus-baserte koordineringen.

Om det er mulig med overførbarhet, er det nok på dette punkt andre land kan lære av nordiske erfaringer.

Referanser

Nymoen, Ragnar. og Rødseth, Asbjørn:Explaining Unemployment: Some Lessons from Nordic Wage Formation, Labour Economics 10 (2003).

OECD Wage setting institutions and outcomes. I Employment Outlook (2004).

Sparrman, Victoria. (2011). Unemployment in OECD countries. Doktor avhandling, Universitetet i Oslo, Økonomisk institutt, (2010).

3.4 Euro i Norge

Steinar Holden er professor i samfunnsøkonomi ved Universitetet i Oslo. Forsker på lønnsfastsettelse, penge- og finanspolitikk, makroøkonomi, arbeidsmarked og forhandlinger. Han har ledet flere offentlige utvalg om lønnsfastsettelse og konkurranseevne.
KILDE: Esben Johansen

I dette kapitlet vil jeg se på de viktigste økonomiske forskjellene mellom det å være medlem i Den europeiske monetære union (EMU), med euro som valuta, og det å ha egen valuta kombinert med inflasjonsmål for pengepolitikken, slik Norge har i dag. Dette er et mulig valg ikke bare for Norge, men også for Island, Sverige og Storbritannia, i tillegg til Danmark som nå har fast valutakurs.

Hvis Norge brukte euro – hvordan ville det fungert? Hvilke fordeler og ulemper ville det medført? Problemstillingen er ikke særlig realistisk i overskuelig fremtid, i lys av den sterke motstanden mot norsk EU-medlemskap som vi ser på meningsmålingene. Men hvis vi en gang i fremtiden skulle bli medlem, måtte vi regne med at EU ville kreve at vi tok i bruk euroen (selv om vi nok i praksis kanskje kunne unngått euroen, dersom vi ønsket dette).

Valuta og eksport

Den mest åpenbare konsekvensen av et euromedlemskap er naturligvis at det ikke lenger ville være noen valutakurs som kunne variere mot landene i eurosonen. Det ville fjernet vekslingskostnader og valutakursusikkerhet ved handel med landene i eurosonen, noe som ville stimulert vår handel med disse landene. Noen studier finner at den positive effekten av euromedlemskap på handel kan være relativt stor (Flam m. flere, 2009, kapittel 5).

Vil investeringer i Norge øke med euromedlemskap? – Usikkert!
KILDE: Shutterstock

Landene i eurosonen, inklusiv Danmark, står for omtrent halvparten av vår utenrikshandel, så dette ville også vært av klar betydning for Norge. Imidlertid er vår eksport i stor grad råvarebasert, der prisusikkerheten uansett er stor, slik at gevinsten ved å unngå valutakurssvingninger trolig er mindre. Norsk euromedlemsskap kunne også ført til en viss økning i direkte investeringer i Norge, selv om empiriske studier tyder på at en slik virkning er usikker (Flam m. flere, 2009, kapittel 5).

«Norsk euromedlemsskap kunne også ført til en viss økning i direkte investeringer i Norge»

Svingninger

Ville norsk økonomi bli mer stabil dersom vi unngikk valutakurssvingninger mot landene i eurosonen? Svaret på dette spørsmålet avhenger i betydelig grad av hvorfor valutakursen svinger. Mange studier, som Rigobon (2008),

«Norsk euro-medlemskap ville bidratt til å redusere risiko-en for en slik rask svekkelse av konkurran-seevnen»

viser at valutakursen kan variere mye av ukjente årsaker som ikke henger sammen med den fundamentale økonomiske utviklingen i landet. Slik variasjon i valutakursen har trolig negativ effekt på økonomien. For Norge er det også en risiko for at høy oljepris og gode tider i norsk økonomi kan føre til at kronekursen styrker seg kraftig, med påfølgende alvorlige konsekvenser for industrien og annen konkurranseutsatt virksomhet. Norsk euromedlemskap ville bidratt til å redusere risikoen for en slik rask svekkelse av konkurranseevnen.

På lengre sikt er det likevel sterke argumenter som går i motsatt retning. Med en flytende valutakurs er det lettere å justere kostnadsnivået i ettertid, hvis det er blitt alt for høyt. Hvis f.eks. kostnadsnivået i Norge steg for mye gjennom mange år, og oljeprisen så falt kraftig, ville det vært behov for en betydelig forbedring av vår konkurranseevne. Som medlem av eurosonen ville det vært vanskelig, fordi det ville krevet at lønns- og prisveksten var klart lavere i Norge enn ellers i eurosonen.

Vi ser jo nå hvordan de sydeuropeiske kriselandene som Hellas, Portugal og Spania sliter med et alt for høyt kostnadsnivå, som forsterker de negative virkningene av gjeldsproblemer og høy arbeidsledighet. Med flytende valutakurs ville kronekursen trolig svekket seg betydelig i en slik situasjon, dels som en direkte konsekvens av en svak norsk økonomi, og dels fordi Norges Bank ville satt ned renten. Svakere krone ville bedret norsk konkurranseevne, og dermed dempet problemene.

Rente

En annen sentral konsekvens av euromedlemskap gjelder rentesettingen. Med et eget inflasjonsmål er det Norges

Bobler oppstår når etterspørselen etter boliger og andre formuesobjekter stiger fordi kjøperne regner med å tjene på stadig stigende prisnivå.
KILDE: Shutterstock

Bank som setter styringsrenten med sikte på å oppnå lav, stabil inflasjon og stabil produksjon i Norge. Hvis vi hadde vært medlem av EMU, ville styringsrenten bli satt av Den europeiske sentralbanken (ECB) i Frankfurt, med mål om å holde lav og stabil inflasjon i hele euroområdet.

Blant annet på grunn av oljen vil Norge ofte være i en annen konjunktursituasjon enn landene i euroområdet, og i slike perioder ville euromedlemskap trolig gitt oss et lite egnet rentenivå. I dagens situasjon med gjeldskrise i Europa ville et euromedlemskap gitt et lavere rentenivå, med fare for en for sterk stimulans av økonomien. Hvis oljeprisen en gang i fremtiden skulle falle kraftig, ville vi trolig ønsket et lavere rentenivå enn ellers i Europa, for å motvirke nedgangen i norsk økonomi.

Erfaringene med eurosamarbeidet tyder på at «feil» rente kan være et betydelig problem. Irland er en god illustrasjon av dette. Den sterke veksten i irsk økonomi fram til 2006/07 førte til stadig lavere arbeidsledighet, slik at lønns- og prisveksten økte. For å motvirke at veksten ble for sterk, burde rentenivået i Irland ha økt kraftig. Men Den europeiske sentralbanken hevet ikke renten, fordi andre deler av eurosonen, som Tyskland, hadde mye lavere økonomisk vekst. Tvert om ble problemet forverret, ved at den høyere lønns- og prisveksten i Irland innebar at det reelt sett ble billigere å låne, noe som forsterket låneetterspørselen i Irland. De lave lånekostnadene i Irland var med på å stimulere den meget kraftige veksten i økonomien, og bidro dermed til den boligboblen som sprakk med meget alvorlige negative konsekvenser i sammenheng med finanskrisen i 2008.

Stabilitetspakten

Medlemskap i eurosonen ville også medført at Norge ville blitt omfattet av Stabilitetspakten og tilhørende regelverk. Mens mange observatører tidligere kritiserte Stabilitetspakten for å innebære for stramme krav, med et tak for offentlig gjeld på 60 prosent av BNP, og et tak for underskuddet på statsbudsjettet på 3 prosent av BNP, viser erfaringene at hovedproblemet med pakten snarere var at den ikke var stram nok i gode tider.

Eurolandene har nå forsterket kravene i Stabilitetspakten på flere områder, for å forhindre at en ny gjeldskrise skal kunne inntreffe. For Norge, som har meget sterke statsfinanser på grunn av oljeinntektene, ville likevel de forsterkede kravene neppe ha noen betydning.

Stabilitetspakten skulle garantere sunne offentlige finanser, men de fleste landene brøt reglene. KILDE: www.hoe-dan.nl

Lønnsdannelse

En viktig faktor for hvordan et euromedlemsskap ville fungert, er hvordan dette ville virket på lønnsdannelsen. Den relativt sentraliserte lønnsfastsettelsen vi har i Norge, der industrien forhandler først og setter en ramme for lønnsoppgjørene i resten av økonomien, har i hovedsak fungert godt sammen med pengepolitikken. Partene i lønnsoppgjørene har vært klar over at hvis lønnveksten ble for høy, ville sentralbanken svare med å heve renten for å motvirke at prisveksten ble for høy. Dette har bidratt til å holde lønnsveksten nede. I en valutaunion, der renten var den samme i hele unionen, ville en ikke hatt en slik modererende mekanisme for lønnsdannelsen. Dette ville satt strengere krav til partenes egen evne til å holde lønnsveksten moderat.

«Den relativt sentraliserte lønnsfastsettelsen vi har i Norge, der industrien forhandler først og setter en ramme for lønnsoppgjørene i resten av økonomien, har i hovedsak fungert godt sammen med pengepolitikken»

Statsgjeldskrise

Statsgjeldskrisen i eurolandene har vist en viktig konsekvens av euromedlemsskap, som en i svært liten grad tenkte på tidligere. Landene i eurosonen har ingen egen nasjonal sentralbank med rett til å trykke penger, slik land med inflasjonsmål har. Dette innebærer en risiko for en statsgjeldskrise drevet fram av markedsspekulasjon og selvforsterkende effekter.

De aller fleste stater låner ved å utstede statsobligasjoner, noe som innebærer at de låner for en bestemt periode, gjerne 5 år. Da må obligasjonen (lånet) betales tilbake, noe man gjør ved å ta opp nye lån. En slik prosess der eksisterende lån hele tiden må betales tilbake ved å låne på nytt, er imidlertid meget sårbar. Dersom landet ikke får tatt opp nye lån, vil det heller ikke kunne betale tilbake de lånene som må betales tilbake. Og hvis markedet ser at

Land med egen sentralbank kan betale gjelden ved å trykke flere penger, og dermed kan de forhindre statsgjeldskrise som er drevet fram av markedsspekulasjon. KILDE: Shutterstock

«Markedsspekulasjon kan dermed gi stadig stigende lånerenter og føre til selvforsterkende effekter som til slutt ender opp i en gjeldskrise der landet ikke kan betale sin gjeld»

eksisterende lån ikke blir betalt tilbake, vil man heller ikke gi nye lån. Markedsspekulasjon kan dermed gi stadig stigende lånerenter og føre til selvforsterkende effekter som til slutt ender opp i en gjeldskrise der landet ikke kan betale sin gjeld.

Land med egen sentralbank, som f.eks. Storbritannia, kan unngå slike spekulasjonsdrevne gjeldskriser. I slike land kan staten låne penger av sentralbanken, ved at sentralbanken «trykker penger» og kjøper statsobligasjoner. Markedet vet dermed at den britiske staten alltid vil kunne betale tilbake sine lån. Dette har bidratt til å holde lånerenten nede, slik at en har unngått ødeleggende spekulasjon om statlig gjeldskrise.

I eurosonen har man vært avhengig av hjelp fra eurosonens sentralbank – ECB – som har kjøpt spanske, italienske og andre kriselands statsobligasjoner for å forhindre en gjeldskrise. Men denne prosessen har tatt lang tid og vært forbundet med stor usikkerhet, noe som har forsterket gjeldsproblemene og nedgangen i kriselandene.

Gjeldskrisen har vist at eurolandene må hjelpe hveran-

dre, dersom det skulle oppstå gjeldskriser eller andre alvorlige økonomiske problemer. I de sterke eurolandene har det vært betydelig motstand mot dette, fordi mange ikke har ønsket å bære kostnadene av det en ser som andre lands uansvarlighet. Samtidig er det klart at kostnadene kan bli enorme dersom man ikke hjelper, og resultatet blir et sammenbrudd av eurosamarbeidet.

Eurolandene er blitt enige om en rekke viktige endringer både i regelverket og hvordan det praktiseres. Enigheten skyldes både risikoen for meget store kostnader ved at et eller flere land går ut av eurosonen, og et sterkt politisk ønske om å bevare eurosamarbeidet. Erfaringene har vist at det er behov for mer felles kontroll og på enkelte områder også mer felles løsninger. Hvor langt denne utviklingen vil gå, er imidlertid vanskelig å si i dag.

Referanser

Flam, H, A. Fátas, S. Holden, T. Jappelli, I Mihov, M. Pagano og C. Wyplosz (2009). EMU at ten. Should Denmark, Sweden and the UK join?, Stockholm: SNS Förlag.

Rigobon, R (2008). Exchange rate volatility. I Durlauf, S.N. og L.E. Blume (reds). The New Palgrave Dictionary of Economics, 3, 96-99.

3.5 Norge, EU og euro?

Blant de politiske partiene representert på Stortinget er det mange forskjellige syn på EØS, EU, euroen og økonomisk politikk. I denne delen av kapittelet har vi utfordret representanter for partiene som sitter i finanskomitéen på Stortinget.

Representantene er stilt fire likelydende spørsmål:

1. **Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?**
2. **Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?**
3. **Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?**
4. **Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?**

Stortinget, sett fra Eidsvoll plass.
KILDE: Europabevegelsen

3.5.1 Arbeiderpartiet

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

EØS-avtalen er vår viktigste internasjonale avtale. Den er helt avgjørende for norsk næringsliv. I en verden preget av usikkerhet og økonomisk turbulens, er det ekstra viktig å holde fast ved det som gir trygghet og stabilitet. Å rokke ved avtalen i økonomiske turbulente tider er å legge stein til byrden for norske konkurranseutsatte bedrifter. Nå er det viktigere enn noen gang å sikre stabilitet, forutsigbarheten og trygghet for norske arbeidsplasser. Det eneste alternativet til EØS er fullt EU-medlemskap.

Selv om det sikkert ville være en fordel for en del av våre eksportbedrifter om vi hadde euro også i Norge, tror jeg det er lite sannsynlig uten EU medlemskap. Å oppgi muligheten til å føre en selvstendig pengepolitikk, uten at norske politikere sitter med rundt bordet der pengepolitikken bestemmes, vil være en dårlig idé.

Torgeir Micaelsen representerer i dag Buskerud som stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet i finanskomitéen.
KILDE: Stortinget

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Det er liten tvil om at kjernen i EU-samarbeidet på mange måter er den gjensidige økonomiske forpliktelsen. Grunntanken var, og er fortsatt, at land som er økonomisk avhengige av hverandre, ikke går til krig mot hverandre. EU-samarbeidet har imidlertid også handlet om en grunnleggende anerkjennelse om at når varer og tjenester, arbeidskraft og kapital krysser landegrenser, ja, da må også politikken gjøre det. Sånn har mer økonomisk fellesskap også gitt mer politisk fellesskap.

«Mer økonomisk fellesskap også gitt mer politisk fellesskap»

Det er nå over fire år siden finanskrisen for alvor slo inn over verdens finansmarkeder. Krisen og dens etterdønninger har langt på vei forsterket gamle og skapt nye utfordringer for landene i Europa og for EU-samarbeidet. De europeiske økonomienes redning ligger antakelig likevel i at Europa i vår tid er utstyrt med et velutviklet politisk samarbeidsnettverk, i kontrast til for eksempel 1930-tallet. Heri ligger også håpet om at de europeiske landene på tross av alt, like fullt vil trekke sammen og ikke vende seg mot hverandre også fremover. Sånn sett er EU like mye et fredsprosjekt i dag som ved sin opprinnelse. Et fredsprosjekt basert på økonomisk og politisk samarbeid.

«Et fredsprosjekt basert på økonomisk og politisk samarbeid»

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Innføringen av euro var på mange måter det siste steget på veien mot det økonomisk integrerte Europa. Euroen

bidro til at land som tidligere var slaver for valutaspekulasjon fikk ny stabilitet. I kombinasjon med et relativt lavt rentenivå førte det til høye investeringer og høyt konsum mulig i mange land, som igjen bidro til vekst, utvikling og arbeidsplasser.

Samtidig har mange land utvilsomt levd over evne. Budsjettdisiplinen var ikke-eksisterende og EU brukte ikke sine sanksjonsmuligheter mot land som brøt vilkårene for eurodeltakelsen. Dette viser noen av utfordringene ved at man nå har en felles valuta, uten at man samtidig har en felles finanspolitikk. En felles valuta, kombinert med fortsatt nasjonalstatlig suverenitet i finanspolitikken, stiller store krav til samordning av den økonomiske politikken. Det hadde man ikke.

Det er imidlertid viktig å huske på at den økonomiske krisen er nasjonal i opprinnelse, og derfor først og fremst krever nasjonale svar. EU kan likevel spille en viktig rolle i det reformarbeidet som må komme. En ting er imidlertid sikkert; Uavhengig av hvilken modell man velger for å organisere sin valuta- og pengepolitikk, er god makroøkonomisk styring en forutsetning for en balansert utvikling for enhver økonomi.

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Jeg synes ikke tiden er inne til å avvikle euroen. Til det er den politiske viljen til å redde euroen for stor. Men at spørsmålet stilles åpent fra mange hold, viser uansett hvor krevende situasjonen er. Debatt, uenighet, sågar krise er uansett en naturlig del av enhver demokratisk utvikling. Det skaper dynamikk, tvinger fram endring og nytenkning, endrer samarbeidet og driver det videre.

«Utviklingen i Europa, politisk og økonomisk, dreier seg også om kjernen i våre nasjonale interesser»

Ketil Solvik-Olsen representerer i dag Rogaland som stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet i finanskomitéen.
KILDE: Stortinget

Finanskrisen har stilt EU og den felles valutaen på dens første virkelig vanskelige prøve. Samtidig har eurokrisen synliggjort den gjensidige avhengigheten som finnes mellom de europeiske landene, og viktigheten av å stå sammen i krisetider. Mange land er nå i en svært krevende situasjon med høy arbeidsledighet, de må gjennomføre massive kutt i offentlige budsjetter og samtidig håndtere stigende gjeldsforpliktelser. Utfordringen fremover er å gjennomføre nødvendige reformer samtidig som man skaper ny vekst. Jeg tror vi de neste månedene og årene vil se mer samarbeid, ikke mindre.

EUs videre skjebne er også viktig for Norge. Utviklingen i Europa, politisk og økonomisk, dreier seg også om kjernen i våre nasjonale interesser. Dette er vårt viktigste eksportmarked. Faller etterspørselen, rammes norske bedrifter og arbeidsplasser direkte. Rammes europeiske land politisk og økonomisk, handler det om Norges allierte, våre nordiske naboer og nære partnere. Derfor er det så viktig for oss at EU lykkes.

3.5.2 Fremskrittspartiet

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

En fungerende valuta bør ha en del overordnede rammer/reguleringer som sikrer at valutaen er robust. EØS-avtalen er ikke tilstrekkelig til å gi en robusthet, fordi mange av de monetære beslutninger skjer i det enkelte land. I tillegg, siden Norge ikke er en del av EUs politiske samarbeid i unionen, er det unaturlig å være en del valutaen som er knyttet til det politiske samarbeidet.

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Den økonomiske integrasjonen har vært svært viktig for den positive økonomiske utviklingen vi har opplevd i Europa. Økte investeringer på tvers av landegrensene skaper et sterkere skjebnefellesskap. Tettere samarbeid og friere handel har vært viktige premisser for økonomisk vekst og velstandsøkning. Det europeiske frihandelsområdet som også Norge er en del av har tjent landene godt og gitt god vekst, selv om det per i dag er en del utfordringer. EU som tollunion har vært positivt for økt handel mellom landene i EU, men FrP ønsker også en friere handel også med land utenfor EØS-området.

Robert Schuman var fransk utenriksminister i perioden 1948-1952. Han regnes som en av grunnleggerne for vi i dag kjenner som EU. KILDE: Europabevegelsen

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Dagens krise viser at noe har gått galt på veien. Man samlet den monetære politikken uten å samle finanspolitikken. Man fikk en mer enhetlig pris på penger uten at budsjettdisiplinen ble tilsvarende harmonisert. Eurosamarbeidet og de alvorlige krisene i flere av medlemslandene tyder på at en politisk union og felles valuta forutsetter sterke innskrenkninger i nasjonalstatenes politiske handlingsrom.

«Jeg tror Europa over tid vil være tjent med en felles valuta, spesielt fordi det vil forenkle handel over landegrenser»

Jan Tore Sanner representerer i dag Akerhus som stortingsrepresentant for Høyre i finanskomitéen. KILDE: Stortinget

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Jeg tror Europa over tid vil være tjent med en felles valuta, spesielt fordi det vil forenkle handel over landegrenser. Men skal det fungere må man også sikre at alle deltakende land følger de samme spillereglene. Dette vil medføre tøffe avveininger langt utover de rent monetære sider, og man bør være varsom med å utvide prosjektet for raskt.

3.5.3 Høyre

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

Det er per i dag ikke noe politisk grunnlag for at Norge skulle skifte valuta, så spørsmålet er av en hypotetisk art. Norsk deltakelse i eurosamarbeidet må vurderes i sammenheng med et fremtidig EU-medlemskap. Når medlemskapsdebatten igjen blusser opp, vil det kunne bli et tema. Vi ser at EU-land som Sverige, Danmark og Storbritannia ikke deltar i euroen, mens Montenegro og Kosovo bruker euroen som nasjonal valuta uten selv å være medlem. Men Norge er ikke Kosovo. Felles valuta har både fordeler og ulemper. Dersom spørsmålet blir aktuelt i en fremtidig medlemsskapssøknad, må vi vurdere hva som tjener norske interesser.

Deltakelse i eurosamarbeidet kan virke handelsfremmende for en åpen økonomi som den norske. En fast kurs ville kunne gitt trygge rammevilkår for norsk eksportrettede næringer som opplever tap når kroner styrker seg mot euroen. Med andre ord kunne stabile rammer bidratt til økt

verdiskaping og økt sysselsetting i Norge. Likevel er det gode grunner til å stå utenfor. Vi har en stabil økonomi takket være oppsparte midler i pensjonsfondet og vi nyter godt av høye olje- og gasspriser.

En flytende kronekurs gir en viss grad av fleksibilitet som man ikke ville hatt dersom Norge hadde innført euroen. Vi har den siste tiden sett en tillitskrise overfor enkelte av økonomiene i eurosonen, noe som har ført til en svekkelse av eurokursen. Så lenge dette er bildet og det er uro knyttet til om landene i eurosonen holder sine forpliktelser og kommer seg på beina er det flere gode grunner til å fastholde kronen som vår valuta enn det er grunner til å gå over til euro.

«En flytende kronekurs gir en viss grad av fleksibilitet som man ikke ville hatt dersom Norge hadde innført euroen»

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Den økonomiske integrasjonen skapte grunnlaget for er en av de viktigste grunnene til fredelig sameksistens på vårt kontinent. Sikkerhet og frihet over landegrensene er hovedgrunnene til at de nye medlemslandene fra Balkan søker seg inn i fellesskapet. Det skal vi også ha med oss når vi evaluerer årets Nobelpris-tildeling. Økonomisk integrasjon har også skapt færre grensehindre, samt økt mobilitet og kulturforståelse. Her i Norge har vi nytt godt av den økonomiske integrasjonen. 7 av 10 nye arbeidsplasser skapt det siste året har gått til utenlandsk arbeidskraft. Det sier noe om de store endringene som har funnet

sted – i sær siden ekspansjonen østover i 2004. Det nye Europa har fått sektorovergripende samarbeid som tar kontinentet fremover. Når økonomien globaliseres, må politikken følge etter.

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Euro-prosjektet ble laget for å skape en stabil felles valuta, lette handelshindringer mellom naboland og stimulere til vekst på kontinentet. Dette gikk veldig bra i den første fasen. Statistikk fra tidlig i euroens historie viste at eurosone-landene opplevde en relativt god vekst sammenlignet med landene utenfor. Mye kan tyde på at mekanismene som lå til grunn for samarbeidet ikke var godt nok implementert – eller forstått av samtlige medlemsland som inngikk i eurosamarbeidet.

Enkelte medlemslands manglende evne til å møte kravene og forpliktelsene bidro til å svekke tiltroen til bæreevnen, noe som forverret situasjonen ytterligere. Greske myndigheter levde over evne, lånte over evne, manglet evne til å kreve inn skatter og unnlot å gjennomføre nødvendige økonomiske reformer. I etterpåklokskapens lys kunne man ha satt høyere krav til land som ønsket å inngå i eurosamarbeidet. Store ubalanser bygget seg opp til nivåer som ikke var bærekraftige og som til slutt gjorde at investorene mistet tilliten og krisen spredte seg fra land til land.

«I etterpåklokskapens lys kunne man ha satt høyere krav til land som ønsket å inngå i eurosamarbeidet»

Samtidig er det viktig å poengtere at det ikke nødvendigvis er slik at det er euroen i seg selv som utgjør hovedproblemet. Det faktum at mange EU-land, og mange euroland, klarer seg utmerket understreker nettopp dette. Svikt

i «opptakskrav», politisk uansvarlighet og mangel på finanspolitisk overbygning er lærdommen eurolandene må ta med seg skal prosjektet utvikles i riktig retning.

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Vi skal være forsiktige med å gi råd fra vår posisjon utenfor eurosamarbeidet. Eurosonens medlemsland jobber ufortrødent videre med å avdempe krisens virkninger, og det er i praksis svært vanskelig å avvikle en felles valuta. Det er derfor ingen selvstendige grunner til å avvikle europrosjektet gitt dagens situasjon. Vi ser at EUs nye medlemsstater har sprikende syn i spørsmålet om eurotilknytning og at flere av dem ikke er klar for å bli med i samarbeidet selv om de etter hvert fyller konvergenskravene. Det er forståelig at land reserverer seg og det er naturlig at land ønsker forutsigbarhet. Det vi allerede ser konturene av er et Europa i «flere hastigheter».

Noen land binder seg til euroen og andre er utenfor. Det kritiske er bindende avtaler om reform og institusjoner som kan korrigere kursen. Da tror jeg vi ser et videreutviklet euro-prosjekt som vil oppfylle intensjonen om monetær stabilitet. Jeg tror vi vil se ulik grad av integrasjon også innad i eurosonen. Dette gir landene mulighet til å bestemme eget lønns- og skattenivå, men vi vil se en økende grad av koordinering mellom landene også på disse områdene. Selv om man på kort sikt vil oppleve fortsatt uro og ustabilitet, vil man på lang sikt oppleve at eurosamarbeidet finner sin rette form og vil fungere etter intensjonen.

«Selv om man på kort sikt vil oppleve fortsatt uro og ustabilitet, vil man på lang sikt oppleve at eurosamarbeidet finner sin rette form og vil fungere etter intensjonen»

Geir-Ketil Hansen *representerer i dag Nordland som stortingsrepresentant for Sosialistisk Venstreparti i finanskomitéen.*
KILDE: Stortinget

3.5.4 Sosialistisk Venstreparti

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

Under EU-debatten i 1994 var de fleste økonomer enige om at Norge er det land i Europa som passer dårligst inn i EUs pengeunion. Skulle vi inn i EU, måtte det være av andre grunner.

Hvis krona skulle erstattes av euro, og rentenivået settes av sentralbanken i Frankfurt, ville det forsterke konjunktursvingningene i norsk økonomi. Det var erfaringene våre da vi fra 1990 prøvde å knytte krona fast til EU-valutaen ecu. Og slik vil det være så lenge Norge i all hovedsak eksporterer olje, gass og andre råvarer.Når prisene går opp på olje, gass. metaller eller papir, er det til fordel for Norge og til ulempe for de fleste EU-land. Når prisene er lave, er det motsatt. Norge har derfor ofte bruk for å føre en økonomisk politikk som er den motsatte av den som de fleste EU-land har bruk for.

«Norge har derfor ofte bruk for å føre en økonomisk politikk som er den motsatte av den som de fleste EU-land har bruk for»

I tillegg kommer en rekke mer politiske argumenter

- at valutaunionen styres av en sentralbank som bare skal ha ett mål: å holde inflasjonen lav,
- at den krever tett kobling og overvåking av statsbudsjettene slik at også den finanspolitiske handlefriheten begrenses,
- at Norge som "landet i utakt" sjelden vil være del av noe “vinnerlag” i dragkampene mellom banksjefene i sentralbanken og mellom regjeringene om den økonomiske politikken for øvrig.

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Historiske erfaringer har satt en serie med spørsmålstegn ved EUs "Maastricht-logikk" lagt til grunn i 1991 om utviklingen fram mot "en stadig tettere union", slik målet ble formulert i Roma-traktaten fra 1957:

1. Et indre marked for et trettitall land med fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft og streng insistering på at alle deler av næringslivet i alle land skal konkurrere på likestilt grunnlag trenger en valutaunion for å hindre at nasjonale valutaer brukes til å bøte på sviktende nasjonal konkurranseevne.
2. En valutaunion risikerer å forsterke ulikhetene mellom land i økonomisk oppgang og land i nedgang. Derfor trengs det en økonomisk union som kan samordne statsbudsjettene og som har et tilstrekkelig stort føderalt budsjett til at det kan brukes til å motvirke de ulikhetene som truer den indre balansen i unionen.

Denne utviklingstvangen er ikke urokkelig. Finanskrisa høsten 2008 og den gjeldskrisa som nå lammer stadig flere euroland peker rett inn mot grunnleggende svakheter i hele Maastricht-byggverket.

Den aktuelle krisa illustrerer at det indre markedet ikke behøver å bli sluttpunktet på en historisk nødvendig utvikling. Mislykkes valutaunionen, vil det indre markedet

«Finanskrisa høsten 2008 og den gjeldskrisa som nå lammer stadig flere euroland peker rett inn mot grunnleggende svakheter i hele Maastricht-byggverket»

«Det kan ikke utelukkes at hvis integrasjonen føres for langt og for raskt, kan det føre til sitt motstykke: til større nasjonale motsetninger enn det som ville vært mulig ved en mindre tett integrasjon»

utsettes for påkjenninger som kan sette spørsmålstegn ved hele markedsliberaliseringen.

Det kan ikke utelukkes at hvis integrasjonen føres for langt og for raskt, kan det føre til sitt motstykke: til større nasjonale motsetninger enn det som ville vært mulig ved en mindre tett integrasjon.

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Da etableringen av EUs valutaunion ble diskutert på 1990-tallet ble debatten fra mange hold oppsummert slik: Mens politikerne definerte valutaunionen som et økonomisk prosjekt, så økonomene den som et politisk prosjekt - som samlingen av "Europa" i en "stadig tettere union".

Erfaringene har vist at valutaunionen ØMU i sin nåværende utforming er en ”godværsunion”. Den fungerer bra så lenge de økonomiske påkjenningene er små. Det røyner særlig på når den økonomiske utviklingen blir ulik medlemsstatene i mellom.

Der land utenfor eurosonen har mange støtputer mot brå økonomiske endringer - valutapolitikk, rentepolitikk, balansen mellom statens inntekter og utgifter - har euroland bare en støtpute: Det eneste de kan gjøre, er å appellere til lønnstakerne om å godta lavere lønnsstigning enn i andre euroland. Ellers øker arbeidsløsheten.

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Det er vel knapt rimelig at en EU-motstander i et utenforland uttrykker meninger om “man” bør avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet. Men det blir stadig mer åpenbart

at euroen har ført medlemsstatene i eurosonen inn i et uføre med teoretisk sett to ytterliggående utveier:

- Enten må EU ta over samme ansvar for den økonomiske balansen mellom de ulike delene av EU som staten har i vanlige nasjonalstater.
- Eller så må EU godta at valutaunionen ikke er liv laga hvis den skal omfatte flere land enn de som likner mest på Tyskland. Det er ikke mange, kanskje ikke flere enn Nederland. Østerrike og Finland – og til nød Frankrike.

Begge utveiene vil i praksis møte problemer, kanskje uoverstigelige problemer.

Det vil på den ene side bli vanskelig å gi en utvikling mot en europeisk sentralstat noen reell demokratisk forankring. Få ledende politikere våger å gå til valg på et slikt program – hvis det forutsetter at de gjør det klart for velgerne hva det innebærer.

Det å bryte opp valutaunionen, vil på den annen side antakelig føre til store økonomiske kostnader både for de land som bryter ut og for de land som blir igjen i valutaunionen. Paradoksalt nok er de fleste økonomer enige om at det for mange euroland var uheldig å gå inn i valutaunionen – men like enige om at det nå er nesten umulig å gå skadefritt ut av den.

«Paradoksalt nok er de fleste økonomer enige om at det for mange euroland var uheldig å gå inn i valutaunionen – men like enige om at det nå er nesten umulig å gå skadefritt ut av den»

Magnhild Meltveit Kleppa representerer i dag Rogaland som stortingsrepresentant for Senterpartiet i finanskomitéen.
KILDE: Stortinget

3.5.5 Senterpartiet

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

Pengeunionen handlar ikkje berre om ein felles mynt, den handlar òg om felles pengepolitikk med ein sentralbank utanfor demokratisk kontroll som set ei felles rente for heile euroområdet. Eg trur dei fleste som ser utviklinga i Europa i dag, ser at dette prosjektet har spelt fallitt. Heldigvis har fleirtalet av det norske folk i folkerøysting sikra at Noreg ikkje er med i EU og pengeunionen. Det kan jo også vere verdt å merke seg at våre EU-naboar Sverige, Danmark og Storbritannia har valt å ikkje innføre euro.

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Samarbeid mellom landa i Europa, både på det økonomiske og sikkerhetspolitiske området, har vore viktig i tida etter andre verdskrig. EU er ein del av dette biletet, saman med FN, NATO og mange andre europeiske og globale organisasjonar og avtalar. Eg trur vel dei færraste såg det som noko trugsmål mot fred og stabilitet i Europa at Storbritannia (saman med Noreg og fleire andre land) danna frihandelsforbundet EFTA i staden for å gå inn i EF(EEC)-samarbeidet frå starten.

Svært mange EU-land opplever i dag store økonomiske, sosiale og demokratiske problem. Den økonomiske integrasjonen i EU er svært djuptgripande, den fråtek medlemslanda viktige styringsverktøy og er slik eg ser det ein del av problemet - ikkje ein del av løysinga.

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?
Eurosamarbeidet har møtt på dei problema som mange åtvara mot. Det å lage ein pengeunion for så mange land, med så ulik historie, kultur, næringsgrunnlag, økonomi og økonomiske konjukturar var eit risikoprosjekt av dimensjonar. Særskilt sårbare vart ein når ein sentraliserte pengepolitikken (med èi felles rente) - utan at ein samstundes foretok ei storstilt sentralisering av budsjettpolitikken på EU-nivå, noko som kunne bidrege til å bøte på nokre av dei problem som pengeunionen førte med seg. Grunnen til at ein ikkje gjorde dette var enkel - dette ville skape så stor folkeleg motstand i mange EU-land at europrosjektet med stor sannsynlegheit ville vorte skrinlagt. Dermed sjøsette ein i staden ein halvferdig båt, som klarte seg godt i dei første godversdagane, men som ikkje var bygd for å takle ruskever.

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?
Det får verte opp til dei landa som deltek i samarbeidet å avklare. For eigen del har eg aldri hatt noko tru på pengeunionen, og eg har vanskeleg for å sjå føre meg at den over tid skal overleve.

EFTA, European Free Trade Association, ble opprettet i 1960 av Østerrike, Danmark, Portugal, Sverige, Sveits, Storbritannia og virket som et alternativ til datidens EU. EFTA fikk flere medlemmer; Finland i 1963, Island i 1970)og Liechtenstein i 1991, mens flere land forlot EFTA til fordel for EU; Storbritannia og Danmark i 1973, Portugal i 1986, og Østerrike, Finland og Sverige i 1995.
KILDE: EFTA

«Den økonomiske integrasjonen i EU er ein del av problemet - ikkje ein del av løysinga»

Hans Olav Syversen *representerer i dag Oslo som stortingsrepresentant for Kristelig Folkeparti i finanskomitéen.*
KILDE: Stortinget

«Finanskrisen har bekreftet euroens svakheter og betydningen av å ha en nasjonal valuta»

3.5.6 Kristelig Folkeparti

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

En felles valuta har fordeler for eksempel ved at forbrukere og bedrifter får reduserte vekslingskostnader, men euroen har ikke vært å foretrekke av den enkle grunn at eurosonen aldri har tilfredsstilt kriteriene for et optimalt valutaområde: Eurosonen har ikke nok arbeidskraftmobilitet til at et tilstrekkelig antall arbeidstakere flytter for å få seg arbeid et annet sted når arbeidsledigheten er høy, den har ikke et sentralt budsjettorgan med tilstrekkelig myndighet og ressurser til å fordele midler til kriserammede land for å utjevne forskjeller, og den består av land med ulike konjunktursykluser som gjør det krevende å ha en felles rentepolitikk.

Finanskrisen har bekreftet euroens svakheter og betydningen av å ha en nasjonal valuta. Ta vår EØS-partner Island. I 2008 opplevde Island historiens største finanskrise relativt til økonomiens størrelse. Landet slo seg raskt konkurs, innførte kapitalrestriksjoner, og den islandske kronen falt kraftig i verdi. Islendingene fikk med dette mer konkurransedyktig eksport og reiseliv og arbeidsledigheten er nå ”bare” 5,2 prosent. Dette til tross for at de ikke har fått drahjelp fra oppgang i verdensøkonomien.

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

Fjerningen av handelsbarrierer i det indre marked har hatt stor betydning for Europa og for Norge. Det indre marked er den delen av EU-samarbeidet som på mange måter fungerer best. Det indre marked har siden starten i 1992 skapt arbeidsplasser og verdiskaping og bidratt til utjevning mellom landene, fred og stabilitet. Gjennom EØS-avtalen er vi med på dette. Vi har også bidratt til et Europa der krig er mindre tenkelig gjennom handelssamarbeidet i EFTA.

«Fjerningen av handelsbarrierer i det indre marked har hatt stor betydning for Europa og for Norge»

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Europrosjektet har alltid vært et risikoprosjekt, fordi euroområdet ikke har tilfredsstilt kriteriene for et optimalt valutaområde. Euroen har både medvirket til krisen og gjort krisen vanskeligere å komme ut av.

Eurolandene fikk billige lån på bakgrunn av Tysklands kredittverdighet. I Hellas og Portugal ble resultatet økende gjeld og utsettelse av nødvendige reformer i arbeidsmarkedet og i produktmarkedene. For land som Irland og Spania var hovedproblemet at euroområdets felles, lave rentenivå ga for mye gass i allerede opphetede økonomier, noe som resulterte i boligbobler med påfølgende bankkrise. For å komme ut av krisen må de gjeldstyngede landene kutte i offentlige utgifter og øke skatteinntektene. Da trengs økonomisk vekst. Men med euroen som felles valuta får ikke landene fordelen av fallende valutakurs, noe som kunne gitt dem mer konkurransedyktig eksport og reiseliv og mulighet for ny vekst.

De søreuropeiske landene har historisk hatt behov for å benytte seg av den sikkerhetsventilen som en redusert nasjonal valutakurs er, for å gjenvinne konkurransekraft og

vekst i krisetider. Det var naivt å tro at disse landene i løpet av få år raskt skulle endre sin politiske kultur og gjennomføre nok reformer til å gjøre valutaventilen overflødig.

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Med mindre EU er villig til å sette ned renten for å få fart på økonomien og overføre mer midler til landene i krise, er det et spørsmål om det er noen vei utenom å gå ut av eurosamarbeidet for noen av de mest kriserammede landene. Det er ingen lettvint løsning, men alternativet som synes å tre fram, er lang tid med høy ledighet, sosial nød og fare for politisk uro og konflikt. En eventuell uttreden av euroen for enkelte land må imidlertid planlegges nøye for å sikre en mest mulig ordnet overgang til nasjonal valuta.

Eurokrisen har klargjort fordelene ved å ha en nasjonal valuta og pengepolitikk. For Norges del har EØS-avtalen vist seg å være et godt alternativ til EU-medlemskap, fordi den både gir oss markedsadgang til vårt viktigste eksportmarked og styring over viktige områder som pengepolitikken, landbrukspolitikken og fiskeripolitikken.

Borghild Tenden representerer i dag Akershus som stortingsrepresentant for Venstre i finanskomitéen. KILDE: Stortinget

3.5.7 Venstre

Sett i lys av EØS-avtalen og Norges tilknytning til det felles europeiske markedet, hvorfor norsk krone og ikke euro?

Norge har – gjennom pensjonsfondet, oljens verdi, høye energipriser og solide statsfinanser – en så stabil økonomisk ramme at den på kort sikt ikke trenger euroens økonomiske fordeler. Dessuten er det politisk svært kontroversielt å debattere innføring av euroen. Motstanden mot

EU-medlemskap er sterk. Opinionen skiller ikke EU og euro.

Selv i perioden hvor euroen har vært en suksess, har det vært liten interesse i Norge for euroen. Samtidig er Norge en liten og åpen økonomi som er sårbar overfor utviklingen rundt oss. Norsk økonomi er sammenvevd med og avhengig av resten av Europa. Over 70 prosent av vår eksport går til EU-land. Selv om den eksportrettede økonomien er knyttet til enkeltfaktorer som energipriser og andre råvarepriser, er konkurranseutsatt industri og næringsliv helt avhengig av lave kapitalkostnader, stabile valutaforhold og tilgang til markeder for å sikre langsiktig konkurranseevne.

Det finnes store utfordringer knyttet til valutakursutviklingen i norsk økonomi på sikt. Norge kan i verste fall bli rammet av ”hollandsk syke", en situasjon der for sterk valuta drevet av økende overskudd fra råvarebasert utenrikshandel ødelegger for fastlands-Norges industri og næringsliv. Skulle oljeprisen kollapse, kommer landet vårt i en helt annen situasjon, med risiko for inflasjon, svakere valuta og økt gjeld. Devaluering av kronen vil kunne fungere som en buffer på kort sikt ved å strupe import og forbruk. Men det vil samtidig bety et stort velferdstap. Deltagelse i eurosamarbeidet vil være en forsikring mot et slikt velferdstap.

Robert Schuman sa, 9. mai 1950: «Produksjonsfellesskapet som herved opprettes vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare vil være utenkelig, men også umulig.» - Hva har den økonomiske integrasjonen i Europa hatt å si for utviklingen av Europa som helhet?

«Det finnes store utfordringer knyttet til valutakursutviklingen i norsk økonomi på sikt»

«Devaluering av kronen vil kunne fungere som en buffer på kort sikt ved å strupe import og forbruk. Men det vil samtidig bety et stort velferdstap»

« Internasjonal handel er en av bærebjelkene i det europeiske samarbeidet»

Euroen har vært et sentralt element i realiseringen av et velfungerende felles europeisk marked. Euroen har bidratt til å bryte ned handelsbarrierer og sikre stabile vilkår og forutsigbarhet for næringslivet. Internasjonal handel er en av bærebjelkene i det europeiske samarbeidet. Takket være euroen slipper man å veksle til et annet lands valuta for å kunne handle med hverandre og man slipper prisforskjeller som skyldes valutakurser. Felles valuta gjør det langt lettere for innbyggere, arbeidstakere og turister å ferdes landene imellom.

EU har oppnådd mye av det som var den politiske ambisjon rundt etableringen av euroen. På den ene siden krevde dypere integrasjon i EU en større økonomisk stabilitet. Euroen skulle være en del av EUs plan om å forene de forskjellige delene av Europa. Euroen har medvirket til fallende renter, tilgang til kapital, lav inflasjon og betydelig reduserte kapitalkostnader for bedrifter og privatpersoner i eurolandene. Euroen har også vært påfallende stabil mot andre valutaer. På den andre siden hadde EU-landene en ambisjon om en motbalanse til dollaren som verdens valuta. Euroen skulle være det valutatekniske svar på et EU som skulle matche USA som mektig handelsområde. Euroen har blitt valuta nummer to i verden hva gjelder likviditet, og en reservevaluta for verdens sentralbanker. I dag er kontrasten stor til 1970- og 80-tallets kontinuerlige devalueringer og ustabile finansielle rammevilkår i de europeiske landene.

«Euroen har også vært påfallende stabil mot andre valutaer»

Har euro-prosjektet hatt den utviklingen det var tiltenkt, eller gikk noe galt på veien?

Som økonomisk konstruksjon for å spre risiko og skape monetær stabilitet, har euroen på mange måter svart til

intensjonene. Euroens problem har vært politisk: EU-landene har vegret seg for å overstyre nasjonal vilje for å sikre de økonomiske fordelene av valutaunionen. Rammeverket for eurosamarbeidet har ikke vært godt nok.

Valutaunionen er basert på et samarbeid om pengepolitikk, nesten uten noen form for finanspolitisk samarbeid. Innebygde svakheter er at man har skapt et felles valutaområde uten samtidig å styre budsjettpolitikken og at eurosonens sentralbank står uten mulighet til å trykke penger, men samtidig skal styre pengepolitikken. Det er likevel feil å fremstille euroen som årsaken til mange europeiske lands økonomiske problemer. Av den offentlige debatten kan man raskt få inntrykk av at krisen i Europa er skapt av EU. Det er ikke tilfellet.

Snarere er sannheten at EU forsøker å avhjelpe situasjonen i medlemsland som over lang tid har skakkjørt egen økonomi, levd over evne, lånt over evne og unnlatt å gjennomføre nødvendige reformer. Den internasjonale finanskrisen rammet først og fremst de med stor gjeld. Det er altså finanspolitikken som har feilet, selv om dette utfordrer alle sider ved den økonomiske politikken. Gjeldsproblemet er ikke spesifikt for euroland, og heller ikke et samlet problem for eurosonen som helhet. Mange euroland klarer seg heldigvis relativt bra, til tross for krisen i nabolandene. Samtidig finner vi eksempler på land utenfor eurosonen som har store problemer, som Storbritannia.

«Av den offentlige debatten kan man raskt få inntrykk av at krisen i Europa er skapt av EU. Det er ikke tilfellet»

Bør man avvikle eller videreutvikle euro-prosjektet? Hvordan?

Euroen er viktig for Europas fremtid. Å avvikle eurosamarbeidet er ikke en aktuell debatt innenfor EU. Mye tyder på

at eurosamarbeidet blir tettere integrert fremover, muligens gjennom en bankunion i eurosonen. Formålet er tosidig: Å sørge for regulering av Europas banker så man unngår kriser lik den som fulgte finanskrisen i 2008, samt å legge grunnlaget for et sikkerhetsnett for banker. Integrering av bankvesenet i de ulike eurolandene vil være en viktig byggestein i det utvidede økonomiske samarbeidet. Dessuten diskuterer EU-kommisjonen et eget budsjett for eurolandene, i tillegg til EUs fellesbudsjett, som steg i retning av en økonomisk og monetær union. Tettere samarbeid vil kunne bety en felles innskuddsgaranti for bankene i alle euroland. I tillegg er det foreslått at landene skal garantere for hverandres statsgjeld ved å utstede såkalte euroobligasjoner.

«Aller først må gjeldsproblemet løses»

Å få politisk aksept for felles obligasjoner og innskuddsgaranti, kan bli vanskelig. Tiltakene betyr at Tyskland og andre land som har forholdsvis god økonomi, må påta seg større økonomisk risiko. Tettere finanspolitisk samarbeid i eurosonen betyr at landene må gi fra seg en betydelig del av sin politiske suverenitet. Utfordringene til tross: En finanstraktat kan sørge for at euroen kommer styrket ut av krisen. Men aller først må gjeldsproblemet løses, svake konjunkturer håndteres og traktatens hovedelementer aksepteres. Imens må landene med underskudd på statsbudsjettet fortsette å kutte, mens overskuddslandene må fortsette å bidra med finansiell hjelp de nærmeste årene.

KAPITTEL 4
EUROEN OG FREMTIDEN

KILDE: Shutterstock

4.1 Euroen og fremtidsrettet samarbeid i Europa

Når vi besøker Europas byer og ser en rivende forskning og utvikling, virksomme universiteter og pulserende handlegater er det lett å glemme at kontinentet har vært åsted for mange og blodige kriger. Etterkrigstidens noen ganger snublende men likevel storslåtte europeiske integrasjonsprosjekt har vært en forutsetning for å legge bak oss århundrer med militær strid mellom europeiske stater.

Thorbjørn Jagland er generalsekretær for Europarådet og leder for Den norske Nobelkomité. Han har tidligere vært både statsminister og utenriksminister for Norge, så vel som stortingspresident og leder for Arbeiderpartiet.
KILDE: Council of Europe, Sandro Weltin

Vi må ikke bli selvtilfredse og overse våre svakheter, men økonomiske krisetider må heller ikke få oss til å glemme de mange epokegjørende resultatene av samarbeidet innen Europarådet, EU, NATO og OSSE.

Tildelingen av Nobels fredspris til den Europeiske Union er en kraftfull påminnelse om denne organisasjonens bidrag til fred og forsoning. Den gir europeere mulighet til ettertanke og vil forhåpentligvis fungere som en advarsel mot å la hardt tilkjempete fremskritt bli feid bort i krisens gryende ekstremisme og nasjonalisme.

I over seks tiår har EU tilført kontinentet demokrati og stabilitet. EU har bidratt til å forene gamle fiender, fremfor

alt Tyskland og Frankrike, og gir håp og retning til alle europeiske stater som vil legge bak seg en autoritær fortid. Utvidelsen på 1980-tallet brakte Hellas, Spania og Portugal inn i det demokratiske fellesskapet. Etter kommunismens fall sluttet først Polen og andre sentraleuropeiske stater seg til EU og Romania og Bulgaria fulgte kort tid etter. Medlemskapet har satt disse landene i stand til å reformere seg og åpne opp for omverden. Nyvunnet frihet har dermed fått en sterk økonomisk ryggrad. Den samme prosessen foregår nå på Balkan og bør kunne hjelpe en konfliktfylt region til varig forsoning.

EUs største bragd er likevel å ha gitt et kontinent dekket av tidligere slagmarker institusjonelle ordninger som er i stand til å løse konflikter uten å ty til vold. Dette blir nå tatt for gitt av de fleste, og selve utgangspunktet for den franske utenriksminister Robert Schuman var «å gjøre krig ikke bare utenkelig, men materielt umulig.»

Et sterkt EU er fortsatt avgjørende for samhold og vekst i Europa. Ved å harmonisere regelverk og forhindre proteksjonistiske tollsatser har EUs indre marked banet vei for sterk økonomisk ekspansjon. Koordinering av økonomisk politikk og finanspolitikk, felles pengepolitikk og felles valuta innenfor en økonomisk og monetær union har tatt det europeiske integrasjonsprosjektet et langt steg videre.

Euroen er nå kanskje det fremste symbol på europeisk integrasjon og et markant bidrag til en felles europeisk identitet. Innføringen av felles valuta var ikke utelukkende et økonomisk vedtak men innebar en gjensidig politisk forpliktelse til å videreføre og styrke samarbeidet. Statenes engasjement understrekes av deres betydelige anstrengelser for å oppfylle deltakelsesvilkårene.

«Et sterkt EU er fortsatt avgjørende for samhold og vekst i Europa»

«Euroen er nå kanskje det fremste symbol på europeisk integrasjon og et markant bidrag til en felles europeisk identitet»

Det er de reelle resultatene av europeisk samarbeid vi må bygge videre på for å bli i stand til å møte krisen Europa er inne i.

Siden andre verdenskrig har Europas institusjoner maktet å overvinne mange av fortidens utfordringer. Ekstremistiske og nasjonalistiske grupper prøver nå å utnytte en alvorlig økonomisk resesjon og institusjonell krise for å gjenåpne dype historiske sår. Sammen må vi snu denne utviklingen.

Menneskerettigheter, ytringsfrihet og åpne samfunn kan bare sikres gjennom fortsatt tett europeisk samarbeid. Til det trenger vi et sterkt og fremtidsrettet lederskap med politisk vilje til å få oss ut av en svært vanskelig situasjon. Dette er et arbeid vi må støtte opp under.

4.2 En global krise?

Jørgen Ørstrøm Møller.
Etter flere år som toppbyråkrat i Det danske utenriksdepartementet er J.Ø. Møller nå Visiting Senior Reaearch of South-east Asia Studies, Singapore Management University
KILDE: Jacob Ehrbahn/Polfoto

Vi hører ofte om eurokrisen. Men dette er ingen europeisk krise. Det vi står overfor er en global gjeldskrise. Alle de store industrilandene tok opp lån under den økonomiske oppgangen, når de skulle ha spart. Nå lukker gjeldsfellen seg. Økonomisk teori foreskriver offentlig stimulering for å få liv i økonomien, men det er ikke mulig fordi den offentlige gjelden vil bli for høy.

Eurosonen gjør det bedre enn USA, Storbritannia og Japan. Målt som andel av bruttonasjonalprodukt (BNP) er den offentlige gjelden i eurosonen rundt 87 prosent, sammenlignet med 100 prosent i USA rundt 85 prosent i Storbritannia og 230 prosent i Japan. De siste fem årene, har eurosonen redusert budsjettunderskuddene fra 6.2 prosent i 2009 til 6 prosent i 2010, til 4.2 prosent i 2011. Prognosene for 2012 og 2013 er budsjettunderskudd tilsvarende 3.5 og 3.2 prosent.

Til sammenligning er budsjettunderskuddene 7.6 prosent i USA, 8.4 prosent i Storbritannia og 9.1 prosent i Japan. USA og Storbritannia har underskudd på driftsbalansen tilsvarende 3.2 og 2.1 prosent, mens Japan har et overskudd tilsvarende 1.2 prosent. Eurosonen kan se fram til et overskudd på driftsbalansen tilsvarende 0.4 prosent.

Det vi ser er en økonomisk krise i Hellas, Irland, Portugal, Spania og Italia. Noen av disse landene har levd

over evne, dvs. de har brukt mer penger enn det de har tjent. De tok opp lån for å dekke differansen. Andre land opplevde en ikke-bærekraftig eiendomsboble fyrt opp av tilgangen på lånemidler.

Med unntak av Irland, ble konkurransekraften svekket gjennom nasjonale regler og reguleringer. Det var ingen grunn til å omstrukturere den nasjonale økonomien så lenge de globale kapitalmarkedene var mer enn villige til å låne ut til lave renter. Ingen av disse forholdene har strengt tatt noe med euroen å gjøre.

Noen mener medlemskap i eurosonen blokkerte for depresiering av valutaen som en mulig vei ut av krisen. Ja, det er riktig, men en slik løsning vil kun utsette den nødvendige omstruktureringen av økonomien. Bevarelsen av en ikke-konkurransedyktig økonomi vil ikke løse disse landenes grunnleggende problemer.

Den europeiske union er ingen nasjon slik De forente stater er. Dermed mangler EU mange av de verktøy som amerikanske myndigheter har for å motvirke problemer når for eksempel byer eller delstater står på randen av konkurs. Bakgrunnen er den politiske situasjonen da euroavtaleverket ble utformet. De fleste av medlemslandene ønsket ikke å fullbyrde unionen, slik at man kunne introdusere den type styringsredskaper nasjonalstater kan dra nytte av. Fellesvalutaen ble dermed introdusert vel vitende om at den ikke ville fungere perfekt. Man forventet og håpet at de problemer som måtte oppstå ville bli taklet underveis. Det er et paradoks at hovedårsaken til krisen innad i eurosonen er at man har bøyd seg for euroskeptikerne, som i dag sier at valutaprosjektet var dømt til å feiles. Hadde de som forhandlet fram avtalen ikke forsøkt å komme skeptikerne i møte, ville avtaleverket ha rommet

«Fellesvalutaen ble dermed introdusert vel vitende om at den ikke ville fungere perfekt»

«Hadde de som forhandlet fram avtalen ikke forsøkt å komme skeptikerne i møte, ville avtaleverket ha rommet mange av de redskaper man behøver for å takle dagens problemer»

mange av de redskaper man behøver for å takle dagens problemer.

Fellesvalutaen ble lansert av to årsaker. For det første, viste de foregående 20-30 årene hvor lite egnet justeringer i valutakursen var som korrigeringsmekanisme, fordi dette ikke bidro til å rette opp i ubalanser, men isteden ledet til inflasjon og i mange tilfeller lavere vekst. I åpne økonomier vil den prisdrivende virkningen på lønninger og forbruksvarer spise opp konkurransefortrinnet ved et fall i valutakursen. Det eneste man oppnår er at mennesker med lav inntekt må arbeide mer for å kunne ha råd til å kjøpe utenlandske varer, som nå koster mer ettersom landets valuta har falt i verdi. Den andre årsaken var politisk. Den europeiske unionen har gradvis utviklet seg siden 1950, og en felles valuta var ett ytterligere skritt i retning av det Romatraktaten omtaler som ”en stadig tettere union av Europas folk”.

Mange frykter at dette vil føre til en slags superstat eller superbyråkrati. Men det har ikke skjedd, til tross for rykter om horder av byråkrater og store budsjetter. Det totale EU-budsjettet tilsvarer 1.1 prosent av EUs samlede bruttonasjonalprodukt. De europeiske institusjonene sysselsetter 50.000 mennesker (1/3 av disse grunnet de 23 offisielle språkene i EU). Til sammenligning er 82.000 mennesker ansatt av de britiske skatt- og tollmyndighetene. Det man ofte glemmer er at ett enkelt EU-lovverk erstatter 27 nasjonale lovverk. Dette innebærer med andre ord en forenkling av det rettslige rammeverket.

17 nasjoner har blitt medlem av eurosonen. 27 nasjoner er medlem av EU. Kroatia blir medlem i 2013, og det forhandles med Island, Serbia og Tyrkia om framtidig medlemskap. Disse landene er alle tjent med å være med-

lem framfor å stå på utsiden av unionen. Hvis ikke det var tilfelle, ville de ikke ha vært medlemmer.

En felles valuta styrker ikke bare økonomien til eurosonen, men også økonomiene til de enkelte medlemslandene. Handelen er høyere med nabolandene og med tilsvarende forhold likt en enkelt valuta. Ser vi på globaliseringen, står medlemslandene sterkere sammen i møte med USA, Kina, India og Japan.

Størrelse er ikke alltid det viktigste, men i den globale økonomien og i globale forhandlinger er størrelse av stor betydning. I forhandlinger om handel og investeringer, må land kunne tilby noe i retur. Det de 17 medlemmene av euroen kan tilby er bedre enn hva de enkeltstående europeiske landene kan legge på forhandlingsbordet.

Hverken EU eller euroen ville vært der hvis de enkelte medlemslandene ikke kunne dra nytte av dem. Debatten fokuserer ofte på problemer og ulemper ved medlemskap. Det er åpenbart en del problemer, men fordelene mer enn veier opp for ulempene. Dette er grunnen til at euroen ikke vil gå i oppløsning. Den gir grunnlag for en sterkere europeisk økonomi. Alternativet er handelskriger og valutadepresieringer.

Dette ble forsøkt på 30-tallet og ledet til den store depresjonen og i siste instans krig. Heldigvis er dette noe vi har lagt bak oss. Det er ingen grunn til å gjenopplive disse historiske erfaringene.

En ting er sikkert: Hvis det var et bedre alternativ, ville ikke euroen ha eksistert.

«En felles valuta styrker ikke bare økonomien til eurosonen, men også økonomiene til de enkelte medlemslandene»

«En ting er sikkert: Hvis det var et bedre alternativ, ville ikke euroen ha eksistert»

4.3 Sentralbanken bygger bro til en stabil europeisk økonomi

Mario Draghi er sjef for Den europeiske sentralbanken (ECB). Denne artikkelen er en forkortet versjon av en tale som ble gitt av den europeiske sentralbanksjefen Mario Draghi ved det årlige arrangementet Tag der Deutschen Industrie organisert av den tyske næringslivsorganisasjonen BDI i Berlin 25. september 2012.
KILDE: Den europeiske sentralbanken (ECB)

Eurosonen har den siste tiden møtt store utfordringer. Finansmarkedene er oppsplittet, og den økonomiske veksten har stagnert over lengre tid. Veksttakten er dessuten svært ulik i de forskjellige delene av eurosonen. Mens noen land opplever robust vekst, er andre land fremdeles i en omstillingsfase.

Likevel har vi gode grunner til å se lyst på den retning eurosonen beveger seg i, gitt at politiske beslutningstagere evner å gjennomføre de nødvendige reformene. Betydelige framskritt har funnet sted på alle fronter, framskritt som vil styrke eurosonens framtidige fundament.

Mer enn noe annet, har eurosonens medlemsstater iverksatt målrettede tiltak som tar tak i de underliggende årsakene til dagens problemer. Hver for seg, gjennomfører nasjonale myndigheter de finanspolitiske og strukturelle reformene som kreves for å sikre framtidig vekst. Samlet gjennomfører medlemslandene reformer av måten eurosonen styres på for å sikre en bedre politikk for framtiden.

Den europeiske sentralbanken (ESB) har blitt gitt i oppgave å sikre prisstabilitet, hvilket er nødvendig for vekst og sysselsetting, og det er denne oppgaven vi har påtatt oss.

Vi har introdusert nye tiltak for å sikre prisstabilitet ved å fjerne unødige bekymringer for eurosonens framtid. Disse tiltakene styrker tilliten i finansmarkedene samtidig som mer dyptgripende reformer iverksettes blant eurosonens medlemsland.

Men sentralbankens tiltak kan kun bygge bro til en mer stabil framtid. De må suppleres av målrettede tiltak iverksatt av nasjonale myndigheter for å gjøre noe med de grunnleggende utfordringene og fullbyrde eurosonens institusjonelle oppbygning. Medlemslandene gjør framskritt i arbeidet med å løse disse utfordringene.

«Vi har introdusert nye tiltak for å sikre prisstabilitet ved å fjerne unødige bekymringer for eurosonens framtid»

Nasjonale tiltak for å styrke eurosonens fundament

Kraftig konsolidering av offentlige budsjetter finner sted blant medlemslandene. Prognosene til Det internasjonale pengefondet (IMF) antyder at eurosonens primærbalanse for offentlige budsjetter vil være tilnærmet i balanse i 2012. Dette innebærer at alle offentlige utgifter dekkes inn av løpende inntekter, med unntak av kostnadene knyttet til betjening av gjeld.

Man ser også betydelige forbedringer av konkurransekraften. For eksempel har land som tar del i kriseprogrammene til EU og IMF sett enhetskostnadene ved arbeidskraft forbedre seg med rundt 10 prosent fra 2008 til 2012, sammenlignet med snittet i eurosonen. Dette betyr en bedring av driftsbalansen på rundt fem prosent av bruttonasjonalprodukt i samme periode. Dette kommer ikke

«avtalen er et effektivt verktøy for å balansere budsjetter og redusere statsgjelden til bærekraftige nivåer»

bare av lavere import, men også økt eksport som følge av bedret konkurranseevne.

Samtidig har den statsfinansielle styringen blitt betydelig styrket gjennom den finanspolitiske avtalen som eurolandene har inngått seg i mellom. Denne avtalen er et effektivt verktøy for å balansere budsjetter og redusere statsgjelden til bærekraftige nivåer.

Tiltak for å bedre tilsyn og kontroll av finanssektoren blir også gitt den oppmerksomheten den fortjener. Europakommisjonen har foreslått ett felles tilsyn for bankene i eurosonen. Dette er spesielt viktig i et felles valutaområde der ustabilitet som oppstår i ett medlemsland raskt sprer seg til de andre eurosonelandene. Et felles tilsyn bør etter hvert lede til et mer stabilt finanssystem.

«Et felles tilsyn bør etter hvert lede til et mer stabilt finanssystem»

Sentralbankens tiltak for å sikre prisstabilitet

Eurosonen har opplevd en alvorlig oppsplittelse av finansmarkedene. Den siste tiden har vi sett store forskjeller i lånekostnadene i ulike deler av eurosonen. I følge vår egen analyse, var disse renteforskjellene større enn det de ulike landenes kredittrisiko skulle tilsi. De gjenspeilet i stor grad ubegrunnet frykt for eurosonens framtid.

Under slike omstendigheter, vil ikke pengepolitikken fungere slik den skal. Dette er fordi den kanalen som den europeiske sentralbanken sikrer prisstabilitet gjennom er kostnaden på kreditt, spesielt bankkreditt. Bankkreditt utgjør rundt 70 prosent av den eksterne finansieringen til bedriftene i eurosonen.

Hvis sentralbanken er ute av stand til å påvirke lånekostnadene i deler av eurosonen, fungerer ikke denne

kanalen slik den skal. Dermed har bedrifter og husholdninger mindre tilgang på finansering, den økonomiske veksten bremser opp og disse delene av eurosonen risikerer å oppleve deflasjon. Med andre ord, blir sentralbankens evne til å sikre prisstabilitet for eurosonen samlet sett undergravet.

Sentralbankens styringsgruppe har derfor blitt stilt overfor et valg: å akseptere situasjonen slik den er og la pengepolitikkens enhetlige virkninger bli undergravet; eller å iverksette tiltak i tråd med sentralbankens mandat for å gjenopprette den pengepolitiske overføringsmekanismen på tvers av medlemslandene. Vi besluttet å ta sistnevnte kurs.

Sentralbankens tiltak sikter mot å reparere den pengepolitiske overføringsmekanismen ved å være en troverdig garantist i siste instans for statsobligasjonsmarkedene. På denne måten ønsker vi å fjerne ubegrunnet frykt fra eurosonen, foruten risikoen for store fall i verdipapirprisene.

Fordelene ved stabilitet i eurosonen sett under ett

Alle medlemslandene vil dra fordeler av en større grad av stabilitet i eurosonen, ikke bare de landene som i dag sliter.

For det første: målet med sentralbankens tiltak er utelukkende å sikre at den pengepolitiske overføringsmekanismen fungerer. De sikter ikke mot å finansiere enkelte lands myndigheter, noe som heller ikke ville være tilfellet hvis de ble iverksatt. Våre operasjoner vil kun finne sted i sekundærmarkedet, noe som sikrer at penger overføres til investorer som sitter på statsobligasjoner, ikke til nasjonale myndigheter.

Sentralbanken har også vært tydelig på at tiltakene kun vil virke hvis de ledsages av nasjonale reformer som

ECB har ansvar for trykking av penger og med sikkerhetsstriper bestående av hologrammer prøver ECB å sikre seg mot forfalskninger. KILDE: Den europeiske sentralbanken (ECB)

tar tak i de underliggende problemene. Sentralbankens styringsgruppe vil kun iverksette krisetiltakene hvis nasjonale myndigheter forplikter seg til å gjennomføre slike reformer. Dette er nødvendig for å sikre at de vil fortsette med de nødvendige tiltakene.

Sentralbanken bygger bro til framtiden

De tiltak som er iverksatt av Den europeiske sentralbanken kan kun bygge bro til framtiden. Prosjektet må fullføres gjennom målrettede tiltak iverksatt av nasjonale myndigheter, både enkeltvis og samlet, for å ta tak i de underliggende årsakene til dagens problemer.

Dette forutsetter at nasjonale myndigheter gjennomfører ytterligere tiltak for å gjenopprette statsfinansiell bærekraft på tvers av eurosonen. Dette forutsetter i sin tur dyptgripende strukturelle reformer for å styrke framtidig konkurransekraft og vekst. Nasjonale myndigheter må fremdeles forplikte seg til å gjennomføre disse reformene, ikke sakke ned på reformene etter hvert som man ser tegn til at økonomien henter seg inn igjen.

«Nasjonale myndigheter må fremdeles forplikte seg til å gjennomføre disse reformene, ikke sakke ned på reformene etter hvert som man ser tegn til at økonomien henter seg inn igjen»

Langsiktig stabilitet vil også kreve handlinger på et annet nivå. For fullt ut å gjenopprette tilliten til eurosonen blant innbyggere og investorer, må man overbevise dem om at konstruksjonsfeilene har blitt rettet opp en gang for alle. En samlet innsats fra nasjonale myndigheters side for å sluttføre den økonomiske og monetære unionen er derfor helt nødvendig.

Dette innebærer ikke et valg mellom ekstreme motsetninger. Noen mener at langsiktig stabilitet forutsetter at man går tilbake til den opprinnelige Maastricht-avtalen. Andre peker i retning av en fullkommen føderasjon, et Europas forente stater. Ingen av disse alternativene er

nødvendige. Det er kun de politiske beslutningene som er avgjørende for unionens virke vi behøver å løfte opp på overnasjonalt nivå, for å sikre framtidig stabilitet. Jeg har blitt bedt om å identifisere hvilke politiske beslutninger dette er snakk om, et arbeide som vil utrettes i fellesskap med presidenten for Det europeiske rådet, presidenten for EU-kommisjonen og presidenten for Eurogruppen. Vi mener at en stabil og velstående union må bygges på fire pilarer.

Den første pilaren er en finansiell union som kan sikre et stabilt og integrert finansmarked. Dette forutsetter ett enkelt tilsyn som kan overse bankenes risikotagning og redusere mulighetene for at de som det skal føres tilsyn med tar kontroll over de som fører tilsynet. Det forutsetter også ett enkelt system for avvikling av insolvente finansselskaper for å sikre at banker kan gå overende uten at de trekker de nasjonale myndighetene med seg i dragsuget. Når det gjelder Kommisjonens forslag om ett enkelt tilsyn, som nevnt tidligere, er jeg sikker på at nasjonale myndigheter vil kunne enes om hvilke ansvarsområder som skal tillegges dette tilsynet og hvordan man skal løse problemene knyttet til hvordan tilsynet skal stå til demokratisk ansvar overfor medlemslandene. Vi vil for vår del garantere for klare skillelinjer mellom pengepolitikken og tilsynsoppgavene. Vi vil også forsikre oss om tett samarbeid med nasjonale tilsynsorganer som både har kompetansen og ressursene til å iverksette tilsynet.

Den andre pilaren er en finanspolitisk union som effektivt kan forhindre og korrigere ikke-bærekraftige budsjetter. Konsekvensene av feilslått finanspolitikk i en monetær union er for alvorlige til at man kan overlate dette til de

«Vi vil for vår del garantere for klare skillelinjer mellom pengepolitikken og tilsynsoppgavene»

«Medlemslande ne må kunne skape vekst og høy sysselsetting uten at det oppstår for store ubalanser»

enkelte medlemslandene. Et stabilt EMU forutsetter derfor i siste instans at man holder tilsyn med offentlige budsjetter på overnasjonalt nivå.

Den tredje pilaren er en økonomisk union som kan sikre de enkelte landenes konkurranseevne. Medlemslandene må kunne skape vekst og høy sysselsetting uten at det oppstår for store ubalanser. Dette forutsetter minstestandarder hva gjelder de viktigste delene av den økonomiske politikken og incentiver for fortsatt strukturelle reformer.

Den fjerde pilaren er en politisk union som i større grad kan engasjere eurosonens innbyggere og gi legitimitet til de andre pilarene. Dette er avgjørende for å sikre overnasjonalitet for de relevante politikkområdene i tandem med en større grad av demokratisk deltagelse.

En klar forpliktelse fra nasjonale myndigheter til å fullbyrde den økonomiske og monetære unionen er den beste tilnærmingen til å utfylle sentralbankens tiltak.

En slik forpliktelse vil skape større tillit og dermed bidra til å bygge bro til en mer stabil og velstående eurosone. Dette vil også sende klare signaler til investorer at eurosonen har en visjon for en bærekraftig framtid.

«I uvanlige tider vil man noen ganger måtte ty til uvanlige virkemidler for å gjenopprette stabiliteten»

Konklusjon

I uvanlige tider vil man noen ganger måtte ty til uvanlige virkemidler for å gjenopprette stabiliteten. Man kan ikke alltid se tilbake i tid for å finne svar. Nye virkemidler må tas i bruk for å oppnå langsiktige målsetninger. For medlemslandene innebærer dette tiltak som kan gjenopprette konkurranseevnen. Vedvarende oppslutning om reformer er nødvendig så vel som en revurdering av eurosonens institusjonelle oppbygning.

Sentralbanken har måttet finne fram til nye virkemidler for å sikre prisstabilitet i møte med fragmenterte finansmarkeder. Disse virkemidlene bryter ikke med vårt mandat, men er snarere den eneste måten vi kan fortsette å leve opp til vårt mandat.

Alle tiltakene beskrevet over dreier seg om å sikre stabilitet. Den største faren under dagens omstendigheter er ikke handling, men mangel på handling. Derfor har sentralbanken handlet. Euroen støtter opp om en sterk industrisektor.

Den bidrar til åpenhet, vekst og velstand - og i siste instans fred og stabilitet.

Derfor har euroen kommet for å bli.

Etterord

KILDE: Shutterstock

Lysner det?

Tor Steig er samfunnsøkonom og tidligere sjeføkonom i NHO. KILDE: Scanpix, Cornelius Poppe

Makroøkonomiske prognoser for Euro-området for utviklingen på kort sikt er relativ trist lesning. OECD spådde i november 2012 at produksjonen målt ved bruttonasjonalproduktet for Euroområdet under ett ikke kom til å øke i 2013. Videre mente OECD arbeidsledigheten ville øke til 11.9 prosent i 2013 og 12.0 prosent i 2014. I Norge er arbeidsledigheten i overkant av 3 prosent.

Aller mest trist er den høye ungdomsledigheten i søreuropeiske land. Innstramminger i mange lands statsbudsjett, som har vært nødvendig for å rydde opp i tidligere års løsslupne pengebruk, gir redusert etterspørsel i hvert fall på kort sikt. Når dette skjer samtidig i de fleste euroland reduseres behovet for arbeidskraft svært dramatisk. Veien framover er derfor svært utfordrende både realøkonomisk og politisk. Den største utfordringen knytter seg til den høye ungdomsledigheten.

Da Kina ble medlem av verdens handelsorganisasjon WTO i desember 2001, ble det selve symbolet på helt nye globale konkurranseforhold. Tyngdepunktet i økonomisk vekst og verdiskaping ble flyttet til Asia og det oppstod et betydelig omstillingsbehov i USA og Europa. Kina baserte sin vekst på eksport til resten av verden og gjorde dette ved å mobilisere noe av de store arbeidskraftsressurser som fantes på landsbygda. Med billig arbeidskraft og relativt svak valuta erobret kinesiske bedrifter verdensmarkedet for industriproduksjon, spesielt innen arbeidsintensive bransjer. Europeiske bedrifter som var i tilsvarende bransjer fikk store konkurransemessige utfordringer. Omstillingene til mer teknologi- og kunnskapsbasert

produksjon gikk ikke fort nok til å møte den nye globale arbeidsdelingen.

Dermed oppstod det store globale ubalanser i handelen. Overskuddene som kom av den økende eksporten, hopet seg opp i Kina og andre fremvoksende økonomier. Motstykket var handelsmessige underskudd i USA og særlig i de søreuropeiske landene der næringsstrukturen var mest lik den nye kinesiske eksportkapasitet. Underskudd i handelen medførte behov for å låne penger dersom forbruk og velferd skulle opprettholdes. Kina og andre asiatiske land hadde på sin side betydelig spareoverskudd som følge av eksportsuksessen. Dermed gikk regnestykket opp og det til en relativ lav rente. Billige penger fra øst fant sin vei til vest og skapte muligheter for et høyt forbruk, det til tross for en svak utvikling i eget inntektsgrunnlag. Det ble på mange måter for lett og for billig å låne seg bort fra manglende evne til å omstille eget inntektsgrunnlag.

Mellom de ulike eurolandene er ulikheten betydelig. Mens land i sør levde over evne og lot lønningene øke i

«Billige penger fra øst fant sin vei til vest og skapte muligheter for et høyt forbruk, det til tross for en svak utvikling i eget inntektsgrunnlag»

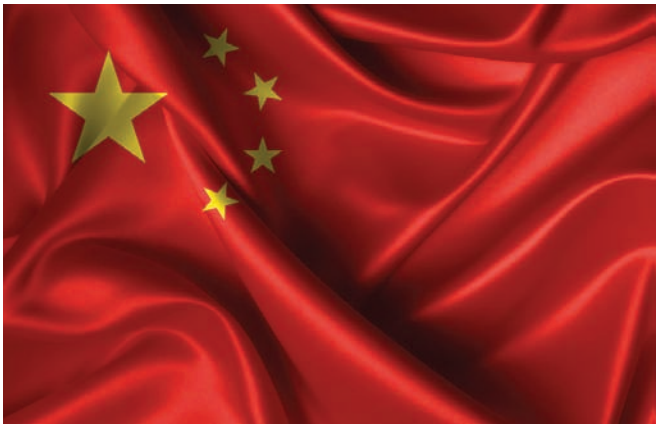

Kina har siden sin inntreden i verdensøkonomien gjort seg gjeldende som en global økonomisk maktfaktor
KILDE: Shutterstock

«Hadde alle europeere hatt de samme nøkterne grunnholdninger som tyskerne hadde vi neppe hatt noen eurokrise»

«finansmarkedenes tiltro til at det finnes en vei ut av eurokrisen er i ferd med å befeste seg»

overkant mye og dermed svekket sine eksportmuligheter ytterligere, var holdningene svært nøkterne i Tyskland. Tyskerne tilpasset lønninger og ambisjoner til den nye konkurransesituasjonen fra Asia. Resultatet er overskudd i tysk utenriksøkonomi og relativt beskjedent underskudd i statsfinansene. Hadde alle europeere hatt de samme nøkterne grunnholdninger som tyskerne hadde vi neppe hatt noen eurokrise. Men også tysk økonomi bærer nå preg av at de befinner seg i et økonomisk og markedsmessig nabolag i store problemer. Mon tro om ikke dette skjebnefellesskapet kan vise seg å være spiren til at det lysner for euroområdet?

Den meget hyppige møtevirksomheten som har vært mellom de europeiske ledere i forbindelse med den politiske håndteringen av eurokrisen er i seg selv positivt. Dette viser omverdenen og ikke minst nervøse finansmarkeder at det er politisk vilje til løsning. Men tallenes tale underbygger også at mange land er på rett vei til å løse de mest akutte utfordringer. Dette gjelder ikke minst behovet for å rydde opp i statsfinansene.

Land som Spania, Italia, og til og med Hellas, kan se ut til å ha maktet å snu store underskudd til overskudd i sine statsfinanser allerede i 2013 om en skal tro de prognoser som det norske finansdepartementet presenterte i 2012. Også den kostnadsmessige konkurranseevne i søreuropeiske land har bedret seg i forhold til nøkterne Tyskland. Men viktigst av alt er at finansmarkedenes tiltro til at det finnes en vei ut av eurokrisen er i ferd med å befeste seg. Det konkrete uttrykk for det er at statsrentene i kriselandene har falt betydelig det siste halve året. Ved inngangen til 2013 ble et spansk statsobligasjonslån overtegnet til 5 prosent rente. Tiltroen til at krisen lar seg

løse er m.a.o. tiltagende. Den politiske skytteltrafikken kan se ut til å ha betalt seg.

Eurokrisen gir norske styrings-utfordringer

I 2001 vedtok Stortinget å legge om virkemidlene i styringen av norsk økonomi. Fra da av skulle finanspolitikken ha en langsiktig generasjonsforankring der bare avkastningen av oljeformuen skulle brukes i de årlige statsbudsjett. Vi fikk den såkalte handlingsregel for bruk av oljepenger over statsbudsjettet. Forventet avkastning av Petroleumsfondet eller Pensjonsfond Utland som det nå heter, ble satt til 4 prosent. Den kortsiktige konjunkturstyringen skulle overlates til Norges Bank gjennom å tilpasse norske renter til farten i norsk økonomi.

Sterk vekst i norsk økonomi skulle bremses med økt rente. Lav vekst og stigende arbeidsløshet skulle stimuleres med redusert rente. Denne selvstendighet i rentesettingen kunne Norge ha fordi vi ikke var med i noe regionalt valutasamarbeid som for eksempel euroområdet. Det skulle vise seg at denne omleggingen møtte utfordringer. Det har sammenheng med at renten har virkninger gjennom flere kanaler. I tillegg til å påvirke norsk sparing og låneetterspørsel påvirker renten også valutakursen. Er norske renter høyere enn i utlandet kan det lokke kapital til Norge.

Økt etterspørsel etter kroner øker prisen på kroner. Det øker norske kroners verdi målt i utenlandsk valuta. Sterk krone reduserer eksportinntektene målt i norske kroner samtidig som importen blir billigere. Billig import utkonkurrerer da norsk hjemmemarkedsproduksjon. Blir kronekursen for sterk gir dette store utfordringer for mange konkurranseutsatte bedrifter.

«Den politiske skytteltrafikken kan se ut til å ha betalt seg»

Behovet for innstramminger i statsfinansene i mange land i euroområdet tilsier at pengepolitikk og rente der må virke stimulerende i uoverskuelig fremtid. Rentenivået i eurosonen vil være lavt lenge. Norge derimot som på grunn av sin næringsstruktur med stort innslag av eksport av energi og andre råvarer som Kina har behov for, er derimot en vinnernasjon i globaliseringen. Gode eksportpriser har ført til at norsk økonomi utvikler seg sterkt og betydelig sterkere enn i euroområdet.

Innenlandske forhold i Norge med til dels mangel på arbeidskraft og sterkt stigende boligpriser skulle tilsi økte renter. Men hensynet til kronekursen gjør at selvstendigheten i norsk pengepolitikk er sterkt overvurdert. Rentesettingen i Norge må ta hensyn til kronekursen. Eurokrisen har ført til at rentevåpenet i Norge har blitt mindre skarpt enn forutsatt. Dette hensynet gjør at bruken av oljepenger over statsbudsjettet også må tilpasses konjunkturene for at konkurranseevne og kronekurs ikke skal gjøre det for dyrt å produsere i Norge. Høye og stigende boligpriser må møtes med andre virkemidler enn økt styringsrente fra Norges Bank.

«hensynet til kronekursen gjør at selvstendigheten i norsk pengepolitikk er sterkt overvurdert»

Den europeiske finanspolitiske pakt

Den europeiske finanspolitiske pakt trådte i kraft 1. januar 2013 etter å ha blitt ratifisert av tolv medlemsland. Traktaten har som formål å øke euroområdets finanspolitiske disiplin gjennom strengere regler for budsjettbalanse i medlemslandene.

Avtalen er ratifisert av Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Kypros, Portugal, Slovenia, Spania, Tyskland, Østerrike, samt fire medlemsland utenfor eurosonen som ønsker å omfattes av det nye regelverket: Danmark, Latvia, Litauen og Romania. Medlemslandene har signert traktaten med et ønske om å fremme vilkårene for sterkere økonomisk vekst i EU og å utvikle stadig tettere samordning av den økonomiske politikken i euroområdet. Etter finanskrisen så regjeringene et behov for å opprettholde sunne og bærekraftige offentlige finanser og samtidig hindre at offentlig underskudd blir for stort. Dette er avgjørende for å sikre stabilitet i euroområdet som helhet, og krever innføring av særlige regler, herunder regler om budsjettbalanse og en automatisk mekanisme for å iverksette korrigerende tiltak.

Den finanspolitiske pakten skal sikre at landenes totale offentlige underskudd ikke overstiger tre prosent av brutto nasjonalprodukt i markedspriser, og at deres totale offentlige gjeld ikke overstiger - eller er på vei mot – 60 % av bruttonasjonalprodukt i markedspris. Den nye avtalen forutsetter at landene må vedta lovgivning som sikrer at statsbudsjettet skal være i balanse, en regel som oppfylles dersom landets årlige budsjettunderskudd ikke overstiger 0,5 % av brutto nasjonalprodukt (BNP). I tillegg må budsjettunderskuddet være i tråd med retningslinjene under Stabilitets- og vekstpakten. Medlemslandene må blant annet kunne vise til årlige harmoniserings- og stabilitetsplaner, og vise at de jobber for en trygg finanspolitikk på mellomlang sikt.

Avvik fra budsjettregelen er kun tillatt unntaksvis og under spesielle økonomiske omstendigheter, for eksempel ved alvorlige nedgangstider i økonomien. Dersom en medlemsstat avviker fra budsjettregelen utløses den automatiske korrigeringsmekanismen. Medlemslandet som befinner seg på feil side av null vil dermed måtte korrigere avvikene innenfor en definert tidsperiode. I tillegg vil et medlemsland med røde tall bli med i "programmet for budsjett og økonomisk partnerskap".

Programmet inneholder detaljerte beskrivelser av de strukturelle reformer som et medlemsland må gjennomføre for å sikre en effektiv og varende korreksjon av underskuddet sitt. Slike programmer vil bli lagt frem både for Rådet og Europakommisjonen for godkjenning. Gjennomføring vil bli overvåket i henhold til reglene i Stabilitets- og vekstpakten. Tidsfristen for gjennomføring av regelverket nasjonalt er satt til senest ett år ett at traktaten trer i kraft (1. januar 2014).

KILDE: Den europeiske unions delegasjon til Norge

Forenklet ordliste

Andrehåndsmarkedet Kjøp og salg av tidligere utstedte aksjer fra megler til megler, i motsetning til kjøp av statsobligasjoner.

Arbeidskraftmobilitet Graden arbeidstakere er i stand til/villige til å bevege seg for å få seg arbeid.

Arbeidsledighet Arbeidsføre personer mellom 16 og 75 som verken er i arbeid eller under utdannelse.

Arbeidsledighetstrygd En økonomiskytelse man kan utbetalt dersom man er arbeidssøker

Arbeidsløshetsrate Andelen arbeidsløse som søker arbeid i forhold til den totale arbeidsstokken.

Avindustrialisering Nedbygging av industri til fordel for andre former for arbeid, gjerne produksjon og salg av tjenester.

Bankunion Felles regelverk og finanstilsyn for banker på tvers av landegrenser.

Benelux/Be-Ne-Lux-landene samlebetegnelse på Belgia, Nederland og Luxembourg

BNP Brutto nasjonalprodukt, verdien av varer og tjenester som blir produsert i et land i løpet av et år.

Budsjett Overslag over inntekter og utgifter i en kommende periode

Budsjettdisiplin Evne/vil å holde seg tilvedtatt budsjett

Budsjettunderskudd Budsjett hvor utgiftene er større enn inntektene.

D-mark el. Deutsche Mark, valutaenheten i (Vest-) Tyskland fra 1948 til innføringen av euro i 1999/2002

De forente stater USA

Den europeiske sentralbanken (ECB/ESB) Overnasjonal sentralbank for hele EU. Se Sentralbank.

Depresjon Vedvarende, langvarig nedgang i økonomisk aktivitet.

Deregulere Fjerne regulerende bestemmelser.

Devaluering Justere ned verdien på en valuta i forhold til andre valutaer

Empiri kunnskap basert på erfaring eller innsamlet data

Enhetsakten (Single European Act) Den første store reformen av EUs avtaleverk og opprettelsen av EUs indre marked

Euro Felles valuta for 17 av EUs medlemsland

Eurokrise Fellesbetegnelse på den økonomiske krisen i landene i eurosonen.

Euroobligasjoner Obligasjoner utstedet av Den europeiske sentralbanken. Se Statsobligasjoner.

Euroområdet/eurosonen De landene som bruker euroen

Europakommisjonen EU-institusjon og EUs utøvende organ. Hvert medlemsland har en kommissær, men kommissærene skal representere EUs felles interesser.

EØS-avtalen Avtale mellom EU og Island, Lichtenstein og Norge som gir de tre landene adgang til EUs indre marked.

Felles marked se Indre marked
Foretak selskap/bedrift
Frihandelssone Geografisk område omfattet av avtaleverk om tollfri handel mellom land

Gjeldsbyrde/gjeldsbelastning Gjeld i forhold til inntekt
Gullstandard Et økonomisk system hvor pengenes verdi er knyttet til gull og hvor sentralbankene i stedet for valutareserver hadde gullreserver tilsvarende sedler og mynter i sirkulasjon.

Handelsbalanse Differansen mellom et lands eksport og import.
Handelsbarriere Restriksjoner som gjør det vanskeligere å handle på tvers av landegrenser.

IMF International Monetary Fund/Det internasjonale pengefondet. FN-organ for økonomisk krisehjelp.
Incentiv/insentiv Beveggrunn, motiv for en handling
Indre marked Handelsområde med felles regler og fri bevegelse av varer, tjenester, mennesker og kapital på tvers av landegrenser. Omfatter EUs medlemsland, Island, Liechtenstein og Norge
Inflasjon Prisstigning som oppstår fordi pengemengden øker i forhold til den varemengden som skal omsettes
Inflasjonsmål Mål om å ha en bestemt grad av inflasjon
Innstrammingspolitikk Økonomisk politikk med hovedvekt på å redusere offentlige utgifter.
Integrasjon Innlemme, tilpasse, gjøre del av en større helhet.
Interbankmarked Handelsplass for kortvarig lån mellom bankene.
Investeringsbank Finansinstitusjon som har aksje- og verdipapirhandel som hovedinntektskilde. I motsetning til forretnings- og sparebank driver de ikke med innskudd eller private lån.
Investor Person/selskap som investerer

Kapitalbevegelser Pengestrøm fra et eller flere steder til et eller flere steder
Kapitalflukt Pengestrømmer som «rømmer» et område eller en enhet
Kapitalinnsprøyting Tilført pengestrøm, gjerne i tilfeller der kapitalmengden etterspurt
Kapitalrestriksjoner Restriksjoner på pengestrømmer inn og ut av et land eller en enhet
Konjunktur beskrivelse av en økonomisk situasjon som er i bevegelse eller har stoppet opp
Konkurranseevne Mål for hvor god evne en bedrift/sektor har til å selge sine produkter i konkurranse med andre bedrifter/bedrifter i andre land.
Konkurs Rettslig framgangsmåte der boet til en betalingsudyktig blir beslaglagt og realisert, og utbyttet fordelt mellom fordringshaverne.

Konsolidere Sikre/trygge. I økonomi, omplassere kortsiktig gjeld til fast låneform med avdrag og lang løpetid.
Konvergens Forskjellige variabler nærmer seg en felles verdi.
Konvergenskriterier Økonomiske og rettslige krav medlemsland i EU må oppfylle for å få lov til å delta i eurosamarbeidet.
Korrupsjon Å bestikke eller ta imot bestikkelser.
Kreditt En uttrykt økonomisk tillit for lån
Kredittboble Rask vekst i utlån basert på kunstig lav rente og urealistiske forventninger til fortsatt økonomisk vekst.
Kredittskvis Mangel på kreditt/manglende mulighet til å ta opp lån.
Kredittvekst Lånevekst
Kvalifisert flertall For å fatte vedtak i Ministerrådet er det nødvendig at 55 % av landene med til sammen ha minst 65 % av EUs innbyggere stemmer for.

Liberalisering Oppmyke, fjerne restriksjoner
Likviditet Betalingsevne i form av umiddelbar tilgang på kapital.
Likviditetskrise Manglende betalingsevne.
Lisboastrategien Handlings- og utviklingsplan for EUs økonomi for perioden 2000-2010 med målsetning om å gjøre EU til verdens mest konkurransedyktige handelsområde.
Lånebetingelse De betingelser som stille for å tilkjennes et lån

Maastrichtkravene se Konvergenskriterier
Maastrichttraktaten Traktaten om Den europeiske union. Trådde i kraft 1.1.1993 og etablerte bl.a. eurosamarbeidet.
Makroøkonomi Læren om nasjonale og internasjonale økonomiske sammenhenger, overordnede økonomiske sammenhenger.
Mark, tyske se D-mark
Mellomnasjonalt/Mellomstatlig
Ministerrådet EU-institusjon bestående av fagministre fra medlemslandene.
Monetarist Person som støtter politikk knyttet til regulering av pengemengde fremfor etterspørselsregulerende tiltak.
Monetær Som gjelder mynt- og pengevesen.

Nominell Pålydende, i motsetning til reell.
Nyliberal Retning innen politisk-økonomisk filosifi som går inn for å begrense statens rolle til å sikre fri konkurranse, og som støtter mest mulig handel også på tvers av landegrenser.

OECD Organisation for Economic Co-operation and Development/ Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling. Internasjonal organisasjon av industriland.
Offentlig sektor Forvaltningen/byråkratiet og bedrifter som er eid og underlagt offentlige etater. Private selskaper med offentlige eiere (Statoil/Telenor) regnes ikke som en del av offentlig sektor.

Overføringsmekanisme En avtalt mekanisme for overføring av midler fra en part til en annen

Overføringsunion En samling av parter som gjensidig har forpliktet seg til å overføre midler til hverandre ved behov

Overnasjonalt Som står over, har høyere myndighet enn de enkelte nasjonene.

Paripolitikk Pengepolitikk ført av Norges Bank mellom 1920 og 1928 om å føre markedsverdien på norske kroner tilbake til gullstandarden, altså tilbake til prisnivået i forhold til gull som det hadde før 1914.

Pengepolitikk Regulering av pengemengden for å styre et lands økonomi.

Periferi Ytterkant, utenfor sentrum

Privat sektor Bedrifter eid av privatpersoner og med hovedformål å tjene penger.

Privatisering At private bedrifter overtar ansvaret for vare- og tjenesteproduksjon som tidligere var utført av offentlig sektor.

Produksjonsstandard Regelverk med tekniske spesifikasjoner for produksjonen av et visst produkt.

Proteksjonisme Handelspolitikk som går ut på å beskytte innenlandske næringer mot konkurranse fra utlandet

Rate Forholdsmessig del av noe.

Realøkonomi Omhandler forholdet mellom forbruk av ressurser og verdiskapning.

Rekapitalisere Å tilføre midler for styrke en enhets økonomiske yteevne

Rente Godtgjøring for disposisonsrett til capital, det man må betale til bank/utlåner for å få låne penger.

Resignere Finne seg i, gi opp, gi avkall på

Ressursgrunnlag Den samlede basis av tilgjengelige (og utilgjengelig) ressurser

Råvare Vare som er råstoff, utgangsmateriale for en ferdig vare el. et halvfabrikat. Uforedlet naturressurs.

Scenario Beskrivelse av hvordan en tenker seg en plan, handling el. framtidig utvikling.

Schengen-samarbeidet Samarbeid mellom 26 europeiske land om å fjerne grense- og passkontroll mellom landene.

Sentralbank Bank som har som oppgave å lede penge- og kredittvesenet i et land.

Skatteinngang Det at skatt blir betalt inn.

Skatteparadis Land med lave skatter som mange skatteflyktninger flytter til.

Skatteunndragelse Det å unngå å betale skatt.

Soliditet Holdbarhet; økonomisk stilling

Soliditetskrise Lav, dårlig økonomisk stilling.

Solvens Evnen til å betale

Sosial mobilitet Evne til å bevege seg idet sosiale hierarkiet, på tvers av samfunnsklasser.

Stabilitets- og vekstpakten En avtale som skal sikre at landene i eurosonen opprettholde konvergenskriteriene også etter at man har kvalifisert til inntreden i eurosonen, se konvergenskriterier

Statsgjeld Gjeld tatt opp av staten, tatt opp gjennom å utstede statsobligasjoner.
Statsobligasjoner Gjeldsbrev som staten utferdiger ved låneopptak
Strukturelt underskudd Budsjettunderskudd på grunn av langvarig ubalanse mellom inntekter og utgifter.
Svart økonomi Økonomisk virksomhet som ikke rapporteres til lignings-myndigheter.
Sysselsetting At folk er i arbeid.

Toll Avgift på varer som blir innført fra andre land.
Tollsatser Prosentsats eller kronesats for tollavgift
Tollunion Overenskomst mellom stater om ens tolltariff og tolladministrasjon.
Transaksjonskostnad Kostnader utover kjøpsprisen i forbindelse med en handel, for eksempel toll, vekslingsgebyr etc.

Valutakurs Prisen på en valuta gitt i en annen valuta
Valutaområde se Valutaunion
Valutasvingninger
Valutaunion Geografisk og politisk område med felles faluta
Vekslingskostnad Kostnad i forbindelse med å veksle fra en valuta til en annen.
Vekslingskurs se Valutakurs
Vekst- og stabilitetspakten se Stabilitets- og vekstpakten
Verdipapir Gjeldsbrev som kan omsettes

WTO World Trade Organization/Verdens handelsorganisasjon

Økonomisk og monetær union (ØMU/EMU) Den delen av Maastrichttraktaten som tar for seg den økonomiske politikken og eurosamarbeidet.

Den økonomiske krisen har preget EU-samarbeidet de siste årene. Nyheter om voksende arbeidsledighet, sosial uro og regjeringer som kaster kortene har skapt usikkerhet om Euro-samarbeidet. Politikere som møtes for å diskutere nye tiltak uten å bli enige, har forsterket usikkerheten. Svaret EU-landene etter hvert har gitt er mer fellesskap og integrasjon i Europa, og et tettere og dypere samarbeid med felles finanstilsyn, bankunion og sterkere kontroll med budsjettene.

Norge er sterkt integrert i EU-samarbeidet og påvirkes daglig av de tiltak som treffes i EU. Norsk økonomi er sterkere påvirket av det indre marked enn mange andre land, fordi nær 80 % av norsk eksport selges der. Sammenlignet med resten av Europa har vi det veldig bra, men hvis EU-landenes økonomi igjen svekkes, vil mange norske eksportbedrifter merke svikten i sine europeiske markeder.

Med dette som bakteppe har Europabevegelsen ønsket å lage et temahefte om krisen, økonomisk politikk og Euroens plass i Europa. Heftet skal gi en generell innføring og prøver å besvare endel av spørsmålene om Euroen og økonomien i Europa.

Heftet er utgitt med støtte fra Utenriksdepartementet